

RAST – L. VII,
ŠT. 1–2 (39–40)
MAREC 1996

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

	VSEBINA	str.	RAST št. 1-2 (39-40)
UVODNIK	Utrinki in poudarki	3	Jože ŠKUFGA
I LITERATURA			
In memoriam	Romanje v Kelmorajin	8	Lojze KRAKAR
	Nomad in iskalec biserov	8	Ivan GREGORČIČ
	Odšel je pesnik	9	Janez KOLENC
Poezija	Bela gospa iz senčnega gaja	10	Milan MARKELJ
	Biseri	12	Jurij KOVIČ
	Obisk		
	Svetilnik	13	
	Odmevi		
	Črepinje in vaza	14	
	Brez domovine	14	Anica ŠPARAVEC ERIČ
	Neskončnost	15	
	Ostanki sanj	15	Sonja ROSTAN
Proza	Trinajsti september	16	Barica SMOLE
	Let	18	Lidija GAČNIK
			GOMBAČ
	Žegnanje	21	France REŽUN
	Noč	22	
	Lan	23	
	Drobnica	24	
II OMIZJE RASTI			
	Literarno–družbeni kontekst minevanja	26	Taras KERMAUNER
	Kavčičev roman o minevanju	31	Boris PATERNU
	Čas posvetnosti in njegova podoba	37	Lev KREFT
III KULTURA			
	Janko Orač	44	Jožef MATIJEVIČ
	Pismo Tonetu Kozlevčarju	46	Jože HUMER
	Šolstvo v novomeškem delu Suhe		
	krajine od 1945. do 1950. leta	47	Ivanka MESTNIK
	Ali je Jezus mit, evangelijska legenda?	54	Daniel BRKIČ
IV NAŠ GOST			
	"Če je votel jezik, pade vse, pa naj gre še za take ognjemete čustev, duha, idej..."	63	Ivan GREGORČIČ
V DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Poselitvena vprašanja Dolenjske, Bele krajine in Kočevske	80	Lojze GOSAR
VI RASTOČA KNJIGA			
	Vzdrževanje aplikacij v računalniško podprtem informacijskem sistemu	88	Janez USENIK
	Pogled v svet gliv	94	Alojz BOH

VII ODMEVI IN ODZIVI

Projekt Revit v občinah Črnomelj in Semič	102	Ksenija KHALIL
Jezik (narečja) Romov v Sloveniji	107	Vanek ŠIFTAR
40 let Osnovne šole Dragotina Ketteja	111	Marjeta ZAMAN
Hmeljnik	113	Lado KOCIJAN
Smeh na prepihu	120	Milan MARKELJ
Novosti Dolenjske založbe	121	Franci ŠALI

VIII GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

	128	Karel BAČER
--	-----	-------------

IX KRONIKA

December 1995 – januar 1996	136	Peter ŠTEFANČIČ
Sodelavci te številke		

UTRINKI IN POUDARKI

Proti koncu leta 1941 ali 1942. leta je bila na osnovni šoli Žužemberk kulturna prireditev. Čemu ali komu je bila namenjena, je danes težko ugotoviti. Učiteljev od takrat ni več med živimi, šolska kronika in drugi dokumenti (z ravnateljevim dnevnikom vred) so bili upepeljeni, ko je bila šola požgana. Nedvomno pa je bila s svojim sporočilom izrazito slovensko, domoljubno naravnana. Da je bila prireditev v navedenem času, pa se da izluščiti iz tega, da je bilo kasneje obiskovanje pouka za učence iz oddaljenih suhokrajinskih vasi zaradi tako imenovanih nevarnih območij prepovedano. Od tedaj je minilo skoraj 55 let. V Žužemberku je bila v tistih časih italijanska postojanka. Spominski utrinki na takrat mi povedo, da smo se zbrali v veliki učilnici, nabito polni z učenci in učitelji. Okna so bila pregrnjena, torej zatemnjena. Petja ni bilo, zvrstile so se recitacije. Veliko jih je bilo. Med njimi tudi Prešernova Zdravljica in Aškerčev Brodnik. Začetek verza Ne vrag, le sosed bo mejak, me je dolgo vznemirjal, ker sem bil prepričan, da je vrag velika, prepovedana kletev, in sem se zelo čudil, da sem kaj takega slišal v šoli. Od Brodnika pa je ostala pripeta na spomin utopitev ovaduha. Morda zato, ker sem takrat vedno s strahom pogledal v sleherni večji tolmun Krke. Šele kakšno leto kasneje se mi je začelo svitati, zakaj so bila okna zatemnjena in zakaj ni bilo na prireditvi niti ene zapete pesmi. Kljub temu da je bil pouk ves čas v slovenskem jeziku, je morala biti proslava konspirativna. Ostane pa resnica, da je takšna slovesnost bila, skromna, toda slovesna, s Prešernovo, Aškerčevo in še katerega poeta pesmijo. Težko je reči, da je bila posvečena Prešernu, saj tedaj še ni bilo kulturnega praznika, poimenovanega po njem. Pomembno se mi zdi to, da je ostal spominski utrinek nanjo in na prvič slišano Prešernovo pesem. Kadarkoli sem kasneje razmišljal o tem našem velikem umetniku in mislecu, se mi je prvo srečanje z njim vedno na novo vsiljevalo v zavest. Tudi ob prireditvah, posvečenih slovenski kulturi.

Ob cesti tik pred mostom čez Krko v Žužemberku je bila takrat stražarnica. V njej ali ob njej je stal vojak, oborožen s karabinko. Šolarji smo ga morali pozdravljati z dober dan po italijansko. Nekega dne pa me je stražar, visok človek je bil, za pritlikavega osem-ali devetletnika skoraj velikan, po pozdravu ustavil in ježno spregovoril: "Mulc, a ne znaš slovensko!?" Šele kasneje sem s pomočjo zgodovine razvozlal, upam, da ne napak, da je bil v italijanski vojski slovenski fant s Primorske. In tako je postal tisti orjak v italijanski uniformi, pa s slovensko dušo, prvi, ki me je poučil o javni rabi slovenščine. Takrat sem opozorilo strahoma sprejel in ga upošteval le, kadar je bil na straži tisti veliki mož, ki je pričakoval ali pa kar zahteval slovenski pozdrav. Vojna je namreč kruta stvar, zato ne pozna utečenega obnašanja.

Ti spominski ostanki so se mi zapisali ob letošnjem kulturnem prazniku. Spremljal sem slovesnosti, prireditve, poslušal misli govorcev in prijetno mi je bilo, da se je toliko kulturnih stvari v dveh, treh dneh zvrstilo in poudarilo. Toda zdaj je pomembnejše, kaj in koliko bomo za kulturo z vsemi njenimi atributi storili do prihodnjega 8. februarja.

Centralna počastitev praznika je velik kulturni dogodek. Kdo vse je nanjo povabljen, nam, obrobnikom, ni znano. Rast do danes še ni dobila za uredništvo in sodelavce niti enega vabila za en sam sedež. Še ni zaznana. Nič hudega. Kdor sedi na taki prireditvi, naj ne bi bil s svojimi dejanji sprt s sporočilnimi mislimi Prešernovega Orglarja, Cankarjevega Jerneja, Gregorčičeve pesmi Soči... Apriornega dvoma ni, samo zapis teh poudarkov tako narekuje. In obveza bi morala biti, kaj bo, denimo, opravljeno za zamejske Slovence, zdomce in Slovence po svetu do 28. februarja 1997. Trenutki navdušenja so premalo. Pa koliko imen firm, ki se kitijo s tujimi nazivi, bo do prihodnjega praznika podomačenih? Kar prevelik zalogaj za tako kratek čas!

Prešeren je nenehna vest, je neiztrohnjeno srce. Naj bo tak. Saj imamo njegove Poezije. Poezije, ki so morale pred 150 leti iziti brez Zdravljice, brez pesmi našega zanosa in ponosa. Tudi zaradi nje ni dandanes prav nič modro in civilizacijsko, da mladi fantje na Tržaškem brez krutih opozoril ne smejo spregovoriti po slovensko. Čudno, obrnjeno (ne)naključje. Fant, za-

kaj pa (ne!) znaš slovensko!? Ali se bo slovenska beseda tam za mejo smela slišati na glas samo za zastrtimi okni. Tako kot pred 55 leti na žužemberški šoli. Toda zdaj je čas miru in ne čas vojne.

Številka, ki je pravkar prispela na vaš naslov, je rojstvo doživela ob pravem času. Napoved, da bo porojena marca, se je uresničila. Glede tega ne more doživeti očitkov. Tudi vsebinsko je po mnenju uredništva bogata in se sme uvrstiti med uspele številke.

V njej je v razdelku Naš pogovor na vprašanja Ivana Gregorčiča, našega literarnega urednika, poglobljeno spregovoril o svojem življenju in delu Boris Paternu, doktor literarnih znanosti, profesor na ljubljanski filozofski fakulteti in član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. V tem letu se bo izteklo sedem desetletij, odkar se je rodil v Predgradu, nedaleč od Starega trga ob Kolpi. Profesorju, vedno dorečenemu in spoštovanemu predavatelju, ob jubileju iskreno čestitamo, še posebej za izjemno pomembno opravljeno delo na znanstveno-raziskovalnem področju (dokazi za to so zbrani oziroma pričujoči v njegovih knjigah in študijah), za uredniško in publicistično poslanstvo ter za možato življenjsko držo. In še veliko ustvarjalnih let naj bo naklonjeno našemu najvidnejšemu prešernoslovcu!

Kljub temu da smo se, kar ni nobena novost, spet odločili za dvojno številko, smo morali, čeprav težko, s konsenzno odločitvijo več prispevkov nameniti za prihodnjo številko. Tudi kronike za februar zaradi tega ni v tem zvezku. Pri tem pa je bilo treba ohraniti približno enakopravno upoštevanje vseh razdelkov. Notranje vsebinske koncipiranosti revije ni smotno spreminjati od številke do številke. Uredništvo niti ni pristojno za takšne posege. Reviji je namreč zajamčeno življenje, če bo spoštovana njena utečena definiranost. Sedanji uredniški odbor vidi izhode ali rešitve v kakšni številki več v posameznem letniku. Predlogi takšne vrste pa hitro skopnijo v nemoč zaradi gmotnih barier. Vsaj do sedaj je bilo tako. Slehernemu, ki lahko pomaga reviji z boljšimi rešitvami, so vrata v uredništvo odprta. Vedno na stežaj. Preudarna osvežilna pomoč je torej zaželen in vedno dobrodošla.

Iskreno želimo, da obrazložitev, zakaj v ta zvezek niso bili uvrščeni nekateri prispevki, sprejmete z razumevanjem.

Nikakor pa s povedanim ni rečeno, da Rast ne potrebuje novih prispevkov in novih sodelavcev. Ponovno je treba poudariti, in to iskreno, ker tako je, da so za revijo najpomembnejši njeni vsebinski ustvarjalci in zvesti naročniki in naročnice. To, da se uredništvo za vsako številko poti in spoti, je drugo poglavje, zelo pomembno, ne pa primarno.

Od te številke dalje bodo v Rasti sodelovali tudi likovni ustvarjalci, vezani na prostor, kjer se je Rast že vsaj malo udomačila. Pričakujemo, da bo ta odločitev uredništva sprejeta s simpatijami. Za to številko je bil izbran Janko Orač. Vrstni red ni pomemben. Važno je, da se je začela ideja ukoreninjati in Rast dodatno bogatiti.

Novo mesto, konec februarja 1996
Jože Škufca

**RAST – L. VII,
ŠT. 1–2 (39–40)
MAREC 1996**

I

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

LITERATURA

Janko Orač: RITEM MODRE POKRAJINE, olje na lesu, 83 x 122 cm, 1993

ROMANJE V KELMORAJN

*Preiti pot do kraja.
Do zadnje rimske meglice.
Do vrat in zida raja.
Do zemljine sredice.
Do tam, kjer so zvezd grobišča.
Do najtemnejše globače.
Prav noter v sredo morišča.
Do same nebeške palače.
Čez jerihonsko obzidje.
Prek kanibalskih naselij.
Do tam, kjer več čez ne prideš.
Kjer sneg zadnjo gaz pobeli.
Do prabesed razodetja.
Do najčistejšega izvira.
Do iskre praspčetja.
Do tja, kjer se umira.
Tja v zadnji šotor ciganski.
Do dna pekla in še niže.
Do kraljev treh, kelmorajnskih,
kot naši pradedje, za križem.*

Lojze Krakar

NOMAD IN ISKALEC BISEROV

Ko umre pesnik, nimamo nikdar občutka, da bo zares odšel; kajti če je res pesnik, je pretočil dih in duha svojega bitja v besede, iz katerih utripa, ko ga ni več med nami. Zdi se, kot da pusti za sabo neviden, a jasno zaznaven obok, ki je lok in je obzorje njegovih čutenj in občutenj, razmišljanj in slutenj, sanj in spoznanj; ki je lahko le kamrica, a je njegovo veselje in naše svetišče. Ko stopamo vanj, nas obsijejo in presijejo njegove barve.

Osnovne konture pesniškega prostora Lojzeta Krakarja zarisujejo že naslovi njegovih pesniških zbirk: V vzponu mladosti, Cvet pelina, Med iskalci biserov, Noč daljša od upanja, Vdanost, Nekje tam čisto na robu, Poldan, Romanje v Kelmorajn, Hvala, ti življenje. Odslikujejo dinamično valovanje in kolobarjenje od zanosnega sončnega poleta do grenkega razblinjanja iluzij, preko iskanja svetlih lis za vztrajanje v razosebljenem svetu. Ko se mu sesujejo visoko postavljeni smisli, Lojze Krakar najde trdnost za svoje polno bivanje v drobnih stvareh vsakdanjosti; vdanost v obstoječe nadomesti prejšnje seganje za nedosežnim. Lojze Krakar se nam pri tem kaže kot nomad, ki ga nikdar ne zaledeni zima neobčutljivosti in nič. Njegovo sicer ranjeno, a vedno živo jedro človečnosti raztopi led, da se lahko seli v nove pomladi, čeprav ne brez občutij trpkosti. Ob tem dosega zrelost, ki se zaveda, da sveta ni mogoče spremeniti, a tudi ne dokončno pristati na

takšnega, kakršen je. To mu preprečuje etično jedro, oblikovano in utrjeno najbrž za vedno ob doživljanju taboriščnega pekla v zgodnji mladosti.

Njegovo nomadstvo je opazno tudi v stalnem živem presnavljanju in posodabljanju sicer na tradiciji temelječega pesniškega izraza.

Lojzeta Krakarja ni gredo nobeno skupinsko pesniško gnezdo, nobeno zavetje pesniške skupine ali skupinice. Zdi se, kot da je bival in ustvarjal "nekje tam čisto na robu" odra, sredi katerega se dviga prah in hrup pesniških vodnikov in izbrancev. V tem smislu ga občutimo kot donkihotskega pesniškega samotarja, vendar ne takega, ki se zapre v svoj slonokoščeni stolp, kajti iz njegovih pesmi je poleg prepoznavnega osebnega duha čutiti tudi duh časa in prostora, v katerem je živel.

Bralci Rasti so ga spoznavali predvsem preko spominske proze, ki pa ob iskani živi govorici, polni primer in prispodob, ni mogla zatajiti pesnika, ki jo piše. Kajti bil je predvsem pesnik - nomad z večno travnato žejo v duši, ki išče najčistejši izvir in bisere v njem, a z zavestjo o redkosti biserov in o nepotešljivosti.

Čeprav je odšel v belo krajino večnosti, "kjer sneg zadnjo gaz pobeli", je moč njegovih najdenih (= ustvarjenih) biserov tolikšna, da bomo vedno znova najdevali pot do njih, da nas bodo lahko presvetljevali z njegovo barvo, dihom in duhom - in nam dajali moč za naša lastna nomadska in romarska pota; kajti vse zares človečno človeško in pesniško početje je v bistvu eno samo iskanje, tavanje in kolobarjenje...

Ivan Gregorčič

ODŠEL JE PESNIK

*Odšel je Pesnik... Malo le prezgodaj
odpravil se kot romar v Kelmorajn.
Utihnil Človek je, ki ni na prodaj
dajal glasu za blesk odlikovanj.*

*Mladenič še je v smrtnem taborišču
pod Gothejevim drevesom že zorel.
Pod krošnjo Genija v sveta morišču
moč korenin v globinah doumel.*

*Modrost je lastno, z grozo oplojeno,
porajal v svojo govorico živo,
celo prevajal je z enako ceno.*

*Globoko segal je v duha človeka,
zavedal se, da plehko je minljivo,
le tako lahko hlapčevsko pokleka.*

Janez Kolenc

Milan Markelj **BELA GOSPA IZ SENČNEGA GAJA**

(Baladica o presežnem)

*Sam
za mizo v kavarni.
Čas drsi.
Tako je na svetu,
se mi zdi,
kot na šipi,
kjer polno muh
leze sem,
leze tja.*

*Tam pa
na travici mehki
v senčnem gaju
bela gospa spi,
priprtih ust,
zaprtih oči;
v tenčice ovito
je njeno telo.
O, sladkost brezmejna
za to strašno lakoto.
Lepa gospa,
katera pot
do vas drži?*

*Teče teče
črna kri,
teče teče
huda kri;
bolečine nosi
do srca,
v njem volkulja
mlade ima,
mlade volkce tri,
volkce z belimi zobmi.*

*Ah, lepa gospa,
ki v gaju spi,
potešiti zna
to strašno
volčjo lakoto,
umiriti zna
črno kri.
A katera pot
do nje drži?*

*“Do nje
nobene ni poti!”
pravi mi
nespečni starec,
neutrudni pajek,
ki v mojem domu*

*v kotu sobe ždi
in prede ure,
dneve in noči,
neusmiljeno
zapredajoč me
v lepljivi čas.*

*"In še to
naj ti jasno bo,
da bela gospa,
ki v gaju leži,
po trohnobi že diši;
črvi ji gnezdiijo
sredi oči.
Nikdar ne ležeš
k nji,
nikoli ti ne poteši
velike lakote,
ne razsvetli
ti črne krvi.
Mar bi raje
muhe lovil.
Saj tvoja gospa
je zdaj
v muhah doma.
Mnoga prišla
je iz njenih oči.
Zaman ti duša
po nji hrepeni,
meni pa muha
bi prav prišla.
Tuzemska je
moja lakota."*

*Po šipi v kavarni
lazijo muhe;
na mizi
si bela gospa
z nožicami
krilca ravna.*

*Roka jo zmečka.
Ne bo več lačen
stari pajek doma.
Potešiti se da
tuzemska lakota.*

*A dokler bo tekla
črna kri,
dokler bo v srcu
sijala volčja lakota
z belimi zobmi,
bom verjel,
da lepa gospa
v senčnem gaju spi.
Le najti ne znam
prave poti.*

Jurij Kovič BISERI

*Kraljični pred noge sem stresel prgišče biserov.
Njihov lesket je bil kot cingljanje kraguljčkov.
Previdno se jih je dotaknila z nežno roko,*

*kot bi se bala, da se čar ne razblini.
"Tako so lepi," je naposled rekla,
"kaj hočeš zanje?"*

*Rekel sem: "Ti biseri so moje solze.
Poglej skozi okno. Od moje hiše do tvojega gradu
boš videla srebrno cesto."*

*Rekel sem: "Ti biseri so moja kri.
Ledenela je in zmrznila v modre kristale
od nepoljubov tvojih daljnih ustnic."*

*Rekel sem: "Ti biseri so moja ljubezen.
Bil sem reka, izlil sem se v morje. Od reke so ostali le
ti biseri. To je vse, kar je ostalo od mene."*

*Vzemi te bisere.
Ko boš gledala njihov lesket, kot bi poslušala cingljanje kraguljčkov,
se veseli, da sem te tako ljubil.
Ti biseri so vse, kar je ostalo od mene.
Poglej skozi okno.*

Videla boš srebrno mesto."

OBISK

*Tiho prideš in sediš
na tleh, oprta ob steno,
potopljena v svojo skrivnost.*

*Ne gledam te, a čutim
kot ob srcu golobico,
ki ne more poleteti.*

*Kot cvet, ki ga veter
odtrga z drevesa
in brezbrizno nosi sem in tja,*

*letiš mimo mojih rok,
ki te ne ustavljajo,
ko se lesketaš v njihovi*

*otožni senci
kot nemo bleščeč se
metulj.*

SVETILNIK

*Učim se ljubiti,
učim razumeti,
učim se vse dni biti sam,*

*kot voda ni moja,
ni tvoja, ni svoja,
luč pride in gre in ne veš, kam,*

*popolni trenutki
žarijo v spominu
kot zvezde v globokih nočeh,*

*odpuščam lepoti,
da se kot valovi
razbija ob časa čereh.*

*Galebi letijo
v daljave neznane
za ladjami, soncem v nebo,*

*svetilnik na majhnem
otoku z lučmi, ki
utripajo, meri temo,*

*ko ti me zapuščaš,
svet k meni prihaja,
življenje, močnejše kot prej,*

*in spet vidim morje,
neskončno, strašljivo
in moja je ječa brez mej.*

*Sam luč izgubljenim,
zgubljen v oceanu
svetilnik ihti vsako noč,*

*vsi bliski, ki rešijo
kdaj kako ladjo,
morda so le klic na pomoč,*

*morda pa svetilničar
magične barve
izbral je za stekla luči,*

*da njih svetloba
bi privabila
ptice in ladje s poti.*

*Sonce enako
s čudežno zarjo
krasi robove neba,*

*da se v galebih
budi hrepenenje,
zgoreti v ognju zlata,*

*svetilnik ve,
vse smeri so enake,
smisla ni, samo pot,*

*galebi lete
za bleščečim prividom
in kjerkoli so, je drugod.*

ODMEVI

*Dal sem ti ljubezen,
svoj dotik, bližino,
svetlo hrepenenje.*

*Dal sem ti ljubezen,
lilije ob reki,
sanje o pomladi.*

*Lilije ob reki
dala si mi, vzela
travnike in polja,*

*svoj dotik, bližino
dala si mi, vzela
upanje in vero.*

*Sanje o pomladi,
upanje in vero,
vse neimenljivo,*

*svetlo hrepenenje,
travnike in polja,
vse neimenljivo,*

*dal sem ti, ljubezen,
dala si mi, vzela
vse neimenljivo.*

ČREPINJE IN VAZA

*Oprosti mi, če nisem, kar sem bil
nekoč od radosti svetel brezbrežne,
ko pil tvojih oči sem žarke nežne*

*kot lunine svetlobe mili sij,
a nisem videl, da imaš me rada;
tako berača lesk slepi zaklada*

*in revež mimo gre, bolan od sanj,
da smel nekoč od daleč vsaj bo zreti
dragulj, ki bi ga moral samo vzeti*

*in bil njegov bi vse do konca dni;
ko se zave, bil nor je v svoji zmoti,
in vrne se kot blisk po gozdni poti,*

*raznesle bisere so ptice že;
lahko le joče, moli na kolenih,
da naveličajo se igračk steklenih,*

*kar biseri so lačnim pticam le;
in ko mu od njih pustijo le črepinje,
hvaležen jih pobira kot svetinje,*

*poljublja jih, presrečen kot otrok;
tako bom jaz, za vse noči prečute
tvoje lepote drobce zbral razsute,*

*jih zlepil v čudovito vazo spet;
v njej se zbudiš kot roža po boleznih,
žareča soncu se odpreš ljubezni.*

Anica Šparavec Erić BREZ DOMOVINE

*Bila sem še otrok,
ko so mi govorili,
ko so me v šoli učili,
naj ljubim domovino.
Saj lepše od nje ni,
saj bolj pravična ne obstoji.
Ima vse, kar si želi srce:
morje, gore, najlepše ptice,
plodna polja, najboljše ljudi
in po prijateljstvu
slavi.*

*Zgorela je v bolečini,
v pepel se je pogreznil
rdeči cvet.
In rodila se je nova domovina.*

*Ne želim več nobene domov-
ine.
Ljubim nebo, veter, sonce,
vse to, kar mi nihče več
VZETI ne more.*

NESKONČNOST

*Izgubljam se:
v iskanju svobode,
v vsem, kar vidi oko.
Spreminjam se v cvet
in zrem v plavo nebo.*

*Izgubljam se:
v južnem vetru,
ko ovija vrhove dreves.
Odhajam visoko med zvezde
in gledam njihov večerni ples.*

*Izgubljam se:
v množici ljudi,
ki hodijo okrog mene brez lic.
Prestrašena slišim iz dna duše
krike preganjanih ptic.*

Sonja Rostan OSTANKI SANJ

*Mimo mene bežijo podobe,
nebo je že nežno rožnato. Sklanja se nad sadove
jeseni, nad ostanke sanj.*

*Nekaj ptic je zamudilo svojo jato. - Sanje o
drugračnem življenju.*

*Nekaj otrokovih igrač je ostalo na pesku. - Sanje
o novem svetu.*

*Nekaj listov še trepetajo na vrhu topola. - Sanje o
poletju.*

Na drevesu še visijo rdeča jabolka.

In vse vzdihuje k minevanju.

*Na pokopališču tli rdeča žerjavica. Ko pogledam
pobliže, v vsakem kotičku sije rumen plamenček,
kot sreča.*

Grobovi žarijo v ostanku sanj.

Nevidni se igra.

Resničnost je ostanek njegovih sanj.

Trinajsti september je bil čuden dan. Zjutraj je bilo mrzlo in megleno, okrog poldne se je segrelo, da so ljudje luščili oblačila s sebe, potem je začelo nekoliko rositi, kdaj pa kdaj je od daleč zagrmelo, nato pa se je spet zjasnilo. In povrh vsega je bil mlaj.

Ali je bilo vreme ali kaj, ampak tistega dne je imela Ajda težave s svojim pogledom. Ne z vidom, dobro je videla svoje paciente in papirje. Ko pa so sedali nasproti nje in je odprla njihov karton, se je njen pogled prilepil na neko točko na njem, in naj se je še tako trudila, ga ni mogla odtrgati z nje. Enemu bi morala pregledati grlo, drugemu potrkati po prsih, ampak preprosto ni mogla storiti ničesar. Četudi je vstala, da bi stopila do bolnika nasproti, je njen pogled ostal prikovan na tisto točko in ko je hotela okrog mize, je njena glava ostajala obrnjena h kartonu, vrat se je vedno bolj sukal in ko je stala pred bolnim, je bila brada povsem na rami, glavo je morala nagniti postrani, da jo je zbolelo v tilniku. Niti oči ni mogla zapreti, da bi pretrgala to ukletost, in ni ji preostalo drugega, kot da se je obrnila in se po nitki pogleda povlekla nazaj do svojega stola. Poskušala je zapreti karton, ga obrniti in odložiti, si z dlanjo zakriti oči, vendar brez uspeha. Če ga je obrnila ali zaprla, so si oči izbrale novo točko na njem, prikovale so jo nanjo, dlan pa je lahko dvignila le do nosu, tam so mišice v rami, na nadlahti in na podlahti otrpnile in roka ni hotela več ubogati. Tako je lahko paciente le poslušala in jih naročala za ponovni pregled, niti recepta ali napotnice jim ni mogla napisati, kajti četudi je zatipala za blokci z obrazci, jih ni mogla pogledati in izpolniti. Na srečo tega čudnega dne ni bilo veliko pacientov pa tudi nobenega težjega primera ni bilo in ko se je čakalnica izpraznila, je vzela dopust in odšla domov.

Potem je bilo dobro, pogled se ji ni več lepil na nobeno točko. Stopila je na balkon in ga preizkusila. Povsem lahkotno je potoval po starih trških hišah nasproti, od "njenega" kostanja na gostilniškem vrtu, zdrasel je po zelenkastem pročelju gostilne pa spet čez eno gostilno, tokrat rumeno, se vzel na brivčevo in občinsko streho, obližnil vršičke dreves v parku, trčil v vogal Pehanijeve hiše in se zaustavil na cerkvi, ki je navidez zapirala cesto, čeprav je bilo tam za blagim ovinkom križišče in so poti vodile na vse štiri strani sveta, in so bile, preden so se speljale vanj, obrobljene s hišami. Potem je pogled premaknila na levo stran ceste, sesala ga je proti sebi, preko strehe nekdanje stare šole, ki so jo spremenili v gnezdo lokalov, nato preko rožnatega pročelja tretje, vijoličnorjave gostilne, strehe druge trgovine, nizkega slemena zelene, četrte gostilne in ga nazadnje pocuknila k sebi po nadstrešku stare kmečke hiše tik zraven njenega bloka.

Ko je bil spet doma, je sklenila, da se odpelje v Novo mesto. Bilo jo je malce strah, tako mokre ceste kot tega, da bi se ji pogled med vožnjo prilepil na kakšno piko na obzorju ali na črto na cesti.

Na ravnini ob vasi Jezero jo je zagnila rahla meglica, vendar je bila kmalu iz nje, ko se je cesta dvignila v poljanski klanec. Poljane, ji je zdrsnilo skozi misli, ko so tu vendar sami gozdnati griči, cesta je vsekana vanje, da z bregov ob njej kukajo apnenčaste skale. Nikjer nobene poljane, kvečjemu kakšen izkrčen laz. Potem naenkrat okrogel znak na cesti in - konec poti. Ustavila se je le nekaj metrov od prepada in se z grozo zazrla v praznino pred seboj. Nikjer ni bilo nikogar, za njo siva cesta, levo in desno bukovi goz-

dovi, pred njo - NIČ. Kot da bi stala na ogromnem prirezanem hlebcu kruha, nekje na nevidni mizi.

Z rokami je objela volan in se naslonila nanj. Ni si upala iz avtomobila, še manj do roba, ki se je ostril pred praznino. Potem ko se ji je zazdelo, da je minilo vsaj pol življenja, je nekako umirila žogo groze v drobovju in prestavila v vzvratno. Počasi, z glavo nazaj, je vozila do vrha klanca, se spustila čezenj in do počivališča. Obrnila se je in ves čas upala, da ne bo spet konca ceste, da bo še mogla domov, mimo Jezera, skozi meglico, po mostovih preko ceste, Temenice in proge v svoje mesto - vas.

Ko je v daljavi ugledala silhueto zvonika, je krč v drobovju popustil, spet so vozili avtomobili mimo in za njo.

V križišču ni zavila desno, na glavno cesto in domov, ampak na sever. Bila je fatamorgana, tisti konec poti, poskusimo, kako je na tej strani, se je opogumljala. Ovinki skozi gozd in Račje selo. In malo za to vasjo - znak na poti in rob sveta.

Tokrat ni čakala, gume so zacvilile, ko je obračala na asfaltu in blato je škropilo navzad, ko so kolesa zgrabila blatni rob gozda. Potem nazaj, spet zvonik, tromostovje in pot v hrib, na jug. Spet bukovje in vrh klanca vasica Vrhtrbnje. Od tu, s te najvišje vzpetine, višje od zvonika, bom videla, da se ne vozim samo po nekaj kvadratnih kilometrih nikjer pripetega kosa sveta, ji je kljuvalo v mislih.

Tik preden se cesta prevesi in spusti v Dobrniško dolino - spet konec. Ni pustila, da bi se topa groza, ki jo je spremljala ves čas, zostrila in zaškripala vanjo. Ne sme čakati, poskusiti mora še na zahodu, proti Ljubljani.

Počasi je vozila v dolino, skozi veje se je pobliskavala konica gotskega zvonika, pod njo so se razpotegnile strehe, pod njimi so se zabelila pročelja in kmalu ostala na njeni desni. V oči ji je sijalo nizko zgodnje jesensko sonce, ki se je za hip skrilo za klancem Medvedjeka. Jezero, v katerem ni vode, Poljane, ki se nikjer ne raztezajo, Račje selo, v katerem ni rac, Vrhtrbnje, ki je le na malo večjem kuclju, Medvedjek brez medvedov, vsa ta imena, ki niso pripeta na noben pomen, so začrtovala njene poti.

Med spomenikom iz druge vojne in spomenikom iz leta enaindevetdeset je ceste zmanjkalo. Kot da med njima nikoli ni bilo ne časa in ne poti.

Ustavila je na odstavnem pasu in strmela v praznino pred sabo. Sedaj ni bilo ničesar več, nobenega kraja, razen domačega, kamor bi lahko šla. Še bolečina groze je počasi topela in nazadnje izginila. Otrpnila je na mestu.

V tišino je zabobnelo trkanje po oknu. Skoraj bi jo pobralo od strahu. V prvem mraku je ob avtu, na svoji strani, zagledala mlado dekle. Odvila je šipo in se zastrmela v rese na čelu, ki so se nagibale k njej.

“Greste morda proti Novemu mestu?” je zaslišala čisto ob levem ušesu. “Kam?” se je začudila, za trenutek pomolčala in dodala: “Da, v to smer lahko grem.”

Dekle je steklo okrog avta in sedlo vanj. Obrnila je na prazni cesti in se spustila v dolino.

“Ampak povsod so konci, nikamor ne moreva, veste,” je rekla sopotnici. “Za vas ne vem,” je reklo dekle, “ampak jaz lahko potujem povsod.” “Pa vas ni nič strah?” je šepetaje vprašala Ajda. “Strah,” se je zasmajalo dekle, “česa naj bi me bilo strah? Če nisi privezan na dom, je ves svet tvoj, nobenih koncev ni!”

In naenkrat so privozile luči nasproti in ko je na levi zamižikal

njen domači kraj, je ustavila. Nagnila se je čez dekle in ji odprla vrata. "Pa srečno pot!" je rekla in niti ozreti se ni utegnila, ker se je cesta v ostrem ovinku vzpenjala na nadvoz.

Ko se je pripeljala nanj, se je pred njo raztegnila lučkasta črta hiš. Naenkrat je začutila, da se je njen pogled prilepil nanjo.

Lidija Gačnik Gombač

LET

Hodi v smeri urinih kazalcev. Oblečena je v frfotavo pisano krilo. Res frfotavo: kot da bi se poganjala v zrak. Tunika nedoločljive barve se napihuje okrog nje kot balon. Zdaj si je nataknila črna očala. Opoldanska bleščava je vse močnejša. Zavije v prečno ulico. Ustavi se pred zastekljeno stavbo v središču mesta. Vrata se sunkoma odpro. Mimo nje stopi moški v modrem kombinezonu, na rami nosi raztegljivo lestev. Potem ženska z velikim klobukom. Potem fant s ptičjim obrazom.

V preddverju čistilka zamahuje z metlo. Voda se razliva po steklenih ploščicah. Mogoče je pa to olje. Pod se lesketa. Čistilka stopi na mokroto in se zadriča po njej kot kak paglavec. Na desnem licu ima materino znamenje. "Zdaj je zaprto," reče, "zaman čakate, gospodična. Kaj bi pa sploh radi, gospodična?" se že smeji s čudno belimi zobmi in naredi še eno pirueto. "Danes ni uradnih ur." - "In vsi ti?" pokaže na moška in žensko, ki so se obrnili z vsem telesom, kot da tudi njih zanima odgovor. "A to mislite, gospa?" Ženska jo gleda že malo zaskrbljeno. "To ni nič, gospa, pripravljamo razstavo voščenih lutk."

Potem zavije k reki. Vode se razlivajo čez pločnike. Nebo je temno kot črnilo. Popravljajo splav. Kanalizacijske odplake se gosto valijo po odtočnem jarku. Iz njega zleze zavaljena podgana. Ustavi se pred njo in jo pogleda s pronicljivimi sivimi očmi.

Spet je pred zastekljeno stavbo. Park je prazen. Sede na klopeco, ki je čisto skrita za grmovnicami. Tu so včasih pristajali neznanileteči predmeti, tako je pisalo v časniku, velike okrogle kupole z množico zelenih oči.

Nebo preseka letalsko krilo, ušesa oglušujoč hrup. "Spet vadijo," zasliši ob sebi, "spet bo desant." Ozre se. Nikogar ni. Predse vrže za pest drobtinic. Drobтинice se razpršijo kot roj mušic. V hipu se po potkah in zelenici zgrne oblak golobov. Požrešno hlatajo. Drug drugega kljuvajo. Drug v drugega se zaletavajo.

Zvonjenje, v daljavi odbijanje ure. "Zmeraj prehitevam ali zamujam," jo prešine.

"To še ni tako hudo," spet zasliši ob sebi. Ob njej sedi moški v ponošenem suknjiču s plastično vrečko v naročju. Na razgrnjeni prtiček reže klobaso, sir in kumarice. Ponudi ji kos kruha. Odmakne se na skrajni rob klopi. "Nisem lačna," reče, "hvala". - "Potem pa mogoče veste, kako se imenuje tisti del stavbe, ne, še bolj desno." - "Pročelje," nehote odgovori. "Pročelje", še enkrat izdavi. "Pa tista poševnina vmes?" vztraja. Zasloni si oči, da bi bolje razločila. "Predaleč je, ne vidim dobro," se že izmika in obotavlja vstaja. "Nič hudega," reče, "nič hudega," zanoslja, "tudi na to možnost sem pomislil." Iz vrečke potegne zamaščen list papirja s podrobnim načrtom hiše. Na črte je treba napisati

imena. "Ampak jaz nisem inženirka," reče, "jaz se pravzaprav na to ne spoznam." - "Vi mislite, da bi se bilo treba na kaj spoznati? Vi mislite, da bi bilo treba kaj vedeti?" Gleda jo pronicljivo. "Pravzaprav ne," se izmakne, "pravzaprav me to sploh ne zanima. Hiše mislim," doda in se izgubi v zašiljenih konicah njegovih čevljev. V njih se lomijo sončni žarki. "Potem mi pa povejte samo za tale košček, vidite, tam zgoraj." Zdaj jo gleda moledujoče in skoraj sklepa roke. "Dimnik, mislite dimnik?" se zastrmi vanj. Široko se zasmеji in pokaže vrsto zlatih zob. "Napačno sklepanje, to je majhen zasebni krematorij. Lahko ti ga razkažem." - "Kdaj drugič," zmigne z rameni, danes nimam časa." Vanjo se zaleti jata golobov. V zadnjem trenutku jim vrže drobtine. Na obrazu že čuti prasko. Na dlani kaplja krvi. "Saj nisem ptičarica," pomisli in se dvigne s klopi.

Čez pol ure je pri njem. "Si šla spet peš?" jo pozorno pogleda. "Ja," odvrne, "s severne strani, tam avtobusi ne vozijo." Potisne prst na usta in ji pomoli kup revij. "Danes?" jo vpraša. "Danes." - "Pa si prepričana, da si to zares želiš?" Poljubi ga na oči. Skozi okna lega poševna popoldanska svetloba. V snopih mavričnega prahu poplesujejo črne mušičke. Dlani si potisne na sence in zdrсне čez orumenele liste kot čez sanje.

Letenje v oblaku, pristajanje v steni. Ničesar se nismo naučili iz letenja ptic. Kako obvladati merilni instrument, kako držati trapez? V čem se je zmotil Leonardo? Kako premagati težnost, kje najti netopljivi vosk? Morda bi pa raje poskusila s balonom. Ali v sanjah. Morda s strehe, morda z mostu. Pomemben je občutek. Tudi če padam, se lahko prepričam, da letim. Kot raztezanje časa. Trenutke, ki se ne smejo končati, napolniti z brezčasnostjo. Ko padam, iluzija brezčasnosti premaga težnost. Ta let bo najlepši.

Glasovi, brbotajoči mehurčki sikov in vzklikov. Ne ozre se. A že prisluškuje, že vsrkava vznemirjenost. Nekdo stoji na okenski polici. Že dviga roke. Že se pripravlja. Ne zmeni se za medklice znancev in njihova prigovarjanja. Približa se mu. Nobena mišica mu ne trene. Kako bo občutil globino? Kakšen je zrak od znotraj? Kako je, ko použije tvoje telo? Pridejo policisti. Zvlečejo ga ven. "Moral bom sama, pomisli, tega ne bo storil nihče namesto mene."

Stojita na ulici. "Vsi so že poleteli," pravi, "že pred poldnevom, čakajo te v dolini." - "Prej te bom fotografiral." V majhni prečni ulici jo postavi za lesen okvir. V tej ulici so vse hiše brez stekel. V tej ulici že dolgo nihče več ne živi. "Zadnji zapis o teh krajih sega v dvajseta leta tega stoletja. Potem je letopisec umrl." - "Rada imam okvire. Morda bi se pa tu dalo."

Potem ni več nobeh hiš, samo še okviri, potem tudi okvirov ni več, samo praznine za njimi. Potem neskončno dolg zid. "Zagrabljena?" šepne. "Tudi tisti, ki najdejo, se ne morejo vrniti. A neke zimske noči je strašno mrzel veter dvignil v zrak letopiščeve zapiske. Zato vemo." - "Tja," ji pokaže, "naravnost tja." Najprej samo razpoka v zidu. Potem se razpoka širi. Potem se razteza v višino. Potem oblikuje črko V. Črnina, večna. "Kot odtis velikan-ske ptice," reče, "to je znamenje. Greš prva?" Prikima. "Zaveži mi oči." Dotakne se ožgane opeke in že razmika plasti. Téma je topla, od vsepovsod se širijo oblaki pare, čelo ji prekrijejo kapljice potu. Morda bo pa za to luknjo morje. Zdaj bi legla v valove in

zaspala. Ali še bolje: sanjala. Plavanje je tako blizu letenju. Besnier, Besnier, leteče race. Le da nimam plavalne kožice. Le da mi ne bo nikoli zrasla. Ruta pade na tla. Na drugi strani eno samo nebo, eno samo lazurno obrežje. Prostor, ki bi ga moral naseliti sedmeroglavi zmaj.

Vse je pripravljeno. Samo v vrečo še zleze. Zdaj spremljati smer vetra, zdaj čakati na pravi trenutek za odziv. Veliki črni metulji letajo po zraku. Šele čez čas vidi, da so to vrane. "Samo ne zaletite se vame," šepne, "samo to ne". Že v zraku. Kompas se vrti kot ponorel. Nisem še padla. Nobene smeri ni več, nobene orientacijske točke ni več. Pozabiti na variometer in višinomer. Leteti naravnost, pomiriti se, pomiriti se, stena se bliža. Zdaj bi morala misliti na črko V. Na prvo črto, ki predstavlja breg, na drugo, ki predstavlja navzdol obrnjeno krilo. Potem se zmaj obrne. Potem vse zagrne noč, ki s poblaznelo naglico leti, nekam na dno sveta, v središčno točko noči. Zave se na robu bruhaajočega vulkana. Razširi roke. Z vseh strani se lepi nanjo vranje perje. Zajame zrak in zamahne z velikimi lopatastimi krili.

"Ničesar se nisi naučila pri Ikarju," reče in previdno razpira vrečo. Nebo je visoko in čisto mirno. Čas stoji. "Zdaj bi poletela s tabo."

Hodi vse počasneje. Na veke ji lega spanec. Zadene v ležečo gmoto. "Tisti moški," jo prešine. Z obraza mu odmakne zlepljene lase. Isti nepredirni pogled. Potem se ustnice zganejo. "Morala bi napisati imena," šepne, "stvari brez imen se odmikajo in te pogoltnejo." Zapre oči. Prekriža ga. Zavijanje siren je vse močnejše. Zagrne ju množica radovednih obrazov.

Pogleda skozi zastekljena vrata. Ženska v modrem čisti voščene lutke. Pod njenimi rokami telesa oživijo. Na tleh še vedno mokri madeži. Stopi nanje in se zavrti. "Kar, kar, še više," momlja ženska, "zelo daleč je še do mej. Kar, kar," ploska in se visoko smeji. Moški s ptičjim obrazom ji poda roko.

Zaplešeta med ogledalnimi stenami. Isti občutek: brezsmernost, brezčasnost. potem ga ni več. Ženska zmaje z glavo. "Lahko bi vedeli. Vosek. Pa saj so še drugi," pokaže na moškega v kombinizonu, ki že odlaga lestev. "Ne," se odmakne z vsem telesom, "Ne." Nebo je sivo od golobjih teles.

Sede na isto klopco kot prej. Golobi se zaletavajo vanjo z vseh strani. Ne poskuša se braniti. Pred njo pristane vozilo s streho iz samih kril. Mreža je prekrita s ptičjim perjem. Nebo prekrije belina. Na platnu se pojavi Tatlín. Oblizne prst in ga dvigne v zrak. "Vzhodni veter je, hitro boš doma." Popravi si obleko in pohiti v naslednjo ulico. Otroci se igrajo z zmaji.

"Si prepričan, da si Ikar ni želel umreti?"

Spomin na tisto sanjsko lepo domačijo, vtkano v razkošno zelenje narave in še posebej na lepo kmečko izbo, urejeno kot svetišče, kjer je tiho in nežno vladala ena od mojih tet, mi ostaja še vedno živ.

S to družino smo imeli le malo stikov. Stalna vez z njo je bila le sestrčna, ki je kljub veliki oddaljenosti, najmanj dveh ur pešačenja, redno nosila njihovo žito v naše mline. Še zdaj jo vidim, kako je prihajala: vitka, visoka, prijazna in oprtana z veliko vrečo na hrbtu, in se sprašujem, odkod je jemala moč za tolikšno breme in še nasmeh povrhu. Bila je tudi starejša od nas bosopetnikov in na nek patriarhalen način včasih stroga in pokroviteljska.

Druga zelo močna vez pa je bilo vsakoletno žegnanje v tamkajšnji podružnični cerkvi, kateremu je bila ta najbolj ugledna domačija v vasici tudi pokrovitelj.

Žegnanje je bilo na prehodu pomladi v poletje, v tistem času, ko se nebo in zemlja najbolj zblížata in s silovitimi napori že ustvarjata nova semena in plodove.

Pražnje oblečeni, polni svetlobe in pričakovanja, smo po dolgi poti prispeli do cerkvice. Ta je bila z razliko od drugih podružničnih cerkva, ki so stale na planem in so bile zato daleč naokrog vidne, skoraj povsem skrita na majhni vzpetini sredi gozda. Gozd je bil skrčen samo toliko, da je nastal prostor za slabo shojeno stezo do cerkve in za nekaj mehke, skoraj planinske trate okoli nje.

Prihoda k temu skromnemu svetišču sredi gozda se spominjam kot posebnega razkošja. V tistem srečnem trenutku in nenavadnem prostoru je bilo vse tako preprosto in lepo in zdelo se je, da so se odprla vrata nebes tudi na zemljo.

Bilo je potrkanje zvonov, premešano s šumenjem gozda, bilo je nebo in beli oblaki in veter, ki je dvigal ženskam in dekletom praznična krila, in bilo je zmagoslavje luči in cvetja.

Nepozabno je, kako so nas na tisti stezi proti cerkvi zasipali skoraj slapovi cvetja odevtelih divjih češenj!

V cerkvi so ljudje potonili v neznano, v skrivnost Boga, življenja tu in onstran, nebes in pekla in peli neizmerno otožne Marijine pesmi. Vse je trajalo zelo dolgo.

Po slovesnosti v cerkvi smo bili sorodniki povabljeni na pogostitev v hišo moje tete in ta skrivnostna domačija se mi je zdela še lepša od cerkve.

Bilo je urejeno in skrbno pometeno dvorišče s sencami jablan in hrušk, premešanimi z vonji gnoja in obdano s prijazno leseno bližino kašče, skednja, kozolca..., bil je velban vhod v hišo z lepimi okni, polnimi cvetja, kratek hodnik, prav tako z oboki in sosedstvom črne kuhinje-potem pa tista pravlično lepa kmečka izba s pološčenim bleščečim lesenim podom, z belimi čipkastimi zavesami na oknih, z lepo urejenim bogkovim kotom, s snežno belimi stenami, na katerih je bilo nekaj slik svetnikov in spominskih fotografij, in z veliko razkošno pogrnjeno mizo, kamor nas je gospodinja povabila.

Potem je bilo ponujenih mnogo in različnih prazničnih jedi, bilo je veliko pogovorov med starejšimi, za nas otroke pa tudi zadreg zaradi spodobnosti. Pred vsakim takim slavljem so nam starejši vedno znova naročali, da se moramo ponujenih jedi brniti.

Prijazna teta nas je znala spodbuditi, zadrege so minile in ko smo odhajali, smo dobili dobrot še za popotnico.

NOČ

Bila je noč. Bila je v skednju in na kozolcih in povsod, kjer smo spali. Bila je v krošnjah oropanih dreves, v črnem listju in na nebu, v ožganih cunjah na razžarjeni peči in v naših iskanjih, kako odpraviti hudo, privabiti srečo in se iztrgati mrežam dostikrat nenaklonjene Usode.

Ležal sem v seniku in ker spanja ni hotelo biti, sem poslušal enakomerno, utrujajoče in boleče hropenje utrujenega brata. Ves dan je bil v gozdu in pomagal očetu pri spravljanju težkih hlodov. Od spodaj, iz hleva, sem slišal konje, kako vztrajno grizejo v sočno tkivo trav in detelje in se spominjajo klancev in bičev in preveč naloženih voz, in vedel sem, da vedo tudi za hlode, ki jih bodo vlačili iz gozda naslednji dan.

Nad menoj so bili črni od časa obžrti tramovi in gnezda nepopirjev. Iz zlatih pšeničnih stebel, med katere sem bil zakopan, pa je še vedno prihajala svetloba in neuničljivo zvonjenje poletja.

Včasih so na lesenem podu zaškrpala vrata, prišumel je veter z rumenim listjem z brajd, zbudili so se vonji otave in se pomešali z blede mesečino, ki je silila skozi line. In bolj ko se je noč uresničevala, bolj se je slišalo tudi svetlo curljanje vode v bližnje korito, kjer smo napajali živino.

Iz bližnjega gozda so se plazile sove in njihove sence so včasih sezidale tudi privide okostnjakov.

V popoln mir in tišino in negibnost so se širila celo valovanja sanj. Sestre, še vedno preplavljene s poletjem in soncem in novimi upanji in strahom, so v sanjah včasih tudi jokale. Skozi njihove od dela ranjene dlani so drsela žegnanja, trnje divjih vrtnic, žalost nedeljskih popoldnevov, ajdova strnišča, neuslišane molitve in neizpolnjena pričakovanja.

Ker nisem mogel zaspiti, se je v meni začela porajati slutnja, da ima prav ta noč z menoj nek namen. To me je spravljalo v še drugačno posebno zbujenost, v kateri so se meje med znanim in neznanim začele razblinjati, in lahko sem odšel, kamor sem hotel.

Ko se je noč prevesila v začetke novega dne in je luna zašla, se je v poltemo podstrešja zasijala spet drugačna svetloba. Bila je svetloba zvezd, ki so skozi velike, v leseno steno izrezane line v obliki src sijale nenavadno divje.

Strmel sem v to svetlobo in tudi če bi hotel, pogleda nisem mogel umakniti. Zvezde so prihajale vse bliže in postajale vse večje. In čimbolj sem se prepuščal neznanemu vabilu, bolj me je svetloba privlačevala, dokler me ni nazadnje povsem osvojila, me dvignila in potopila v tisto najbližjo in največjo zvezdo.

Znašel sem se v valovanju ognja in luči, v oceanu svetlobe, okrog katere je bilo vse ostalo Vesolje samo tema. Bil sem brez snovi in teže in brez vsake lupine, v katero sem bil v istem trenutku vtkan na zemlji, tu na podstrešju!

V takšni drugačni naravi tudi ognja nisem doživljal kot bolečino, ampak samo kot nežnost in neizmerno očiščevanje in sprostitve v vse večje vedenje in videnje.

V tem videnju sem bil očaran nad lepoto in spreminjanjem valovanj in še bolj nad podobami, ki so se pojavljale ob vsaki novi

spremembi. In odkrival sem, da so valovanja znotraj zvezde tudi odmev dogajanja na zemlji. Če je nekje samo zajokal otrok, se je najmanj ena od neskončnih krožnic zamajala. In če sem pomislil na cvetoče jablane, so valovanja stkala to podobo tudi tu!

Ko so zvezde proti jutru ugasnile, sem se vrnil in v popolni budnosti še razmišljal: najbrž so tudi vsa dogajanja na zemlji odmev tistega, kar se dogaja znotraj zvezd!

Vem, da niso bile sanje, kajti ves čas sem bil tu, v znanem svetu, slišal sem konje, curljanje vode v korito, brata... toda hkrati v objemu Neznanke, ki me je tisto noč tako prijazno povabila na razkošne livade še drugačne resničnosti.

In že takrat sem skoraj vedel: dan je otrok sonca, noč je otrok Vsega in kadar nas skupaj z Neznanko objame zelo močno, vidi-mo zelo daleč-tudi v zvezde, od koder smo prišli in kamor se bomo vrnili.

LAN

Ko je vzcvetel lan, se je zdelo, da je na naše polje padel kos neba, kajti v morju cvetja je valovila ista modrina, kot jo ima v lepem jasnem dnevu lahko samo nebo.

Ob tem odkritju se je ponujalo razmišljanje o tem, da je modri-no v cvetje Nekdo zasejal in da najbrž preselitev Neba v nekatera bitja ali duše odmeva tudi v barvah in da ima to preseljevanje tudi svoj pomen in namen!

Veliko pozneje sem odkril, da je toplota, svežina in modrina neba v lanu skoraj neuničljiva. Ko so cvetovi ugasnili, se je nebo preselilo v vlakna, in ko so bila vlakna že stkana v platno, smo si pri beljenju zaman prizadevali odpraviti rahlo nežno modrino. Ostala je, tako kot sta ostali v platnu toplota in svežina, še več: v platnu so ostali celo prividi in sanje o modrem cvetju.

Vmes je bilo veliko ustvarjalnega dela.

Dozorel lan smo populili in bilke v vrstah polagali v nizko tra-vo. Ob menjavanju dneva in noči, sonca in dežja so vrhnji leseni deli stebel prepereli in potem, ko smo jih posušili še nad ognjeno jamo, so terice olesenelo skorjo odstranile ter dragocena vlakna povezale v povesne.

Terice so si pri svojem delu privoščile mnogo vragolij. Bile so "sovražnice" moških in če kdo od njih ni poznal njihovih navad in pravic, se mu je lahko zgodilo, da so mu pod srajco ali pa celo v hlače natlačile pezdinje, plev od očiščenih vlaken.

Sledilo je čiščenje vlaken, za tem pa so se v dolгих zimskih večerih vrteli kolovrati. Na prejo so zaradi deklet radi prišli tudi fantje in spet je bila prilika, da so se odgrinjale nove ljubezni.

Tanke niti preje smo oddali v tkanje k stricu, ki je v soseski edini imel statve in je poznal to delo. Grobo platno, ki smo ga dobili od tkalca, smo potem belili, polagali smo ga na trato in na soncu polivali z vodo.

Platno smo uporabljali za blazine, rjuhe, brisače, v mojem otroštvu pa tudi še za srajce in hlače. Bilo je neuničljivo, kajti poleg svežine, toplote in naklonjenosti Neba je bilo vanj vtkano tudi neizmerno hotenje po poustvarjanju sveta in veliko vztraj-nosti pri delu.

Če pa je bil kdo zelo srečen, se mu je zdelo platno tudi nežno, spominjalo ga je na preje in vedel je, da so vanj vtkani tudi tisti plahi prvi zaljubljeni pogledi.

DROBNICA

Bila je mogočno samoraslo drevo sredi sadnega vrta, bila je še enkrat višja od kozolca, ki mu je dajala tudi zavetje pred severnimi vetrovi.

Spomladi nas je razveseljevala s cvetjem, poleti odevala z najbolj hladno senco, v jeseni pa zasipala z drobnimi rumenimi plodovi. Bilo jih je toliko, da smo lahko vsak dan napolnili kar nekaj košev. Drobnice smo zmleli in iz njih stiskali mošt. Kadar pa drugo sadje ni obrodilo, smo drobne plodove tudi sušili in jih skozi dolge zimske mesece s slastjo uživali.

Verjamem, da je imela dušo in da je zelo vedela za prihajanje dneva in noči, pomladi, poletja, jeseni in zime, za vsak veter, oblake in dež, za ptice, ki so se usedale v njene krošnje, pa tudi za mravlje, gosenice in hrošče in vsa druga drobna bitja, ki so se plazila skozi njeno kraljestvo.

Vem, da je slišala opoldanske zvonove, grmenje in strele in da je vedela tudi za nas, ko smo prihajali v njeno senco, s pogledi objemali njeno cvetje in v jeseni odnašali plodove.

Bila je zvesta svoji naravi, preprosta in hkrati pretkana z neizmernostjo volje in potrpežljivosti.

Imela je svoje življenjske navade, ki jih celo muhasta Neznanka ni spreminjala. Z vsemi vejami je vzcvetela samo vsako drugo leto in v takšnem letu je, ne glede na razne ujme, dal skoraj vsak cvet tudi plod. Medtem ko so ujme v času cvetenja pri drugem sadnem drevju onemogočale oploditev in nadaljevanje kroga, drobnice v njenih skrivnostnih ravnanjih niso prizadele.

Nenavadno je, da je vedela celo to, da takšnih naporov ne zmore vsako leto!

Potem je prišla tista zima s hudim mrazom in visokim snegom. Drva, pripravljena za nenasitno krušno peč, so pošla, iz gozda pa jih je bilo težko dobiti.

Takrat smo se odločili, da posekamo drobnico.

Bila je stiska, hkrati pa smo ob tej naši odločitvi modrovali o tem, da je drevo že zelo staro, da se nekateri deli krošnje že sušijo in da dela v sadnem vrtu preveč sence drugim drevesom. Tolažili smo se tudi s tem, da bo drobnica to razumela.

Ko smo jo v visokem snegu sredi zime podrli in razkosali, je v sadnem vrtu zazijala velika praznina in zazdelo se nam je, da nas obtožujejo tudi jablane tam okrog. Praznina se je naselila tudi v nas, saj smo razkosali tudi del našega preteklega življenja.

Drobnica pa se nam je razdajala še po svoji smrti. Ogenj sonca, zbran v njej skozi sto in sto let, je v preostanku zime grel tudi nas.

**RAST – L. VII,
ŠT. 1–2 (39–40)
MAREC 1996**

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

II

Nadaljevanje prispevkov z omizja Rasti decembra 1995 na temo minevanja, za katero se je lani uredništvo odločilo na podlagi istoimenskega romana pisatelja Vladimirja Kavčiča.

OMIZJE RASTI

LITERARNO-DRUŽBENI KONTEKST MINEVANJA

Nekateri, predvsem mlajši teoretiki slovenske literature, trdijo, da je danes, vsaj pri mlajših, čas avtopoetik. Menim, da njihova trditev ne drži. Ni bilo, posebno v novem veku, velikega umetnika, ki ne bi imel svoje poetike, ki se ne bi od drugih razlikoval(a). Različnost je že dolgo pogoj za izvirnost; velja že za starogrške pisce tragedij.

Resnici bližja je trditev, da gre za čas zavestne izbire žanrov. Ta trditev je v skladu z mnenjem mlajših teoretikov, da so najvažnejši - literarni - žanri. A žanri obstajajo od nekdaj. Grška literatura jih jasno razločuje; grška teorija - Aristotel - o tem govori: tragedija, komedija itn. Vrhunec spoštovanja žanrov je gotovo francosko 17. stoletje; l'âge classique. Ta doba neznansko pazi, da se žanri ne bi mešali. A v Franciji, ne v Angliji. Na začetku istega stoletja piše nekdo, ki je načelni nasprotnik čistosti žanrov; ki jih meša načelno.

Razumljivo: veliki so imeli od nekdaj avtopoetike, od nekdaj so upoštevali in mešali žanre, kot so se tudi ravnali po poetikah dobe, splošnega okusa, družbe. V tem območju nič novega pod soncem.

Se pa da ugotoviti, da so čist(ejš)i žanri enkrat bolj v modi, drugič manj; s tem bolj v modi trud po izvirnosti ali spoštovanje danih obrazcev. Kolikor ni Postmoderna, ki izhaja iz ideološkega zagovora kaosa, vse tako zmedla, da se da postaviti pravilo: bolj ko se nekdo trudi pisati izvirno, bolj je konvencionalen. Čeprav je spet težko reči, da bi bili današnji pisci horror zgodb, to je najmlajši, kaj bolj konvencionalni kot pred četrto stoletja množice posnemovalcev Šalamuna, v 20. letih Cankarja, med prvo vojno Župančiča.

Se pa mapa literature razlikuje tudi po generacijah. Ideologija avtopoetik in ideologija žanrov - zabavno, ena se z drugim v nemajhni meri izključuje - sta ideološka platforma (naj)mlajših. Kot da ima vsaka generacija - poleg drugih značilnosti - tudi lastno poetiko. Kar spet drži le deloma. Znotraj sleherne generacije je več - tudi potentnih - literarnih grup, usmeritev.

Skratka, podoba neke dobe oz. literature v nji je nemalo pluralna. Kdor ji hoče biti čim manj krivičen, bo upošteval v nji čim več momentov. Načeloma bo odprt za like vseh generacij in usmeritev. Prednosti ne bo dajal najmlajši, češ da je ta najbolj perspektivna: da nosi občutljivost - vizijo - novega časa. Ker ni niti nujno, da je novi čas boljši od prejšnjega.

2.

Eden najvidnejših momentov (naj)mlajše generacije je pisanje za tržišče; zato izbira žanrov, ki gredo pri bralcih najbolj v promet. Ta usmeritev se ne ujema recimo z držo osamljenega genija, z Mrakovo, tudi ne z Bartolovo. Zabavno; najmlajši prisegajo prav na Bartola. Nenehni paradoksi tega sveta. Iz v sodobnosti povsem nepopularnega, nesprejetega pisca je postal Bartol pisec uspešnic; vsaj ene, Alamuta. Najmlajši so ga priredili tako, da so potencirali trivialne momente v njem.

Se pa na današnjem Slovenskem piše tudi po poetiki, ki po rezultatu in namenu ni tržna; niti po strukturi ali po naravi tekstov.

Kot da je ta poetika ravno na nasprotni strani omenjene trivialno uspešniške. Če bi rekel, da jo morejo pisati zgolj star(ejš)i, bi se motil, ker bi podatke iz splošne psihologije prenesel na področje umetniške. Starejši so doživeli in izkusili desetletja izjemno polnega, z zgodovino, strastmi, slepili, terorjem, upanjem nabitega življenja; nekateri še živeči od predvojne naprej. Vendar vemo, da more mlad pisec nadomestiti fizično izkustvo in se vživeti v pretekli čas, kot da bi bil sam njegov dejavnik. Jurčič je neprekosljiv pisec zgodovinskih povesti; Tolstoj se še ni rodil, ko je Napoleon umrl, pa je francoski napad na Rusijo, tedanji čas in tedanje ljudi enkratno portretiral v Vojni in miru.

Literatura je zmerom povezana z družbo in zgodovino; čeprav enkrat bolj, drugič manj. Najmlajša slovenska literatura jemlje zgodovino kot sredstvo, kot obrazec za pustolovske zgodbe; tak žanr je evropska literatura že poznala, in ne enkrat. Tako gledati na zgodovino je mogoče, ko zgodovina ni več neposredno in eksistencialni, ponotranjeni, ekstaični problem neke skupnosti. Očitno danes ni več, čeprav so v slovenski družbi skupine, ki bi rade vrnile herojsko zgodovino. (Je to moment fašizma? Vsekakor ultranacionalizma.)

Nekaterim se zdi, da zadeva vendar ni tako lahk(otn)a; da problem zgodovine še ni rešen, niti še ne ustrezno osvetljen. Mislijo, da je bila polpretekla slovenska zgodovina - recimo zadnjega pol stoletja - tako pomembna, velika, vsestranska, težavna, zamotana, nepregledna, z različnih strani različno, a z vseh nedopustno poenostavljena, da je potrebno problem še naprej obdelovati; in z novih vidikov. Te pisce ne zanima uspeh na tržišču kot osnovna vrednota, čeprav ga ne zavračajo. Pomembneje jim je prodirati v jedro problema, se pravi iskati in zapisovati tisto, čemur se je nek-daj emfatično reklo resnicam. Kar postmoderna razume drugače, kot konstrukt, a čemur se, po mojem mnenju, nihče ne more za stalno odreči; ali pa pade v nerazrešljivi manipulativizem, v tehnicizem, ki je načelno le zabava in slepljenje. Zabavno tehnicistični literaturi nekaj manjka, da bi dosegla model, kakršen velja vsaj že od grških piscev tragedij.

3.

Ko sem pisal spremne besede h Kavčičevemu romanu Minevanje - tu jih ne bom ponavljal, kogar zanimajo, naj si jih prebere -, sem se vživel v avtorja romana in v njegov namen; ta namen in rezultate tega namena sem skušal prevajati v svoj jezik.

Minevanje izhaja iz predpostavke, da je mogoče najti resnico nekega človeka in/ali življenja. V teku obravnave tega življenja pa kot da avtor spozna, da do te resnice ni mogoče. Odloči se za skepso, za izrazito distanco do upodobljenih figur, a tudi teh figur do samih sebe. Gre za postopek, značilen za Kavčiča že od začetka; od romana Ne vračaj se sam. Zato Kavčič ni bil nikdar marksistični pisatelj, če se sploh da komu tako reči. Bil je celo bliže nihilizmu, vsekakor biologizmu, skepticizmu in nečemu, kar sicer ni avtodestruktivizem Zajčevega tipa, a tudi ne zgolj destruktivizem. Nekako na sredi med obema poloma. Kavčič je preveč biologista, da bi bil avtodestruktivist, in preveč skeptika, da bi izhajal zgolj iz želje po destrukciji drugih. Ta vmesnost je ton, značilen za Minevanje.

Minevanje je bolj psihološka kot družbena analiza. Glede na Zapisnik, roman izpred več kot dveh desetletij, je humanističen. V Zapisniku ni mogoče priti do resnice. Ne le da so vse resnice v njem subjektivne, ampak tudi subjektivnost resnic(e) ne velja; ni

več resnica. Vse je privid in rekonstrukcija realitete. V Minevanju je pisatelj blažji. Trudi se odkriti - celo vzpostaviti - neko etiko. Morda celo takšno, ki bi bila obvezna tudi za druge, ne le za enega. Kavčič si je izbral najtežjo nalogo. Za osrednjo figuro je vzel bivšega udbovca, ki zanesljivo ni čistih rok; ki ne veruje več v svojo mladostno partijsko vizijo; a ki se notranje ni zlomil, predal cinizmu in užitkom. Najti držo, ki bi človeka takšnega izvira moralno ščitila, razlagala, utemeljevala, je gotovo kar se da težka naloga.

Ker menim, da so lahko veliki rezultati lahko posledice le velikih ciljev in nalog, in ker menim, da se izdelava zastavljene naloge Kavčiču nikakor ni ponesrečila, jemljem Minevanje za eno od zglednih literarnih točk današnje slovenske književnosti in zavesti.

Ob tem naj dodam še nekaj aktualističnega; a ne neskladnega z mojo metodo raziskave literature. Za letošnjo nagrado Kresnik Minevanje ni prišlo niti v širši izbor. Ne protestiram zategadelj, ker nagrade ni dobilo; nagrad ne cenim. Govorim o veljavnosti nekega splošnega okusa. Čeprav gre le za okus subjektivno izbrane žirije; drugačnih ni. Prebral sem dva romana od tistih, ki so prišli v ožji izbor. Izvrstno Kovičovo Pot v Trento. Ta roman nikakor ni le analiza tiste slovenske zgodovine, ki je bolj švejkovska kot politično socialno družbena; je podoba človeka, kakršen je človek od nekdaj in bo: telesen. Pač pa je drugi roman slabše kvalitete: Rebulova Kačja koža. Izbrati takšno temo, kot jo je Rebula, pomeni ogniti se problemu. Pomeni nazunaj historizirati, obnavljati razmere v 20. ali 30. letih v zamejstvu. Kvečjemu morda nekoliko kritizirati predvojne komuniste. To je šablonska in epigonska analiza, ki ne prinaša novih osvetlitev izbrane teme: slovenske narave. Pisatelj bi si zadal pravo nalogo, če bi pustil Pinka Tomažiča živeti do leta 1990, ga pokazati kot političnega funkcionarja Slovenije-Jugoslavije, državnika, morda šefa UDBE. Potem bi brali nekaj, kar je živo in pomembno, ne le muzejski eksponat.

4.

Od nekdaj sem se ukvarjal s prerokovanjem in z ideološkimi nasveti; naj se torej svojega poklica držim. Kot sem, recimo v koncu 50. let, forsiral prozo à la Smoletov roman Črni dnevi in beli dan ali Božičevo tipa Izven ali Šeligovo tipa novele Kamen, si jemljem isto pravico še danes. Nikjer ni rečeno, da so nosilci pomembnih prodorov v zavesti le (naj)mlajši. So situacije, ko velja ravno nasprotno: da (naj)mlajši najmanj tvegajo; da jih najmanj zanimajo prodori v neznano; danes za najmlajše najmanj velja geslo: drzni nosilci sprememb. Prodori v neznano tipa science fiction so zame manj zanimivi od prodorov v duševnost bivšega udbovca, čeprav ne zanikam novot, ki jih prinaša vizura kakega Borgesa. Kavčičevi romani, ki jih je pisal na temo abstrakcij Kafkovega tipa, so se mu najmanj posrečili; Kavčič je realist.

Obdobje zadnjega pol stoletja je bilo tako pomembno, da bo ostalo trajni predmet preučevanja; tudi umetniškega oblikovanja. Posebno pa danes, ko ne vemo, kaj smo, če ne vemo, kaj smo bili. Mali Aleksandri, ki sekajo gordijske vozle in se delajo, kot da jih polpretekla zgodovina ne pogaja več, češ da zgodovine sploh več ni, da je le struktura, le sinhrono, točasno, prostorsko in da je čas le še poljuben konstrukt fantazije, s to tezo je začel reizem natančno pred tremi desetletji, razlagal sem jo na Štatenbergu,

ti mali Aleksandri slepi: nekaj, kar je, razglašajo za nekaj, česar ni. Metoda zamolčevanja. V bistvu infantilizem: človek si zakriva oči in meni, da je varen in svoboden.

Kavčič odpira ali radikalizira smer, ki je po mojem ena od pglavitnih v današnji in bo še v polprihodnji slovenski literaturi. Če ne bomo zvedeli, kakšne so usode ljudi, ki so ustvarjali slovensko družbo s tako velikanskimi zamahi, kot še nobena generacija prej, pri tem grešili, delali zločine, se ponesrečevali, a vendar ustvarjali in ustvarili svet, ki ga ne bo nikdar več mogoče odmisliiti, odstraniti, bomo zmerom znova zapadali starim iluzijam. Ne mislim, da se da večnim slepilom povsem uiti; človek je po definiciji bitje samoslepljenja. Nekaj pa se da naučiti. To je vsaj predpostavka družbe, ki ji pravimo liberalna ali razsvetljenska. Nekoč so obvezno brali Plutarha. Kdor bere Shakespeara in ga vsaj nekako razume, razume svet kot tak. Evripides in Shakespeare sta povedala "vse".

Ni me sram zastopati tezo, da ima literatura tudi vzgojno naravo. Imela jo je za avtorja Kralja Ojdipa in že za avtorja Odiseje. Tudi za avtorja Ulikseša, pa naj se sliši to še tako nenavadno. Ulikses ni le ciničen posmeh spodobnosti vseh vrst. Kdor ga bere zunaj konteksta, zunaj tega, da načrtno ruši hlapčevsko konvencijo, socialni moralizem, ki je poganska praznovnost, hinavstvo in laž, vsesplošno nesvobodo, prepoved izvirnosti, torej, kdor ne vidi, da je pisal Joyce veliko delo človekovega osvobajanja, kdor jemlje tega in podobne romane zgolj za obrazce nove - prazne, samoumevne, ludistične, neodgovorne, uživaške, cinične - konvencije, morda celo ideologije diabolizma, kot to delajo nekateri najmlajši, ta reducira veliko delo na majhen obseg in pomen.

Sam verujem, da je v stvarstvu smoter; da je en moment teleološkosti tudi spoznavanje resnice, ki seveda ni doktrinarna konvencija; da se more človek od resnice tudi kaj naučiti; da je literatura - poleg drugega - tudi sredstvo družbenega samozavedanja; da s tem nosi nekatere vrednote, ki niso le samovoljne ali nihajoče cene tržišča. Verujem torej v stvari, v katere veruje le še malokdo; ali pa, tisti z desnice, ki razumejo vzgojnost literature itn. povsem drugače: kot službo določenim politično paradržavnim ustanovam, oblastem.

Živimo v liberalni družbi; torej v tekmi. Tekmi se ni mogoče ogniti. Tudi nekdo, ki noče tekMOVati, tekmuje, saj ga neodvisno od njegove volje zapletajo v tekme à la nagrada Kresnik. To je sramotno; niti tej sramoti se ne da ubežati.

Ne le Minevanje, tudi literatura, v kakršno - v ta žanr - spada Minevanje, tekmuje z drugimi tipi-modeli. Naj so današnje žirije in kritiška središča, ki fazonirajo javno mnenje, vendar v skladu z njim, z anketami o javnem mnenju - še tako izključno naklonjene trivialni tržiščnosti, dokler bo smela literatura, kot je Kavčičev zadnji roman, izhajati in imeti dostop vsaj do nekaterih bralcev, to zadošča. Ne vidim razloga, zakaj svoje sodbe ne bi smel imeti vsaj za enakopravno, če ne za umsko nadrejeno - točnejšo, globljo, prihodnost bolj zadevajočo -, kot so sodbe tistih grup, ki postavljajo Rebulov roman na eni in Žabotovo prozo, prebral sem Bukovsko mater in Stari pil, na drugi strani, za zgledne modele.

Kot presojevalec slovenske literature - čez kak mesec bo minilo petdeset let, kar sem objavil prvo kritiko slovenske proze - sem sam institucija. Vsakdo jo ima pravico spodbijati; zaželeno je, da jo spodbija v javnem dialogu in z argumenti. Sodba posameznika, ki je tudi institucija in ki utemeljuje svojo presojo s podrobno

Z omizja Rasti: Vladimir Kavčič,
Janez Komelj in Stane Granda

analizo, načeloma ne more biti manj vredna od sodbe grup, tj. kolektivnega duha. Prva je sodba osebe, druge so sodbe moči-oblasti. Če je oseba institucija in ne, da ima oseba veljavo le po tem, da je v instituciji, da zastopa neko zunanjo institucijo, potem je sam tudi razsodišče, ki tekmovalcem "sodi". Ne kaznuje; njegova sodba je sodba kulture; v območju politično-državno-družbene oblasti nima veljave. A če je neka družba vsaj minimalno kultivirana in sliši še kaj drugega kot obete in zapovedi oblasti, potem so šanse, da se opisana tekma spremeni v dialog, v tehtanje, v primerjanje, v razčlenjevanje intelektualnih argumentov.

Zgolj za to mi gre: da se vzame moja analiza Kavčičevega romana *Minevanje* in samega romana, ki je mojo presojo omogočil kot zagovor kulturne moči, kot zagovor določene države, kot pogovor o določeni temi. Če bo slovenska kultura (družba) to obliko vzdržala in ne povsem popustila pred terorjem tržišča in uspešništva v duhu rumenega tiska, bo ohranjen osnovni pogoj za ustrezno socialno komunikacijo.

Ne nevažno: kljub političnemu terorju je slovenska kultura to zmožnost-svobodo-moč ohranila vseh petdeset let.

Taras Kermauner z ženo Alenko
Goljevšček

OMIZJE RASTI
Rast 1 -2 / 1996

Kavčičev dvodelni roman *Minevanje* (izšel je z letnico 1994 pri Dolenjski založbi v Novem mestu) lahko beremo kot anatomijo človeškega zla. Zla na vseh treh ravlinah dogajanja: na zgodovinski, na psihološki in nazadnje tudi na ontološki ravni. Ker je Kavčič v svojem izhodiščnem pisateljskem razmerju do življenja in sveta realist, sta prvi dve, se pravi stvarnejši, v ospredju in prevladujeta. Zlo je pri njem ozemljeno in determinirano. Dogaja se v določenem prostoru, v določenem času, skozi razvidne osebe in skozi verjetne zgodbe. Natančneje, dogaja se med gorenjskimi partizani in domobranci oz. nekdanjimi partizani in nekdanjimi domobranci ter njihovimi bližnjimi ljudmi. Gre torej za naše, slovensko zlo, spočeto v tistem in takem času in segajoče še naprej v naš čas. Kavčič v drugem delu romana to privezanost zla na konkretnost in empirijo razveže. Pogloblja ga v pomene, ki presegajo zamejenost časa in prostora pa tudi osebnih zgodb, v pomene, ki prestopajo meje zgodovine in s tem tudi njena merila zla.

V prvem delu romana, ki je izšel že leta 1959 kot samostojno knjižno delo pod naslovom *Ne vračaj se sam*, se vojno in povojno zlo odkriva še v svojem polnem obstajanju in pretežno še na biološko psihološki ravnini dogajanja. Postavljeno je v zgodnji povojni čas in prikazano na poraženi, domobranski strani, vendar zunaj ideološke in moralne shematike, kakršno je na Slovenskem v petdesetih letih še uveljavljala politika in kar se je najbolj razločno pokazalo ob aferi okoli Kocbekove zbirke novel *Strah in pogum* leta 1951 in 1952. Kavčič ni postavil v ospredje krivde, temveč strah, trpljenje in obupen boj za preživetje treh osamljenih domobrancev, potem ko jim je uspel beg z vlaka na smrt obsojene slovenske kolaborantske vojske, ki so jo spomladi 1945 po koncu vojne Angleži izročili Jugoslaviji. Pobegli se zatečejo v gozdove okoli domačih vasi, najmlajši Viki kmalu podleže ranam, ki jih je dobil na begu, močnejša Tomo in Maks pa preživita. Njuna zgodba skrivanja, beganja in strahu je še zmeraj polna mržnje iz vojnih dni in tudi pripravljenosti na ubijanje, vendar le še v imenu osebnega preživetja, ne več v imenu kakšnega višjega, nadosebnega cilja. Še več, zlo, ki ponehuje biti zgodovinsko in utemeljeno z nekimi višjimi nameni, se začne pogrezati navznoter in se vse bolj razkrivati s človekove osebne, antropološke strani. In prav ta se premika v ospredje, tako da že v zgodnji prozi *Ne vračaj se sam* postane glavno polje Kavčičeve pozornosti, usmerjene od zgodovine v človekovo osebno travmo zla kot posledico udeležbe v krutem dogajanju narodnoosvobodilne vojne in revolucije, udeležbe z ene ali z druge strani.

Če natančneje opazujemo zgodbo pobeglih treh domobrancev, posebno še zgodbo preživelih dveh, Toma in Maksa, vidimo, da se kljub njihovemu nekdanjemu mladostnemu prijateljstvu, kljub skupni vojni usodi in naposled kljub skupnemu porazu, begu in trpljenju vse bolj kaže njihovo notranje odtujevanje in osamitev. Nihče ni več zmožen, po tistih ubijalskih vojnih izkušnjah, resnične notranje bližine z drugim, vsak je zmeraj bolj sam. To se nazadnje izteče tako, da se iz neznosnega skrivaštva Maks odloči za samotni beg čez mejo v tujino, Tomo pa ostane v bližini doma, se naposled preda, preživi zapore in se vrne domov k normalnim kmečkim opravilom. Toda v resnici zanj ni prave vrnitve v mir, k delu, vaški skupnosti in normalnemu poteku življenja, kar je ho-

tel. Ostaja sam, drugačen in zunaj. Najbolj pa se njegova notranja onemoglost ali okvara, ki je iz vojnih let, pokaže ob ljubezni. Do svoje Eve ne zmore več polne in celovite ljubezni, dojema samo njene telesne čare pa nič več. Kljub prostosti se možnosti okoli njega zapirajo in konča v samomoru.

Svoj pogled na vojno zlo in njegove posledice v človeku je Kavčič do kraja razvil ob zgodbah vojnih poražencev, domobrancev, še posebej ob Tomu. Toda ta pogled je obrnil tudi na nasprotno stran, na stran zmagovalcev, in to celo na začetku romana *Ne vračaj se sam*. Vendar je ostal samo pri kratkem, skoraj fragmentarnem uvodnem zarisu zgodbe partizanskega oficirja Milana Rakovčana, ki po vojni prav tako konča v problematični notranji izgubljenosti in nazadnje v nekoliko nejasnem samomoru. Značilno je, da tudi on ne zna več v polno, resnično ljubezen do Helene (Tomove sestre), zmore samo še pustolovščino z zapeljivo ženo podrejenega oficirja.

Drugi del Kavčičevega romana nadaljuje tematiko slovenskega vojnega zla, vendar že iz večje časovne oddaljenosti, iz razdalje treh desetletij in skozi novo, sodobno dogajanje, ki vse bolj izgublja stik z vojno in takrat spočetim sovraštvom. Kot je bilo v prvem delu v ospredju še polno obstajanje takratnega zla, je zdaj v ospredju anatomija njegovega minevanja, zato tudi naslov *Minevanje zla*. Za moto tega dela bi lahko izbrali stavek s strani 366: "Kaj je večjega kot odrešitev od zla." Obvladanje in notranja zmaga nad njim je najbrž zahtevnejše pisateljsko opravilo, kot je bilo njegovo evidentiranje. Ne more več potekati samo na biološko-psihološki ravlini, potegniti mora za sabo globljo refleksijo oseb. Sprememba je tudi v tem, da Kavčič tokrat težišče svoje pozornosti prenese na partizansko stran. V ospredje postavi nekdanjega odločnega borca, med vojno celo oznovca Andreja Starmana, ki po vojni s trdim delom in študijem na univerzi doseže pomembno direktorsko mesto pa tudi razmeroma visoko intelektualno in etično kulturo, ki tudi za nazaj zmore novo presojo dogajanja in lastne poti. Samo manjši del pripovedi je zdaj posvečen nekdanjemu domobrancu in sodelavcu gestapa Maksu, ki ga poznamo že iz prvega dela. Nastopi le še na koncu kot utrujeni in spremenjeni, po svoje tragični obiskovalec svojih domačih krajev, potem ko mu je ne posebno uspešen boj za preživetje v Južni Ameriki pobral že skoraj zadnje moči. Ob teh dveh figurah, preostankih nekdanjih burnih časov, izpelje Kavčič svojo anatomijo zla v minevanju. Res, v minevanju in ne v izginotju ali izbrisu. In tu je, kot vse kaže, glavni problemski vozel romana. Od tod je pognal tudi nekoliko enigmatični naslov *Minevanje* in se razprostrl čez celoto, tudi čez prvi del, ki je samo nekdanji uvod v sedanje jedro stvari.

Slovensko vojno in povojno zlo in notranje okvare, ki jih je povzročilo, poskuša Kavčič najprej podvreči eni najbolj naravnih terapij, terapiji časa in pozabe. Čas je namreč tisti, ki postopoma briše vse. Ko nekdanji partizan Andrej gleda nazaj, razmišlja: "A vse, kar se je zgodilo, je podvrženo zginevanju in minevanju. Dogodki postajajo votli, nekdanje misli plehke, od velikih čustvenih pretresov ostane le še spomin, iz leta v leto bolj plehek, krušljiv in lomljiv. Bolečine minejo, od ran ostanejo le še komaj vidni sledovi, zlo postane razumljivo in samoumevno". Ali pa: "Vse je le vprašanje časa. Ta pa mineva z nedoumljivo naglico. Tudi ta trenutek je že preteklost. Vse je samo še preteklost." Vojni čas boli zmeraj manj, pravzaprav "ne boli več". Kavčič je filozofijo minevanja radikaliziral skoraj do Schopenhauerjeve meje. V *Par-*

ergi in Paralipomeni (1851) je nemški filozof na primer zapisal: "Vse, kar je, je v naslednjem hipu že bilo/.../ Naše bivanje nima nobenih tal, kamor bi stopilo, razen odtekajoče sedanjosti. Zato je bistvena oblika bivanja trajno gibanje /.../ Naše in vseh bitij bivanje ni nič trdnega/.../ je samo *existentia fluxa*, ki obstaja edinole v spreminjanju...". To modrost je Kavčič seveda poskušal uporabiti drugače kot Schopenhauer, recimo v zdravilne namene, v namene odrešujoče pozabe.

Vendar je to samo del njegove resnice. Ko jo podaljša do skrajnosti, nenadoma postaja nekaj drugega: ne samo odpravljanje hudih spominov, temveč tudi že omrtvičenje ali ukinjanje zavesti, kar je neke vrste pristajanje na notranjo smrt. Prihaja do stanja, ki ga Andrej povzema takole: "Ko misel dozori, ko prevlada spoznanje, da je zlo mogoče izničiti le tako, da izničiš sebe, da je rešitev samo v ukinitvi zavesti o sebi in drugih, o svetu nasploh." Tu pa smo res v bližini schopenhauerjanskega odločanja za samoukinitve zavesti in volje. Ali, če gledamo z domačih tal, v bližini tiste skrajne radikalizacije minevanja, ki jo je prvi formuliral Simon Jenko v svoji filozofski liriki, ki pri nas še zdaj ni čisto udomačena. Kavčič se potemtakem ni mogel zadovoljiti z navadno, pragmatično filozofijo minevanja, to se pravi s preprosto mehaniko in biologijo časa kot samodejnega odstranjevalca dogodkov in spomina nanje, čeprav kot realist ozdravljanja te vrste ni podcenjeval. Toda nobena njegovih dveh glavnih, z vojnim zlom zaznamovanih oseb, niti Andrej niti Maks, kljub pozabljanju in brisanju preteklosti v resnici ne moreta iz nje. Iz notranje osamitve ne moreta do prave in globinske bližine z drugimi in zato tudi ne do prave ljubezni, Andrej celo v svojem čistem in dobrem zakonu z Julijo ne. Kljub vsemu minevanju Andreju in Maksu tok časa še zmeraj "teče iz prihodnosti v preteklost", čeprav bi hotela drugače. Njuna notranja zaznamovanost z doživetji zla je v resnici neizbrisna. V svoji anatomiji zla Kavčič zelo poudarjeno izpostavlja prav ta nesrečni tip ljudi, ki kljub vsem pozabam nosijo v svoji duši otrplost posebne vrste in v očeh še zmeraj zaznavne sledove "moriškega gona".

Druga pot, ki naj bi vodila k odrešitvi iz nekdanjega zla, je tudi pripeta na proces minevanja, vendar drugače kot ona prva. Kavčič jo usmeri v filozofijo dela, realnega, preudarnega, koristnega in naravnega iz sedanjosti v prihodnost. To je pot, ki ni prav nič več vezana na bolečo slovensko preteklost, je obrnjena odločno proč od nje, v predajanju "življenju samemu" in tudi njegovi radosti. Tu se za ljudi začenja spet naravni tok časa, iz minulosti v prihodnost. Venar je to pot, na katero stopa sproščeno predvsem povojni rod, ki ni šel skozi muke vojnega dogajanja. Tisto nekdanje zlo zanj niti ne obstaja več. Gre za rod, ki mu je bila "nedolžnost darovana", in krivde, s katerimi je zgodovina obremenila očete in matere, ne more pa tudi noče več razumeti. Drži se najbolj naravnega človeškega načela: "Živ človek ne more živeti nazaj." Zgodovina je za šole, ne za življenje. Na to pot zdrave prostosti popelje avtor kar nekaj oseb: Vikija, njegovo sestro Marijo in brata Feliksa. Po vojni se znajo iztrgati iz domače tesnobe in revščine in se odpraviti v svet, v Kanado, Švico ali Nemčijo, kjer s svojo praktično žilavostjo uspejo in dosežejo srečno življenje, srečno v enostavnem pomenu besede. Drugi uspevajo doma. Na primer Neva, ki se s trdim delom prebije iz obremenjenega okolja do intelektualke in znanstvenice.

Tudi vse to je pragmatični vzorec odreševanja. V nekem smislu

obnavlja voltairjansko modrost, do kakršne se je prebil Kandid po vseh svojih strahotnih izkušnjah zla in se oklenil praktičnega dela: "Delajmo brez modrovanja, to je edina pot do novega življenja... čaka nas vrt." Seveda Kavčič te modrosti ne more sprejeti na preprosto razsvetljenski način in postavlja nazadnje tudi nad njo velik vprašaj. Za njegovi dve glavni osebi, za Andreja in Maksa, ne pomeni nikakršne rešitve, čeprav se oba trudita v to smer, k realnemu delu, ki naj bi napolnilo njuno sedanost in izbrisalo preteklost. Andrej sprejme navade tako imenovanega sprotnega in samoumevnega življenja, ko se človek s koristnim delom preverja vsak dan, in to ne več ob kakšnih velikih silnih dejanjih, temveč samo ob majhnih preizkušnjah, ki jim ni konca. Toda pri tem postopoma spoznava, da si take majhne preizkušnje v resnici zastavlja samo zato, "ker si jih zastavljajo vsi drugi in ker ne more pristati, da bi bil slabši od njih". Naposled se mu razkrije, da gre pravzaprav za ničvredne cilje in da postaja zelo prazno "živeti v pusti realnosti, v razumnem niču". Navsezadnje nastaja spet nova, samo drugačne votlina zla. Maks pa je seela in brez notranje razdalje pogreznjen v različna vsakdanja dela in poklice, ki jih opravlja po daljnem svetu brez radosti, z nemirom v sebi in z željo, da bi kdaj spet obdeloval domačo zemljo, kar pa mu tudi po povratku ne uspe več. Neva pa je že sodobni človek in se "sprotnega življenja", ki bi se mu lahko reklo nagon k uspehu in ugodju, oklene seela, zavestno in brez zadržkov. Toda, ko oboje ima in živi, se tudi pred njo začne odpirati praznosta, ki je vse prej kot znamenje smisla in sreče.

Če za hip sklenemo: nobena od obeh pragmatičnih terapij minevanja, niti pozabljanje minulega zla niti predaja stvarnemu delu za prihodnost, nista zadostni za resnično odrešitev. Obe sta sicer realni in delujeta kot razbremenitev, posebno še druga, vendar nista zanesljivi, na svojih robovih se odpirata novemu zlu. Vse to pa pomeni, da je zlo nekaj, kar ni zgodovinsko in časovno zajezljivo ter obvladljivo. Sega nazaj pa tudi naprej, zato so na omenjenih dveh poteh možna samo reševanja, ni pa možna odrešitev.

Tu se Kavčičevo pojmovanje zla prenese iz zgodovinske na ontološko ravnino. Na njej poskuša odkriti tretjo, ne več pragmatično možnost odrešitve, lahko bi rekli tretji vzorec minevanja zla.

Po vseh izkušnjah prihaja Andrej do spoznanja, da je obstajanje zla v zgodovini neustavljivo: "Nekoč je bil prepričan, da je bila njegova generacija žrtvovana. Žrtev je osmišljala trpljenje. Vojska, ki so jo preživeli, je bila kruta, je bila umazana, bila naj bi zadnja. A se je izkazalo, da ni res, da vojne še kar naprej trajajo, vsaka naslednja potisne v pozabo prejšnjo." Temu sledi misel, da je zlo še nekaj globljega in temeljnega: "Ker... to zlo je v človeku tako kot kri, kot voda v krvi, in ga od človeka ni mogoče ločiti. Ni prišlo vanj v nekem določenem času in iz določenih razlogov, kot je verjela njegova generacija. Njegova in tiste pred njo, ki so zastavile sebe, da bi zlo odkrile in za vselej spravile s sveta. Misleč, da je dobro mogoče ločiti od slabega, zrno od plevla, kot pravi biblija. Kakšna zmota! Zlo je v vsakem človeku, v njem je prej, kot se rodi, v njem je od pamtveka, ko njega še ni nikjer. Tako kot ono drugo, dobro, ki ni čisto dobro, ker se ne more uveljaviti samo, ker nikoli ne more prevladati, ker je v večni zvezi z zlom, iz njega izhaja in se vanj vrača, kot dan nastaja iz noči in se spet vrača v temo."

Zlo je potemtakem zasajeno v človeku samem, je antropološko

zlo, ki je v svojem obstajanju večno, kot je ob njem večno tudi dobro. Iz take, antropološke postavitve problema odpira Kavčič v romanu tretje in najbolj poudarjeno pot k reševanju iz zla. Ta pot je obrnjena navznoter, je osebna, personalistična in prepuščena subjektu samemu. Samo v njegovi moči je, prebiti se skozi zlo k onemu drugemu, dobremu, ki prav tako kot zlo obstaja v vsakem človeku. Vprašanje je samo, kako priti do tega svetlega eksistencialnega vira, kako ga zaznati, razpoznati in živeti. V to smer gre do naposled Andrejeva zadnja iskanja. Sprašuje se, kako v motni reki življenja "prepoznati sled bistrega izvira, ki se je spočel v čistih, sončno bleščečih pokrajinah otroštva pa tudi v zamolkljih globinah najzgodnejše zavesti?" Na koncu spozna, da je ta notranji gon k prvotno čistemu in lepemu v njem deloval že od nekdaj, tudi skozi nečloveške vojne čase. Še več, da je bil pod skorjo krutega dogajanja prav ta gon "najbolj intimna in zato tudi najbolj njegova sestavina", najpomembnejša vsebina njegovega življenja sploh. In naposled tista, ki zdaj tudi "vsemu preteklemu razkriva novo mero".

Kavčič opušča vsako natančnejšo definiranje tega prvotnega, globoko v človeku zasajenega etičnega instinkta. Približuje se mu in ga odkriva na agnostičen način: "Morda se začne s trepetom svetlobnega žarka na očesni mrežici, morda s podobo, ki se je odblisnila na trepalnici..." Gotovo je samo to, da združuje v sebi čistost, lepoto in ljubezen. In to človekovo notranjo zmožnost postavlja Kavčičev roman za najvišjo v premagovanju sovraštva in zla, kamor pogreza človeka življenje. Ta zmožnost se nazadnje pokaže tudi pri drugi in večji žrtvi vojnega razdejanja, pri izgubljenem Maksu. Na koncu njegove poti mu je ob srečanju z Nevo dano doživeti ljubezen, ki je ne glede na brezizgledno resničnost toliko prava, močna in katarzična, da tako rekoč izbriše njegovo mučno preteklost in potegne čeznjo novo in drugačno mero. Kavčič je že v prvem delu *Ne vračaj se sam* notranjo moč ali okvaro svojih oseb najbolj pazljivo preverjal ob njihovih ljubeznih. S tem preverjanjem je nadaljeval tudi pri Andreju v njegovem zakonu z Julijo in svoje opazovanje pognal do konca pri Maksu. Tu nam prihaja na misel Ingmar Bergman, ki je velikokrat stavil vse na erotiko in v nekem intervjuju na vprašanje o njegovi vernosti izjavil, da obstaja en sam dokaz za Boga, in to je ljubezen. Tudi Kavčičeva filozofija ljubezni ima moč odreševanja, le da je postavljena antropološko in izhaja brez Boga.

Toda Kavčič je tudi na teh tleh relativist, če že ne skeptik. Človekovo zmožnost notranjega izstopanja iz zla omejuje in iz nje ne naredi doktrine. Odkriva jo kot gibljivo, fluidno možnost, ki zmeraj znova tudi ugaša. Je samo sizifovstvo nove vrste, pripeto na voljo vztrajanja. Roman se končuje z Maksovim turobnim istrskim slovesom od Neve in s krajinarsko simboliko novega padca: "Pred njim je bila samo še valovita pokrajina, temna, poraščena z borovci. Le tu in tam se je zablislila bela sled, ki je obljubljala nekaj živega. Vsaj čredo ovac in nekje zadaj tudi pastirja. Zaselek ali vsaj samotno prebivališče. A se je vselej izkazalo, da je bil le kamen."

Kavčičeva filozofija minevanja zla ostaja torej na vseh treh svojih koncih odprta, nikjer zaključena v varni sklep. Prav zaradi te svoje notranje večglasnosti in odprtosti je zmožna literarne uresničitve. Tu pa se seveda začneja drugi problemski krog romana, njegova poetika in estetika. In tu bi bilo najbrž treba začeti z opazovanjem ravnotežja ali neravnotežja med idejno in jezikovno polifonijo besedila, kar pa presega krog tokratnih razmišljanj.

Roman spremljajo in prepletajo trije eseji Tarasa Kermaunerja: na koncu prvega dela esej iz Borca 1987 *More živeti človek zgolj iz sovraštva?* in zdaj dodani *Post scriptum*; na koncu drugega dela pa sledi glavna študija *Etika minevanja*, ki je zanimiva tudi zato, ker nam odkriva novega Kermaunerja. Ni se ustavil samo po naključju ob Vladimirju Kavčiču in njegovem romanu, ki ga sprejema z velikim razumevanjem. Bralcu odpira pot v globinski etos romana. Etos, ki se - še posebej razvidno v Andrejevi zgodbi - osvobaja zgodovinske in politične manipulacije, povezane z nasiljem, se civilizira in vrača k človeku samemu, k svojemu prvin-skemu in personalističnemu viru. Tu sta se Kavčič in Kermauner ujela. Razlika je samo v tem, da Kavčič vztraja brez trdne strehe nad sabo, v imanenci, Kermauner pa seže čeznjo, vendar z veliko notranjo prostostjo, ki tudi ne gre pod streho institucije. Zato njegova interpretacija ne oži, temveč širi vsebinsko recepcijo romana. To pa je za dobro spremno besedo bistveno.

Kermauner s svojim "simbolnim branjem" zgodbe o civiliziranju etosa širi in razpenja pomene Kavčičevega besedila tudi navzven, v politično aktualistiko. In to naravnost k vprašanju, koliko je slovenska levica sama zmogla odriv od nasilja in pot k novi personalizaciji etosa. Odgovor je pogumno pozitiven in sodi v okvir nove pa tudi trezne presoje stvari. Kavčičev roman in njegov pisateljski opus sploh gotovo dajeta močno pobudo prav k temu novemu razmišljanju.

OMIZJE RASTI
Rast 1 - 2 / 1996

ČAS POSVETNOSTI IN NJEGOVA PODOBA

Hvaležen sem bil za predpoletno knjižno pošiljko. Bral sem jo kar po vrsti, kot je natisnjena, kot Kavčič-Kermaunerjevo knjigo, kot celoto in zvezo med romanom in kritičnim zapisom, na samotnem jadranskem otoku, medtem ko je naokrog divjal Vihar in so obstreljevali bližnji Dubrovnik, nad nami pa so neprestano preletavala letala, med njimi tudi prvokrat po drugi svetovni vojni nemška.

Med obema Kavčičevima romanoma je precejšnja časovna razlika pri nastanku, pa tudi pri času, v katerem se romana dogajata. Med Vladimirjem Kavčičem in Tarasom Kermaunerjem je razvidna distanca, ki jo je izpovedal kritik: "Sam sem mu to dvojnost zameril; nisem razumel, da more delovati po dveh tirih." (str. 254), namreč kot umetnik po tiru, ki vodi pravzaprav k Perspektivam¹, in kot politik po tiru oblasti. Oba romana pa imata nekaj skupnega, in to skupno je prav tisto, kar odkrivata obe spremni besedi. Kot pravi v prvi: "Vse postane nepregledno, temno, nenadzorljivo, izgubljeno. Vse? Zaenkrat le usoda bivših domobrancev. Vendar tudi usode partizanov ne kažejo kaj več šans" (str. 265-267). In v drugi: "Za roman je važno le v tem pomenu, da se vse, kar je resnično, dogaja le znotraj tega sveta. Če je ontološka resnica tega sveta nič, potem je etični odgovor nanj vzdržanje solidarnosti nad prepadom kot konstrukcija moralne volje" (str. 536).

Svetu Kavčičevih dveh romanov, ki ga odčitavata Kermaunerjevi študiji, lahko rečemo sekulariziran čas, čas posvetnega. In ta oznaka je morebiti celo natančnejša od govorjenja o koncu zgodovine, saj zgodovine pravzaprav ni konec ne leta 1945 ne leta 1990, le tistega entuziazma - navdušenja, ki ga je Kant videl v očeh ljudi, ko so opazovali veliko francosko revolucijo, ni nikjer več. Zveza med tostranstvom in onstranstvom je pretrgana. Branje tega, kar je tu, nam ne pove več prav nič o stvarih, ki to, kar je tu, presegajo. Ni več niti tiste šifrirane govorice onstranstva, ki jo je slišal Frančišek v gozdni tišini blizu Assisija, in še manj je slišati govorico, ki bi iz človeških dejanj lahko razbrala približevanje Novega Jeruzalema. Smo v svetu, praznem vsakih znakov o možni realizaciji vizij, utopij in drugih upanj. Zato tudi kataklizme in katastrofe nimajo nikakršnega pomena, mučeništvo je nesmiselno, pa tudi zmagovalstvo je izgubilo vsak čar. Vezi med ljudmi so brez vsake vere, religija nima nikakršne fides. Nikakršnega (za)upanja več, še graeca fides, ki bi nas morebiti varala, kot v Descartesovi predpostavki metodičnega dvoma², ali pa bi nas vsaj spravljala v obešenjaški smeh, kot pri švejkovskem dvomljivem razmerju do velike zgodovine, nima nikakršne opore več. Sekulariziran čas: torej res ni zgodovine, le minevanje, in najboljše bi pravzaprav bilo z minevanjem tudi pozabljati vse od prej in vse sproti. Konec koncev je to rešitev na humorni način tudi ponudil Dimitrij Rupel s svojim Baldadom, ki je zgodovinar brez spomina³, in zato naravno nasprotje Kocbekovega Damjana, ki pravi: "Moja notranjost mi silovito govori, da moram ostati človeško neodvisen in svoboden, ne samo zgodovinsko uporaben in koristen."⁴ Popolna odsotnost spomina bi nas šele lahko naredila zgolj uporabne in koristne. Kavčič se ne poigrava s tako možnostjo, narobe, minevanje je ves čas spomin, v katerem se zgodovina spre-

1 Taras Kermauner, Perspektivoci, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1995, str. 19: "Politični smo bili le na robu, via facti; ne po svoji volji." in str. 27: "Velika moč Revije - Perspektive so isto strukturo razvile, diferencirale - je bila v tem, da je bila zmožna povezati tako različne države, smeri in izkustva; odkriti vsem skupne poteze ali stremeljenja. Ta točka ni bila le kritika - izraz kritika je ustrežnejši od izraza opozicija - oblasti ter družbe, družbe dane kot oblasti, kar bi še zmerom lahko pomenilo, da nastopamo v imenu boljše oblasti zoper slabšo (tako se nastopa danes, po letu 1990), ampak je bila kritika oblasti kot take, (ob)lastništva kot takega."

2 René Descartes, Meditacije, Slovenska matica, Ljubljana 1973, str. 54

3 Dimitrij Rupel, Maks. Roman o maksizmu ali boj med večino in veličino, Lipa, Koper 1983; Povabljeni pozabljeni, Založba Obzorja, Maribor 1985; Levji delež, DZS, Ljubljana 1989

4 Edvard Kocbek, Strah in pogum, Ljubljana 1984, str. 87

5 Karl Löwith, *Weltgeschichte und Heilgeschehen. Die theologischen Voraussetzungen der Geschichtsphilosophie*, Verlag Kohlhammer 1953, tudi: *Svjetska povijest i događanje spasa*, August Cesarec, Zagreb in *Svjetlost*, Sarajevo 1990 (sic!)

6 Karl Jaspers, *Die geistige Situation der Zeit*, Walter de Gruyter und Co., Berlin 1946, tudi: *Duhovna situacija vremena*, Književna zajednica Novog Sada, Novi Sad 1987

7 Die Expressionismusdebatte. Materialien zu einer marxistischen Realismuskonzeption. Hrsg. von Hans-Jürgen Schmitt, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1973

8 Max Horkheimer - Theodor W. Adorno, *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, Fischer Verlag, Frankfurt 1969, tudi: *Veselin Masleša*, Sarajevo 1974

9 Ernst Cassirer, *An Essay on Man. An Introduction to a Philosophy of Human Culture*, New Haven 1944; isti avtor: *The Myth of the State*, New Haven/London 1946; o obojem glej Heinz Paetzold, *Die Realität der symbolischen Formen. Die Kulturphilosophie Ernst Cassirers im Kontext*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1994

10 Maurice Merleau-Ponty, *Humanisme et Terreur. Essai sur le problème communiste*, Editions Gallimard, Paris 1947, tudi: *Humanizam i teror. Esej o komunističkom problemu*, Mladost, Beograd 1986

11 Jacques Lacan, *Hamlet*, *Analecta*, Ljubljana 1988, str. 10

minja v preteklost, ne da bi bila v sedanjosti odrešena. Odsotnost vsakršnega odrešenja je prav tako odlika tega sveta posvetnosti.

Kavčič in Kermauner sta se torej našla pri diagnozi časa, umetniški pri prvem in filozofski pri drugem.

Kakšno filozofsko razsežnost lahko pripišemo posvetnemu času, sekulariziranemu času? Kot pri Heglovem koncu umetnosti, ki ni pomenil konca umetnosti, ampak njenega smiselnega poslanstva v fenomenologiji duha in absoluta, tudi pri koncu zgodovine gre za to, da se je smiselno poslanstvo zgodovine porazgubilo. Odgovor na vprašanje, za kaj gre, bi najeksplicitneje našli pri Karlu Löwithu *Svetovna zgodovina in odrešenjskost*⁵, ki po mojem mnenju sodi med tista filozofska dela, ki so ob zmagovitem pohodu totalitarizmov v tridesetih letih in prepoznanju neslutene manifestacije zla v drugi svetovni vojni nastajala kot različni odgovori na vprašanja, kako si je to moč razložiti in koliko je pri tem imela umetniška in humanistična inteligenca svoje prste vmes, pa tudi na vprašanje, ali ni vsa civilizacija s kulturo vred nekaj, kar po samem svojem bistvu sodi med korenine, iz katerih se je manifestiralo zlo, po katerem celo poezija ne bi bila več možna. Ta tip filozofskih tekstov napoveduje Karl Jaspers z *Duhovno situacijo časa* (1930)⁶, k njim sodijo celotna polemika o ekspresionizmu⁷, Adorna in Horkheimerja *Dialektika razsvetljenstva*⁸, Ernsta Cassirerja *Esej o človeku in Mit o državi*⁹, Maurica Merleau-Pontyja *Humanizem in teror*¹⁰ pa tudi delo Karla Löwitha, ki je najprej izšlo v angleščini kot *Meaning in History* (1949), potem pa še v nemščini kot *Weltgeschichte und Heilgeschehen* (1953). Löwith vrže sondo skozi pojmovanja zgodovine in izloči naslednje plasti: Burckhardta, Marxa, Hegla, Proudhona - Comta - Condorceta s Turgotom, Voltaireja, Vica, Bossueta, Joachima, Avgušтина, Orosiusa in biblijsko tolmačenje zgodovine. Zdaj bi na vrhu lahko dodali še Kavčič-Kermaunerjevo plast. Filozofija zgodovine potemtakem v ravni črti izhaja iz eshatološke zgodovine odrešenja. Ne bom obnavljal te zgodbe, vendar se njen sklep mora začeti z vprašanjem, ali ni upanje zlo posebne vrste, kot se Löwith sprašuje na zaključku, ko ugotavlja, da je človek postal de-sperans.

Ob koncu petdesetih let je šlo za oposvetenje herojskega časa z razkritjem njegove neposvečene dimenzije, četudi dimenzije drugega in drugačnega, tistega z one strani. Zato je ob zgodbi žrtve zgodba zmagovalca patetična, in kot vse patetične zgodbe nujno potrebuje nesrečno ljubezen za svojo upravičenje. Brez te ljubezni bi imel nesrečni konec zmagovalca vsekakor pomen konca utopije. Ob začetku devetdesetih let pa tudi pri Kavčiču natanko za to gre: utopije je konec, nekaj nesrečnežev z obeh strani herojskih barikad pa je preživelo čas lastnega konca. Skoraj natančno obratno kot pri Hamletu, kot ga razumejo lakanovci, kjer kralj ne more umreti, ker "ni vedel, da je mrtev, nevednost Drugega"¹¹, saj gre tu za to, da je simbolna smrt opravila svoje pred naravnim dogodkom. Zato tudi živimo danes v svetu duhov, ki hodijo naokrog podnevi, tako kot Kavčičeve osebe. Herojstva, ki bi ga bilo treba z rembrandtovsko secirniško upodobitvijo prikazati z druge strani, ni več.

Pri filozofskem branju se lahko odločamo na sledi prej navedenih avtorjev za silno različne drže, ko skušamo izraziti svoje razmerje do tega sveta in tega časa. Pri tem pa mislim, da moramo ohraniti napetost in razlikovanje med filozofskim branjem in umetniškim izrazom samim. Naj namreč kakorkoli mislimo o napredku, odrešenju, zgodovini, tostranstvu, posvetnosti, onstran-

stvu in podobnih, z vsem tem vozlom upanja in zla povezani zadevami, dejstvo je, da možnosti upanja ne more ohranяти filozofska misel. Možnost upanja se ohranja v preprostem obstoju estetskega škandala, tiste vrste užitka, ki je in hkrati ni od tega sveta, užitka, ki priključuje (po Kantu) smotrnost brez smotra. Tudi Kantova teleologija, ki se konča z njegovim zaresnim dokazom za obstoj Boga (ta dokaz sovpada pravzaprav z Blochovo trditvijo s konca knjige Duh Utopije, da zli obstoje po zaslugi svojega Boga, pri pravičnih pa je tako, da Bog obstaja zahvaljujoč njim), se utemelji najprej v estetiki, v estetiki se utemelji tudi prvi entuziazem. Saj ne, da bi trdili, da čutna popolnost užitka, presunljiva lepota in umetniško mojstrstvo bodisi v smislu esteticizma bodisi v smislu avantgarde stopajo na mesto religije ali sestopajo v življenje, da bi ga z glave postavili na noge. Toda že ta "sled sence zarje onstranske gloriije", ki jo poseduje samovznik estetskega, zadošča za pogovor možnosti.

Ne verjamem, da se svet, ki ga prikazuje druga Kavčičeva proza, lahko okopa v svetlih žarkih kakega utopičnega upanja, saj so njegove konstelacije obupne in zato primernejše za fanatizem kot pa za entuziazem. Vendar po stari leninski taktiki, ki pravi, da je treba narediti tudi kak korak nazaj, mislim, da glede tostranstva tudi še ni rečena zadnja beseda, pa naj bo stvar z onstranstvom taka ali drugačna. Korak nazaj iz karteizanstva, ki je bilo ideologija absolutne monarhije, kakršna je vzniknila iz kaosa verskih in dinastičnih bojev, in so mu prav zato janzenisti Port-Royala nasprotovali z zanikanjem božanskosti kraljeve podobe, z zavračanjem kraljevih načrtov pri mirovnih načrtih za razkosanje Nemčije, in podobnih zadevah. Zato tudi sončni kralj ni pustil niti kamna na kamnu od opatije, kjer je ta šola nastala, in je tudi pokopališče reda preoral in izničil, da bi se še spomin izgubil. Iti korak nazaj pa pomeni iti do renesansnega pojmovanja človeka, kakršno je bilo izraženo na svetovnem modroslovnem srečanju v Rimu, ko je Pico della Mirandola imel znameniti govor o človekovem dostojanstvu - *De hominis dignitate*. Trdil je, da je tisto božansko v človeku, kar ga dela dostojanstvenega, in njegova razlika od vsega ostalega stvarstva v tem, da smo ljudje sami sebi starši, ker lahko naredimo iz sebe, kar hočemo. Smo edina bitja, ki nimajo nikarkršnega vnaprej danega bistva, ampak si lastno človeškost izberemo in izdelujemo. In to dostojanstvo je last slehernika.¹²

Drugi korak nazaj pa je iz protestantske etike k Frančišku Asiškemu. Da si srečo lahko iščemo le sami, nam je bilo že povedano, verjetno tudi iz obupa. Frančišek pa se je nekoč odločil, da bo povedal, katero je resnično veselje, in je rekel bratu Leonu (lahko bi rekli slovensko Levu): "Brat Leon, piši!" Prvi primer pravi, da je prišel sel povedat, da so vsi pariški učitelji vstopili v frančiškanski red in s tem priznali pravilnost nauka in pravil. Velika zmaga bi to bila, toda to ni resnično veselje, veli zapisati Frančišek. Tudi ko bi vstopili vsi prelati z onstran Alp, nadškofi in škofi, pa še francoski in angleški kralj, pravi Frančišek, naj se zapiše, da to ni resnično veselje. Enako, če bi bratje frančiškani šli k nevernikom in jih vse spreobrnili k veri, to ni resnično veselje. In če bi jaz, Frančišek, imel tolikšno milost od Boga, da bi bolne ozdravljaj in delal mnogo čudežev, tudi to ne bi bilo, pri moji veri, resnično veselje.

Po vsem tem ga je brat, kot si je Frančišek verjetno želel, res že moral vprašati, v čem pa je torej resnično veselje.

Takole je odvrnil Frančišek: "Vračam se iz Perugie in pozno ponoči pridem sem in je to pozimi, ko je pot blatna in je tako

12 O Picu della Mirandola glej Eugenio Garin, *Italijanski humanizem*, Književna zajednica, Novi Sad 1988, str. 126-128, in tudi Eugenio Garin, *Spisi o humanizmu in renesansi*, Studia Humanitatis, Ljubljana 1993, str.138 - 174

mrzlo, da kaplje hladne vode zmrzujejo na koncih tunike in stalno tolčejo po golenih, tako da kri teče iz takih ran. Ves blaten, premražen in ozebel pridem do vrat. Po dolgem trkanju in klicanju pride brat in vpraša: 'Kdo je?' Odgovorim: 'Brat Frančišek.' In on pravi: 'Pojdi, zdaj ni primerna ura, da prihajaš; ne boš vstopil.' In če bi ob mojih ponovnih prošnjah odvrnil: 'Poberi se; ti si preprostež in nevednež. Nikakor ne prideš k nam. Toliko nas je in takšni smo, da te ne potrebujemo.' Jaz pa - recimo - še vedno stojim pred vrati in moledujem: 'Iz ljubezni do Boga me za to noč sprejmite.' In oni bi odgovoril: 'Ne bom tega storil. Pojdi h križarjem in tam prosi.' Rečem ti, da je v tem resnično veselje in resnična krepost in zveličanje duše, če bi ostal potrpežljiv in se ne bi vznemirjal."¹³

Čas je, gospoda moja, zares posveten kot le kaj, in tudi preteklost, kot je vedel že Benjamin, ni varna pred takimi sedanjostmi. V takih časih je treba opustiti marnje o sebe gotovem cogitu, o človeškem napredku do zvezd in moralnih imperativov, o razsvetljenju ali prekrščevanju vseh in vsakogar. Ohraniti je treba le vero v človeško dostojanstvo, ki je zgolj v tem, da smo, kar pač hočemo biti, in pri tem ostati potrpežljivi in se ne vznemirjati.

Ali nas Kavčič s svojim koncem, ki je odpoved bodočnosti, še kljub temu vznemirja: "Ko se je ozrl po obzorju, je bilo očitno, da se mu mejna črta med nebom in zemljo vztrajno približuje. Premisleka, kaj je za njo, v tem trenutku ni zmožal" (str. 515).

Ne. Budetljanstva - bodočništva niso nujno potrebna za obstoj smisla. Jaspers, ki je o človeku imel podobno mnenje kot Pico della Mirandola, je razmišljajoč o tem, za kaj nam resnično gre, ugotovil, da moram hoteti tisto, za kar mi resnično gre, pa čeprav bo jutri konec sveta. "Delovanje iz odpora proti nečemu nezajelenemu, ki prihaja, bo dobilo moč samo iz volje za realizacijo lastnega življenja v sedanjosti."¹⁴

In v kakšnih okoliščinah je, končno, komunizem z boljševizmom vred tako prevzel duha, da je postal odrešenjsko upanje? Poglejmo si na primer Györgyja Lukácsa esej Estetska kultura iz leta 1910. Spis uvaja citat iz tedaj prav tako mladega Bele Balasza: "Zunanji svet ruši vojna, toda to nas ne bo zadušilo." Sledi Lukács-seva diagnoza duhovne situacije časa z začetka stoletja. Pravi, da kultura lahko preživi samo kot estetska kultura, ne pa na način Marinettija, kot kultura hipermodernega futurizma, v kateri se je izgubila notranja moč formiranja - in prav za to pri estetski kulturi gre. Toda v realnosti najdemo le dva čista tipa, namreč strokovnjaka in esteta, in navedene vrste estetska kultura se ne more zaneesti ne na enega ne na drugega. Prvi žrtvuje celoto, da bi kak del in posamično možnost razvil zaradi lajšanja življenja preko meja drugih. Estet pa je ves v duši in doživetju (smo v času, ko esteticizem, secesija in Art Nouveau še prevladujejo), ki ju razvija kot neke vrste veščino in obrt, tako da pride do diletantskega hedonizma in umetnosti, ki deluje zelo strokovno izpiljeno. Če je tako, ali bi bila lahko rešitev kulture proletarijat in socializem? Socializem ne, saj nima religiozne moči, da bi zapolnil celo dušo, in njegovi esteti tako ali tako izdelujejo neko proletarsko kulturo, ki je samo karikatura meščanske. Beg v socializem potemtakem ni nikakršen izhod za preživetje estetske kulture, torej ni možnosti niti za kulturo sploh. Edina preostala drža je življenje "als ob", ki se giblje v metafizični stvarnosti in ne v svetu, kakršen je.

Vse to je ponovil tudi novembra 1918 ob boljševizmu in izjavil, da boljševik že iz etičnih razlogov pač ne more postati, saj boljševiki

13 Spisi sv. Frančiška Asiškega in sv. Klare, Mohorjeva družba, Celje 1982, str.174

14 Karl Jaspers, navedena srbohrvaška izdaja, stran 159

15 György Lukács: Estetska kultura v : Rani radovi, Veselin Masleša, Sarajevo 1982, str. 228 - 243

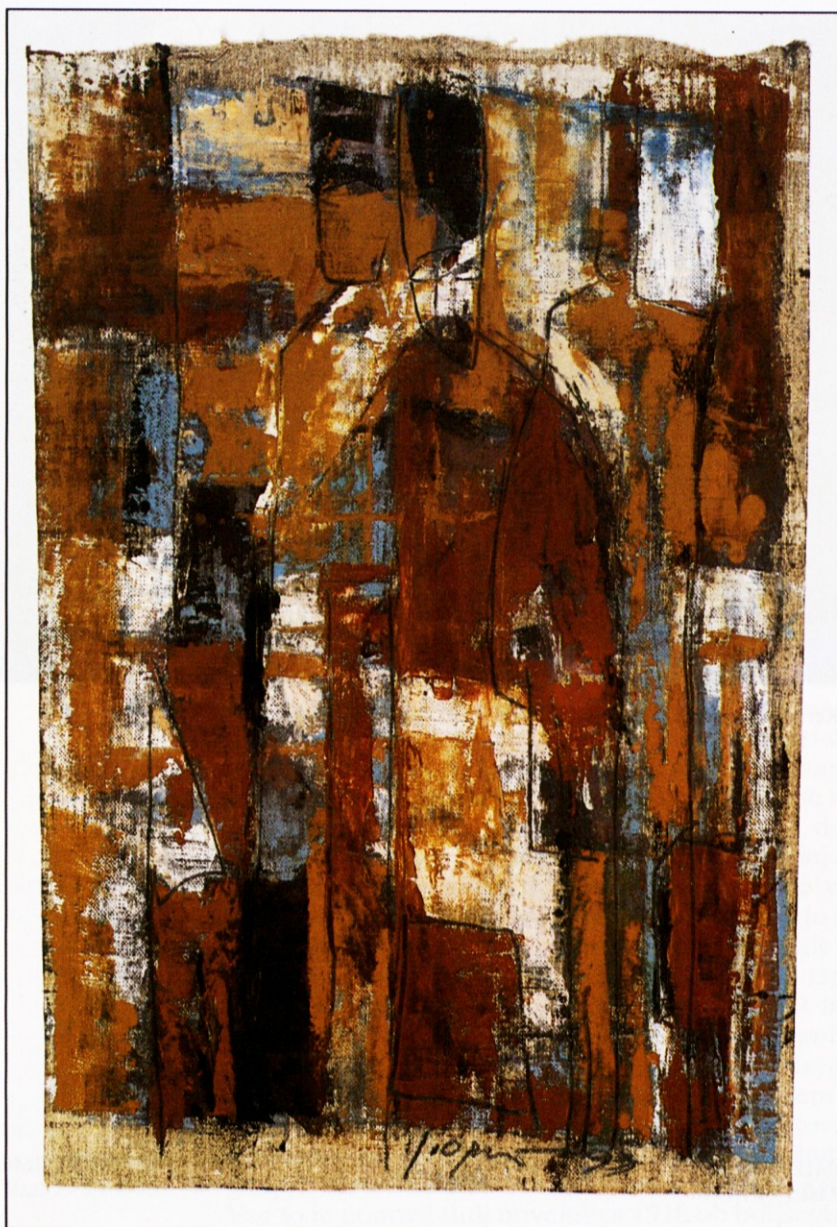
neetično manipulirajo z razmerjem med ciljem in sredstvi. Decembra 1918 pa je vstopil v madžarsko boljševiško partijo. Vstopil je kot človek, ki je očitno dobro vedel, za kaj gre, ne kot tisti, ki še zdaj trdijo, da niso nikdar ničesar vedeli. Tveganje terorja je zavestno vzel nase. Zakaj?

Zaradi tistega citata Bele Balasza. Kajti ko je zunanji svet zrušila tista prva prava svetovna vojna, je to skoraj povsem zadušilo kulturo, in vsaka sled kisika je prišla prav, da se je še dalo preživeti kot človek, z nekaj upanja. Prevrat v Rusiji je bil tak vir kisika, da se je po klanju dalo vsaj nekaj malega dihati.¹⁵

Lev Kreft in Taras Kermauner (Vse fotografije z omizja Rasti: Milan Markelj)

Janko Orač: FRAGMENT I, olje na platno, 36 X 50 cm, 1993

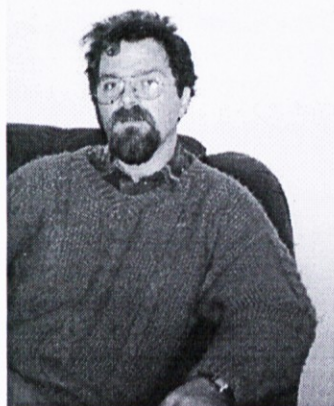

**RAST – L. VII,
ŠT. 1–2 (39–40)
MAREC 1996**

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

III

KULTURA

Janko Orač se je rodil leta 1958 v Celju. Po šolanju na Grafični šoli v Ljubljani se je zaposlil kot grafični delavec v tiskarni in se zavzeto ukvarjal s slikarstvom. Želja po formalni likovni izobrazbi ga je pripeljala v Ljubljano, kjer je leta 1994 postal diplomant na zasebni visoki "Mestni šoli za risanje in slikanje". Do sedaj je imel več kot trideset samostojnih razstav doma in v tujini: v Ljubljani, Celju, Rogaški Slatini, Parizu, Kočevju, Gorici, Zagrebu... Najobsežnejši pregled svojega likovnega ustvarjanja je javnosti predstavil leta 1988 s pregledno razstavo v Dolenjskem muzeju v Novem mestu. Za svoja dosedanja dela je prejel številna priznanja in nagrade. Je član Društva slovenskih likovnih umetnikov in ima status svobodnega likovnega ustvarjalca. Živi in dela kot slikar, grafik, ilustrator in grafični oblikovalec v Novem mestu.

(Foto: Milan Markelj)

Zadnja leta smo lahko bili priče naglemu razraščanju in razvoju sodobne likovne umetnosti v različne, dostikrat nasprotujoče si smeri ustvarjanja. Lahko smo videli, kako je dosledni abstraktnosti konceptualne umetnosti sledil enako dosleden naturalizem v obliki hiperrealistične ustvarjalnosti. Medtem ko se je konceptualna umetnost povsem posvetila duhovnemu jedru umetniškega dela, je hiperrealizem povečeval predmetni svet in povsem zane-maril njegov notranji ustroj. Vsemu navkljub pa si moramo priznati, da je ravno ustvarjalna umetnost tista najbolj posrečena oblika pristnih medčloveških odnosov, ki v medsebojnem komuniciranju ne pozna distanc in predsodkov, ne razdvaja ras in narodnosti, zbližuje misli in čustva in gradi mostove v družbenosocialnem smislu.

Po teh načelih se likovne ustvarjalnosti loteva tudi slikar Janko Orač, ki mu umetnost pomeni enega izmed temeljnih načinov iskanja resnice o bistvu in smislu čiste ustvarjalnosti kot tudi resnice o pomenu in smislu samega človekovega obstoja. Predstavitev ustvarjalca izvirnih avtorskih del je sicer zanimiv izziv, je pa vselej nevhvaležno in tvegano početje, saj se le s težavo ubramo subjektivnega ocenjevanja, ko skušamo strniti poglede na likovno problematiko določenega slikarskega opusa, še zlasti, ko gre za slikarja, ki svoj poklic razume v pravem pomenu besede, v tistem svetopisemskem, da je veliko poklicanih, a malo izbranih, ki bodo uresničili svoje poslanstvo. Na poti dolgega in vztrajnega iskanja je Orač našel in odkril to, kar je že vseskozi nosil v sebi, moč kreativnega duha, našel je svoje slikarstvo. Brez lažnega sprenevedanja in trdno prepričan, da je poklican med izbrane, se je podal v vrtince negotovosti, se spopadal s težkimi in usodnimi odločitvami, ko je tvegaj, da s sklenitvijo formalne likovne izobrazbe ogrozi socialno ravnotežje svojih najbližjih. Nezadržna želja po znanju in izpopolnjevanju je končno obrodila bogato žetev. Daleč stran od pomembnih likovnih središč je Janko Orač v svojem domačem ateljeju dan za dnem, mesec za mesecem in leto za letom skrbno in preudarno bogatil in plemenitil svoj slikarski ego, ki je naravn-an znotraj trdno zasidranega koncepta, v katerem so preobrazbe, odmiki in novitete odraz osebnega, subjektivnega značaja, zato se moramo pri razčlembi njegovih del usmeriti bolj v spoznavanje poetičnih značilnosti in na razlago tistih prvin, ki so zanj značilne, manj pa na primerjalno členitev, s katero bi iskali vzporednice v trendovskih načinih likovnega izražanja.

Pri interpretaciji umetniškega dela, ko vzpostavljamo povezave med vidnim na sliki in z dejstvi iz ustvarjalčevega življenja, se zgodi, da skoraj vedno podležeemo lastni domišljiji, še zlasti pa želji po tem, da bi na sliki videli predvsem tisto, kar ustreza našim vidnim in opisnim modelom. Ob tem hote, morda pa podzavestno, pozabimo, da stojimo pred delom, ki je plod povsem avtonomnega prizadevanja in ustvarjalnega hotenja posameznika, in da se to delo odraža izključno kot mentalni produkt povsem samosvoje in enkratne duševne in telesne skladnosti slehernega ustvarjalca. Iz labirinta dvomov si bo aktivni opazovalec avtorjevih del znal poiskati pot, če bo, kar se da neobremenjeno, poskušal ugotoviti, s kakšno bolj ali manj aktualno likovno problematiko se ukvarja ustvarjalec. Tako bomo v najnovejših delih Janka Orača že na prvi pogled zaznali občutno predrugačenje v osnovi sicer trdno zasid-

ranih slikarjevih izhodišč, uveljavljenih na izrazito subjektivističnih doživljajskih projekcijah.

Formalna likovna izobrazba je Orača stigmatizirala kot zrelega ustvarjalca in mu postregla s številnimi odgovori na vprašanja, ki si jih je zastavljal v času študija, vendar se pred njim še vedno kopičijo bistvena vprašanja, ki se nanašajo na njegovo dosedanje delo, na rezultate, ki jih odsevajo njegove številne upodobitve, polne emotivnih in senzibilnih ekskursov po skrivnostnem svetu likovne umetnosti. Vprašanja, ki jih pred nas postavljajo Oračeva najnovejša dela, se dotikajo bistva duševne eksistence ne le slehernega ustvarjalca, temveč slehernega človeka. Znova in znova se sprašujemo, podobno kot se je v ne tako daljni preteklosti Paul Gauguin: "D./ou venos-nous? Qui sommes-nous? Ou allons-nous?"... v upanju, da bomo našli odgovore, ki bodo dali smisel našemu življenju. Način, kako Janko Orač zastavlja ta vprašanja v svojih slikah, risbah in grafikah, nas prepriča, da odgovori ne prihajajo od zunaj. Skriti so globoko v kotičku njegove duše, potopljeni v intimnost njegovega ega in samo v srečnih trenutkih ustvarjalnega navdiha jim dovoli, da priplavajo na površje. V tej luči so Oračeva dela videti kot zaustavljeni življenjski trenutki, polni iskrenega prepričanja, da ima sleherna, na videz še tako nepomembna stvar svojo ceno in veljavo - tako blag vetrič, ki se nežno dotika drevesnih krošenj, idilični nered kmečkega dvorišča, blaga refleksija mesečine na rečni gladini, odpadli omet vegaste hiše, kot pramen svetlobe, ki se prikrade skozi priprta vrata... Na njegovih slikah ni spektakularnih dogajanj. Praviloma preprosti motivi, ki jih je slikar prenesel na slikarsko podlago, so brez patetike in odvečne pripovednosti, brez pretresov in romantične viharnosti. Slikar se izraža s preverjeno, suvereno in plastično likovno govornico. Formalni poduk o pomenu in spoštovanju pravil likovnega jezika, ki so mu ga na mestni šoli za slikanje in risanje v Ljubljani vsadili profesorji Darko Slavec, Mladen Jerneje, Milan Butina in Dušan Kirbiš, je obrodil bogate sadove. Pridobljeno znanje Orač spoštuje in neguje dosledno in dobesedno: tako v občutku za prostor in trdnost kompozicijskega ritma kot v preverjenih odnosih proporcij in kontrastov, ki se ob polni in pestri barvni paleti dopolnjujejo v vertikalah in horizontalah. Vidno polje njegovih slik je zasičeno z arhetipskimi elementi, ki iz absolutnih platonskih in cezanolovskih oblik krogle in kroga, kocke in kvadra preraščajo v razpoznavne in zanj značilne pomenske oblike.

Janko Orač v svojem ateljeju med delom na grafičnem stroju.
(Foto: Milan Markelj)

Ob času slovesa 1995

**Pn. Tone Kozlevčar, bariton
tam**

Dragi Tone!

Vse življenje ti nisem pisal, zdaj ti pa bom. Tja. Nič se ne čudi: povedati ti hočem nekaj tega, kar ti gre, pa zaživa nisem uspel - ali so bile družbe, v katerih sva se srečevala, prevesele ali pa mi ob priložnostih, ko sva sama pomoževala, ni hotelo z jezika. Predvsem ti moram priznati, še zdaj nerad, da si me v tistem, na kar sva oba najbolj dala, gladko posekal: s svojim glasom. Več kot enkrat sem se ti takole v bolj pozornih družbah skušal zoperstaviti, pa se je moj bariton ob tvojem zmeraj razbil kot val ob skali, kar je res, je res. Malo sem upal, da se z leti kaj bolj na mojo stran spresuče, pa se ni: ko si mi, sedemdesetletnik, poklonil svojo svežo ploščo Moje ženke glas, sem sprevidel, da bijem sam pri sebi boj brez upa zmage.

Zato sem toliko bolj kritično opazoval tvoje početje in ravnanje; moji nečimrnosti bi se prav prileglo, če bi te lahko v čem pošteno v nič dajal, pa čeprav le sam pri sebi.

Kaj rad bi na primer s kom drugim vlekel za tabo, kako trd pevec da si, pa sem le zmeraj znova čutil in se čudil, kako si - trden.

Prileglo bi se mi reči, da s tvojo muzikalnostjo ni vse v redu, pa se mi je nekajkrat od srca odkrnilo: tale pa je vižar po milosti božji!

Poočital bi ti, da si predaleč tja v pozna leta vztrajal v prvi pevski vrsti - a sem te pogrešal, ko si stopil iz nje.

Ponorčeval bi se, da si iz družb - nikoli ti jih ni zmanjkalo - delal gnojišče za svoje kikirikanje, pa sem te moral občudovati, kako znaš biti rahločuten, ne nadležen ne kmečka nevesta, kakorkoli je včasih težko, in kako znaš svoj bariton ravno prav priviti, da spodbuja, vodi in veže hkrati.

Oponesel bi ti, kako si zmeraj poln fantastičnih organizacijskih zamisli kot berač uši, pa kar skačejo, skačejo... A bi bil kar ponosen, ko bi jaz štel za očeta nekaterih pogruntavščin, majhnih in velikih. Vsaj to bi ti očital, da si pri vsej svoji naravni krepkosti občutljiv in ranljiv ko regratova lučka, kadar gre za tvoje stvari - ko bi ne vedel, kako je to druga plat tvoje vneme in kako se to pač rado skupaj drži kakor se ljubezen in ljubosumje.

No, to sem ti hotel priznati, da bo med nama vse čisto. Zaradi tega se pač ne skregava, kot se nisva nikoli. Kljub vsej tvoji sumničavosti se ti je zmeraj zdelo, da te cenim in da te imam rad. Prav si imel. In ne zameri mi, da na tvoje bolezní nisem znal biti nikoli kaj prida pozoren. Niso mi šle v mojo podobo o tebi, pa sem kar zamižal.

Zdaj si že nekaj tednov tam, gotovo si zasadił že nekaj lepih lesenih kipov, organiziral kakšno veliko pevsko srečanje in ustanovil oktet, saj te poznam.

Kakšno napitnico sem ti kdaj rad zložil, kakšno javno čestitko ob jubileju tudi. Osmrtnice ti pa ne bi znal ne hotel. To šele mi ne bi šlo v mojo podobo o tebi!

Tvoj pevski tovariš

ŠOLSTVO V NOVOMEŠKEM DELU SUHE KRAJINE OD 1945. DO 1950. LETA

Suha krajina, območje med železniškima progama Ljubljana - Novo mesto in Ljubljana - Kočevje, od Dobropolj do spodnje Temenice, ob Krki pa nekako od Zagradca do Dvora, je takoj po 2. svetovni vojni in tja do 19. aprila 1952. spadala pod okraj Novo mesto, v katerega sta takrat sodili tudi suhokranjski občini Zagradec in Dobrnič. Toda predmet moje raziskave so to pot le šole, ki so še danes v občini Novo mesto, te pa so po abecednem redu: Ajdovec, Dvor, Malo Lipje, Ratje, Sela pri Hinjah, Šmihel pri Žužemberku, Žužemberk in po letu 1954 tudi nova popolna osnovna šola Prevole.

Za vse kraje in šole tega predela je za tisti čas značilna velika revščina. Nadzornik Ivan Grašič je v svojem poročilu (5. junija 1946) zapisal:

"Suha krajina je itak zelo pasivna, med vojno je zelo trpela, posebno je bil prizadet Žužemberk. Ljudstvo je revno in pomoči potrebno v vseh ozirih. Primanjkuje delovnih moči, zato odtegujejo mladino od pouka..."

V Kroniki šole Sela pri Hinjah preberem: *"Krajev, ki bi toliko prestali med vojno, kot je Suha krajina, je malo. Italijani so veliko ljudi odpeljali v internacijo, od koder se jih veliko ni vrnilo."*

V Šmihelu so ugotavljali, da je bil vsak tretji učenec brez očeta. V Ajdovcu so pogrešali več kot sto moških! Tod je divjala italijanska ofenziva, kasneje nemška, na tem področju je bil belogardizem najmočnejši, in ni čudno, da so še dolgo po vojni po travnikih, njivah in gozdovih našli številne grobove. Mnogi Suhokranjci (fantje in moške) so se znašli v skupnih grobovih po vojni pobitih. Najbrž se je tudi zato na tem področju le počasi premikalo na bolje.

Šole so začele s poukom v izredno težkih razmerah in ob različnih časih. Vse (razen v Šmihelu pri Žužemberku) so bile porušene, uničeni so bili arhivi, otroci niso imeli učnih knjig in skoraj nobenih šolskih potrebščin. S poukom razen v enem primeru so pričeli v privatnih hišah, brez primerne opreme. Nikjer ni bilo elektrike, voda je bila povsod kapnica, nikjer (razen v Šmihelu) ni bilo stanovanj za učiteljstvo. Otroci so bili dolga leta brez vzgoje, pouka in pravega nadzora, zato je bil zaostanek v znanju огromen.

Potrebe po učiteljskem kadru so bile velike, zato je bil že septembra 1945 organiziran pedagoški tečaj za učiteljsko pripravnico. Vanj so sprejeli dijake do 18. leta starosti z vsaj štirimi razredi srednje šole. Po treh mesecih so opravili zaključni izpit in bili takoj nameščeni kot začasni učitelji na osnovnih šolah z nazivom učitelj - tečajnik. V Novem mestu so odprli učiteljišče, kjer so se vzgajali in izobraževali mladi učitelji, ki jih je čakalo mnogo dela. Kajti čas je bil takšen, da je moral učitelj poleg pouka opravljati še mnoge druge stvari v šoli in izven nje. Z otroki so nabirali zdravilna zelišča, praznovali številne državne praznike, se pripravljali z otroki na različne festivale, predelovali "zvezne" vaje. Že prvo šolsko leto po vojni so bile organizirane tudi počitniške kolonije za najbolj potrebne otroke, ki so jih spet vodili - učitelji.

Osnovna šola Ajdovec; učiteljice
Antonija Arh, Barbka Jesenšek in
Francka Balant z otroki (šol. leto
1951/52).

V posameznih šolah na tem območju pa je bilo takole:

Šola v **AJDOVCU** je bila popolnoma porušena. KLO je za pouk pripravil zasilno učilnico v gostilni, last Franca Iskre, št. 15. Velika je bila 5x6 m, premalo svetla, v njej pa je bilo le 15 klopi za 160 učencev! S poukom so pričeli 14. januarja 1946 in v prvem šolskem letu opravili le 79 šolskih dni. Sprva je bila na šoli le ena učiteljica (Ana Jakše), ki ji je šele maja prišla na pomoč še ena učiteljica in šele od takrat so prihajali otroci k pouku vsak drugi dan.

Že julija 1946. leta so se začele priprave za gradnjo nove šole, ki naj bi zrasla na dovolj ohranjenem zidovju bivšega prosvetnega doma. Z zidarskimi deli so začeli 23. aprila 1947 in šele v šolskem letu 1947/48 se je pričel pouk v novih prostorih, vendar še en mesec ni bilo zasteklitve. Iz Duplice pri Kamniku so dobili 13 novih klopi in slavnostna otvoritev je bila 17. novembra. Dobili so tri lepe učilnice, pisarno in stanovanjske prostore za učiteljstvo. Šele v naslednjem šolskem letu (1948/49) so bile na šoli tri učiteljice! Tisto leto so postavili ob šoli tudi drvarnico, poglobili klet in končno rešili problem z vodo: napeljali so žlebove do bližnjega cerkvenega vodnjaka. Tudi igrišče so uredili, žal brez naprav, dobili pionirsko njivo in zelenjavni vrt za učitelje, vsak razred pa gredico, na kateri so gojili cvetje. Anketa, ki so jo opravile tisto leto učiteljice med otroki, pove, da so učenci prihajali v šolo, da se spočijejo. Večina staršev s šolo ni sodelovala, k učiteljem so prihajali le zaradi izostankov, da so se izognili kazni. V naslednjem šolskem letu (1949/50) so učitelji organizirali pet roditeljskih sestankov, da bi našli stik s starši otrok, pa se stanje ni izboljšalo. Revščina je bila še vedno zelo velika, zato so pri ročnem delu iz ličkanja pletli copate, da so se učenci ob dežju lahko preobuli. Primanjkovalo je celo petroleja!

Tudi šola na **DVORU** je bila aprila 1945. leta bombardirana in porušena je bila polovica poslopja. 13. novembra 1945 je nastopila službo učiteljica Gabrijela Jerše, ki je že naslednji teden sklicala množični sestanek, na katerem so izvolili roditeljski svet, ki je dobil nalogo, da čimprej začne z obnovo šole in poskrbi vsaj za eno učilnico in zasilno opremo v njej. Prvi dan pouka je bil 14. januarja 1946. leta, vpisanih pa je bilo 213 šolarjev. Urejena je bila le ena učilnica.

V počitnicah so poskrbeli še za dve učilnici in šolsko leto 1947/48 so pričeli v mnogo boljših razmerah. Slavnostna otvoritev šolskega poslopja s kulturno prireditvijo je bila 14. oktobra. Obnovili so tudi šolski vrt, zaradi higienskih vzrokov bi bilo treba odstraniti pokopališče, ki je bilo na dveh straneh šole. Tisto leto so posebne komisije povsod izpeljale sprejemne izpite za 1. razred nižje gimnazije. Sklenili so prezidati tudi veliko učilnico, da bi tako pridobili še prostor za pisarno in za učila.

V naslednjem šolskem letu (1948/49) je bila zasedba učiteljstva prvič po dolgem času zadovoljiva: 203 učence je učilo pet učiteljic. 11. novembra so šoli odobrili 5. oddelek. Ob novem letu se je šola povezala z vsemi krajevnimi organizacijami in vsak otrok je dobil svoj zavitek, v katerem so bili bomboni, keksi in suho sadje. Tisto leto so pričeli graditi vodnjak in igrišče, zelo pa so čutili pomanjkanje šip na šoli.

Novo šolsko leto (1949/50) so začeli z lepo pogostitvijo otrok. Na šolo je prihajalo 175 otrok, v 5. razredu je bil predmetni pouk. Šolo in ves okoliš je pretresla smrt mlade, komaj 25-letne učiteljice Ludovike Dular. Zaradi neurejenih kadrovskih razmer nekaj časa v 1., 4. in 5. razredu ni bilo pouka. Primanjkovalo je zvezkov, knjig, zato so bili zelo veseli, ko so za darilo dobili 375 knjig in nekaj šolskih potrebščin. Za nastop na pionirskem festivalu v Žužemberku so prejeli za nagrado nekaj knjig in telovadnih rekvizitov.

Šola v **MALEM LIPJU** je bila osnovana po vojni, ko so se zaradi porušene žužemberške šole iz njihovega šolskega okoliša odcepile vasi Gradenc in Malo Lipje ter z Velikim Lipjem osnovali nov šolski okoliš. S poukom so pričeli 30. oktobra 1946 v veliki kmečki sobi, kjer je potekal pouk za vse razrede. Klopi so izdelali domači mizarji, domačini so preložili tudi peč. Učila jih je mlada učiteljica Nada Mrežar, ki je v šolskem letu 1948/49 odšla na OŠ Žužemberk. Zamenjali sta jo začetnici, ki sta ostali na šoli tudi v naslednjem šolskem letu, ko so učenci višjih razredov nadaljevali šolanje v nižji gimnaziji v Žužemberku, ostali otroci pa so se tudi vrnili v stari (žužemberški) šolski okoliš.

Šoloobvezni otroci iz notranjosti Suhe krajine so pred 1941. letom oziroma dokler šola ni bila porušena hodili v osnovno šolo Hinje. Vse do 3. oktobra 1946. leta za 230 šoloobveznih otrok iz tega predela pouka ni bilo, s tem dnem pa so začeli hoditi v dve privatni hiši (št. 1 in št. 16) na Ratjah. Leto kasneje kot druge, v šolskem letu 1946/47. Učila sta jih dva učitelja začetnika (Maks Adamič in Iva Jelenc), a že naslednji mesec je moral Adamič k vojakom in Jelenčeva je ostala za vse sama. Delo je organizirala tako, da je trikrat tedensko poučevala dva oddelka 1. in dva oddelka 2. razreda, saj učencev, ki bi bili sposobni za višje razrede, ni bilo, ko je bil pouk tako dolgo prekinjen. V šolskem letu 1948/49 je bilo na šoli 185 učencev in skoraj vse leto jih je spet učila ena učiteljica. Kljub izredni obremenitvi si ni vzela prostih četrтков in je otrokom pripravila novoletno praznovanje. Vsi otroci so bili obdarovani z jestvinami in zvezki, najboljši pa s knjigami. Tudi pogozdovali so in se celo udeležili pionirskega festivala v Žužemberku!

V šolskem letu 1949/50 je bilo na šoli 188 učencev, na koncu so učenci 4. razreda opravljali izpite, a jih je le 5 odšlo v nižjo gimnazijo. Tisto leto se je zgodila huda nesreča. Ob kuhanju žganja v Prevolah se je vnel hlev in požar je uničil skoraj pol vasi. Učenci iz tega kraja so ostali brez strehe, hrane in obutve. Revščina je bila res velika, divjad pa je pridno uničevala še tiste borne pridelke.

Razen šole na tem območju ni bilo niti ene kulturne ustanove!

Tudi šola v **SELAH PRI HINJAH** je bila med vojno ukinjena, po osvoboditvi pa je začela s poukom takoj v jeseni. Z dekretom sta v kraj prišla tečajnika Silva in Edvard Uršič in dobila prazen prostor (33 m²) v privatni hiši, last Franca Papeža. Nabavila sta tablo, namestila klopi iz surovih smrekovih desk, ki so med vojno partizanom v bližnjem gozdu služile za šolo, in začela s poukom. V šolo je prišlo veliko otrok in napol odrasle mladine, ki niso znali ne brati ne pisati. Za starejše sta organizirala splošnoizobraževalni tečaj, nekateri pa so zamudo nadoknadili tako, da so v enem letu opravili po več razredov. K pouku je hodilo 96 otrok, učila sta dopoldne in popoldne. Tu sta ostala do julija 1951.

V zapisniku šolske konference preberem (in vem, da ne velja samo za ta šolski okoliš): *“Otroci so vajeni samo skal, udarcev in trdega dela. Težko jim pridemo do srca. Vzgojni postopki ne dosežejo svojega namena, ker so doma vajeni le na palico, in če te ni, si mislijo, da so svobodni. Starši vpričo otrok govorijo, da šola brez palice ni dosti vredna, in jih nehote učijo, da ni treba ubogati na besedo.”* Nadzornik pa ugotavlja: *“Učilnica je pretesna, ne da se pisati na šolsko tablo, da bi učenci videli. Šola nima primerne vode, ne igrišča, dvorišča. Ničesar, kar bi olajšalo delo. Zmanjka jim celo petroleja! Učenci so slabo oskrbljeni s šolskimi potrebščinami, nimajo knjig, zato snov zapisujejo, so siromašno oblečeni in obuti. Še 18.12. so nekateri prišli v šolo bos!”*

Učiteljsko stanovanje je bilo mala čumnata, voda je bila kapnica, v kateri so se v toplih dneh zaredili črvi in druge živali. Poleti je vode tudi zmanjkalo.

A čeprav so bile razmere vedno slabše (s stavbo in učiteljstvom, ki se ni hotelo javljati na razpis, ko so dekrete odpravili), čeprav se je 2. februarja 1955 začel pouk v novi šoli na Prevolah, so starši v tem šolskem okolišu pristali na preselitev otrok tja šele v šolskem letu 1970/71.

Edina šola, ki med štiriletno vojno ni bila porušena in je bila sorazmerno dobro ohranjena, je bila šola v **ŠMIHELU** pri Žužemberku. Razbita so bila le strešna opeka in šipe, le približno 20 kopi bi še potrebovali. Ob koncu vojne je bila na šoli le ena učiteljica, Julijana Vilfan, ki je še v juniju 1945 poučevala učence vseh razredov in jim tudi razdelila spričevala. Tako so tudi prvo šolsko leto v svobodi pričeli v dokaj normalnih razmerah. Trije učitelji, na pomlad je prišla še tečajnica, so učili 109 otrok. Slavno-stno so proslavili vse praznike in celo naštudirali Finžgarjevo Verigo. Ljudje so imeli do šole lep odnos, preberem.

Tudi v naslednjih šolskih letih so bile navidez urejene razmere, v resnici pa je bilo tako kot v vsej Suhi krajini: velika revščina in veseli so bili vsake pomoči RK, ki jim je priskrbel obleko, obutev ali šolske potrebščine. Zaradi pomanjkanja kadra (zakonski par Mervar je bil premeščen v Žužemberk) je bil pouk skrčen, pozimi pa tudi zaradi teme in visokega snega.

V šolskem letu 1947/48 so na šolski stavbi še vedno manjkale mnoge šipe. Tudi v naslednjem letu (1948/49) je bil pouk skrčen, saj sta 159 otrok učila le dva učitelja. Primanjkovalo je oblek, obutve, zvezkov, pisalnih potrebščin, krede, šip... V razredu je bilo včasih 5 - 7 stopinj C. Prav tako so bili v šolskem letu 1949/50 za 138 učencev le trije učitelji. Višji oddelek je bil kombiniran in v razredu je bilo več kot 50 otrok! Na koncu so le 4 učenci odšli v sedemletko, 3 v nižjo gimnazijo, v srednje šole 4, v obrt pa 15 učencev. Kam pa ostali?

V največjem kraju Suhe krajine, v **ŽUŽEMBERKU**, se je pouk pričel 26. novembra 1945 v treh sobah v hiši Ane Vehovec, ki jo je bilo treba prej precej obnoviti. Table in klopi so bile narejene na hitro in primitivno. Od vseh učiteljev, ki so tu med vojno (s pogostimi prekinitvami) učili, je ostala le Marija Brumat, ki je opravljala tudi upraviteljske posle. Kasneje so prišle na šolo še dve pripravnici in tečajnica. Učile so celodnevno in nadzornik Grašič v svojem poročilu ob pregledu šole poudari, da *“je nujno poslati na šolo sposobno učno moč, ki bo lahko uspešno izvenšolsko delovala na kulturnoprosvetnem polju, kar je za Suho krajino nujno potrebno. Tudi za prenavo in vodenje gradnje šole je potrebna dobra učna moč”*.

Tako sta se v šolskem letu 1946/47 iz Šmihela vrnila Mara in Franc Mervar, ki je prevzel vse te naloge. Novo šolsko leto se je pričelo s temeljito kadrovsko spremembo, že oktobra pa je bil osnovan gradbeni šolski odbor, ki se je začel ukvarjati z gradnjo oz. obnovo šole. Odločali so se med dvema možnostima: Ali obnoviti porušeno šolo ali zidati novo. Ker bi do nove šole lahko prišli v najboljšem primeru šele “v drugi petletki”, niso mogli čakati. Januarja 1947 je odšla posebna delegacija na Ministrstvo za prosveto s prošnjo, da jim pomagajo obnoviti staro šolo in jo primerno preurediti. S pomočjo ministrstva (60.000 din) in s prostovoljnim delom so pripravili veliko materiala, vsa nadaljnja dela je potem prevzelo gradbeno podjetje Krka (?) iz Novega mesta.

Otvoritev osnovne šole Žužemberk.

Oktober istega leta so v kraju ustanovili tudi kulturnoprosvetni svet, ki je potem z uspehom vodil vse kulturne in množične prireditve v kraju. Že v tistem šolskem letu so naštudirali več iger in prizorov. Ker v šoli niso imeli telovadnice in športnih rekvizitov, so začeli sistematično gojiti pozimi smučanje in sankanje. Upravitelj je dal šoli svoj vrt za učilo.

V šolskem letu 1947/48 je bilo na šoli 258 učencev, šolo pa so obnavljali s pospešenim tempom. Ministrstvo za prosveto je dalo tudi novo opremo za vse prostore, ljudje so opravili mnogo udarniškega dela in 21. decembra 1947 je bila slavnostna otvoritev, na katero so prišli mnogi republiški in okrajni funkcionarji. S 1.

januarjem 1948 so v njej začeli z rednim poukom, z odlokom Ministrstva za prosveto z dne 24. januarja 1948 je bila tu ustanovljena sedemletka, ki je bila enaka nižji gimnaziji. Vanjo se je vpisalo 79 dijakov: iz Žužemberka 51, Dvora 12, Šmihela 4, Ajdovca 7, Lipja 1 in 2 iz Dobrniča. Na koncu šolskega leta so bili pred posebno komisijo zaključni izpiti za 4. razred, ki so bili obenem sprejemni izpiti za 1. razred nižje gimnazije. Šolsko leto so zaključili s slavno-stno proslavo in razstavo ročnih del, risb in pisnih izdelkov otrok.

V šolskem letu 1948/49 sta bila odprta dva oddelka 5. razreda sedemletke. Na osnovni šoli je bilo 216 otrok, v obeh razredih sedemletke pa 77. Na nižjo gimnazijo so bili vsi zelo ponosni, ravnatelj te ustanove (Franc Mervar) pa je v govoru med drugim dejal: *“Dolgoletna želja, da bi Žužemberk in gornjekrška dolina s Suho krajino dobila prosvetno ustanovo, ki bi v njej naš doraščajoči rod mogel sprejemati srednješolsko izobrazbo, je bila dokončno izpolnjena.”* S 1. februarjem je začela v hiši Franca Mlakarja obratovati tudi mlečna kuhinja, kjer je vsak dan dobilo skromno malico 180 otrok.

V šolskem letu 1949/50 je na šoli dobil zaposlitev prvi predmetni učitelj “za petje in fizkulturo”. V osnovni šoli je bilo 197 učencev, v višjih razredih sedemletke pa 137. Z odlokom OLO, poverjeništvu za prosveto z dne 26. junija 1950 je bila v Žužemberku ustanovljena nižja gimnazija. Za naslednje leto se je v 1. razredu te ustanove vpisalo 87 dijakov, v 2. 58, v 3. pa 56. Skupaj torej 202. Število bi bilo še večje, če bi imeli v kraju internat, kjer bi bivali oddaljeni dijaki. Posebna komisija, ki je ob koncu leta nadzorovala pouk v nižji gimnaziji, je dala ustanovi najvišjo oceno.

Čeprav se je pouk v novi osnovni šoli **PREVOLE** začel šele 2. februarja 1955. leta, je prav, da spregovorim tudi o njej. Za delo sta bili pripravljeni dve lepi učilnici, okna vsega prvega nadstropja, kletnih prostorov in enega dela pritličja pa so bila še zabita z deskami. V novozgrajeno šolo so bili preseljeni učenci, ki so hodili v Ratje in Žvirče, a so starši iz Žvirč premestitvi nasprotovali in Tajništvo OLO Novo mesto je pristalo, da je pouk za nižje razrede tam še do 20. marca. V resnici jih na Prevole niso pustili vse do 19. maja. *“Šele po zaslišanju posameznikov in zaslužene kazni so jih zlomile.”*

Zaradi vsega tega je pouk prvo leto na šoli v Prevolah zelo trpel. Oddelki so se večkrat preurejali, učitelji v oddelkih večkrat menjali. Učni uspeh je bil na koncu leta zelo slab. Učencev je bilo 148, poučevale pa so jih štiri mlade učiteljice.

Svojo raziskavo (tu jo posredujem skraćeno in zgoščeno) zaključujem s posebno spoštljivim pogledom na vse tiste redke učitelje in številne učiteljice, ki so v tistih prvih povojnih letih delali v pogosto nemogočih razmerah. Niso bili le učitelji v številčno močnih in kombiniranih oddelkih, ki so bili v tem predelu Slovenije pogosto v skromnih sobah kmečkih hiš. V krajih, kjer ni bilo nobene druge inteligence, so morali biti vse: prvi pri obnovi in graditvi šol, pri organizaciji različnih tečajev (kmetijski, gospodinjski, predarmijski, o negi otroka...), zapisnikarji na različnih sestankih organizacij, ki so jih morali tudi ustanoviti, bili so voditelji različnih krožkov in dejavnosti, za kar jih šolanje ni usposobilo... Njihov delovnik je trajal od jutra do noči, njihovi življenjski pogoji pa so bili, gledano z današnjimi merili, nemogoči.

Skoraj povsod so stanovali v kmečkih hišah. V Ratjah sta obe učiteljici stanovali v kmečki sobi, kjer je bilo prostora le za eno

posteljo! Voda je bila povsod kapnica, pa še te je večkrat zmanjkalo. Stranišča so skoraj povsod delili s šolarji in tudi z gospodarji, pri katerih so stanovali. Nikjer ni bilo elektrike. Kuhali so si sami. Do prvih trgovin je bilo daleč, prometnih povezav tista prva leta ni bilo skoraj nobenih. Vsa Suha krajina ni premogla niti metra asfaltnih poti, v notranjsoti te dežele vasi še dolgo po vojni niso bile prometno povezane. Prometna sredstva so bila kolesa, ki so pomenila veliko premoženje, vozovi z volovsko vprego in predvsem noge. Oskrba v trgovinah je bila slaba, kar si lahko dobil, je bilo le na živilske in tekstilne karte. Hrane jim kmetje niti niso mogli dati, saj je bila obvezna oddaja v tistih letih zanje veliko breme in dostikrat niso mogli prehraniti še svojih številnih družin.

Skoraj vsa učna mesta v Suhi krajini so bila ovrednotena za težja delovna mesta. Učitelji so dobili brezplačno določeno količino drv in tudi denarni dodatek, ki pa ni mogel odtehtati težavnosti dela. Razen redkih moških, pa še ti so bili na šolah le krajšo dobo, so učile samo ženske, v glavnem mlada dekleta. Pogosto jim je bilo to prvo delovno mesto. Nihče jih ni vprašal, ali so pripravljene iti ali ne, dobile so dekret in pogosto niti tega niso vedele, kje leži kraj, kamor jih pošiljajo. Premeščali so jih po službeni potrebi, kamor in kadar je bilo potrebno, pogosto tudi sredi šolskega leta. Za mnoga dekleta je bilo to prava življenjska katastrofa, iz katere so nekatere ubežale tako, da so se vpisale na Višjo pedagoško šolo (a ne še v tistih prvih petih letih) ali pa so se poročile s kom, ki jih je odpeljal s seboj.

Več ali manj so bile težke razmere za vse učitelje v Sloveniji, saj je bila domovina razrušena in je povsod vladalo pomanjkanje. A v Suhi krajini je bilo dodatno težko tudi zato, ker so skoraj povsod odklanjali novi družbeni red, katerega nosilci so bili tudi učitelji in šole. Ker je bil v tem predelu med vojno najmočnejše organiziran belogardizem in kasneje domobranstvo, ker so mnogi padli "na drugi strani" ali pa so obležali v skupnih grobiščih po vojni pobitih, je njihov odpor razumljiv. In tudi to, da nova oblast še dolgo ni bila naklonjena pokrajini, kjer se noben partizan ni počutil varnega.

Kljub vsemi so učitelji vse svoje mlade moči z neverjetno vnemo razdajale poklicnemu in drugemu, takrat zelo pomembnemu delu. Iz zapisnikov in raznih poročil je čutiti neverjeten delovni elan in skrb za učence. Na najrazličnejše načine so se skušali približati tudi prebivalcem in jim pomagati v težavah. Žal jim ti, razen v redkih primerih, res niso bili naklonjeni.

Danes je v moji Suhi krajini marsikaj drugače in tisti izredno težki časi so v spominu le starejših prebivalcev. Upam, da danes drugače gledajo in pripovedujejo o učiteljih, ki so v porušene in osiromašene kraje prinašali znanje, kulturo in boljše čase in zaslужijo globoko spoštovanje. In tudi občudovanje.

Viri:
Kronike šol
Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota
za Dolenjsko in Belo krajino
Ustni viri

ALI JE JEZUS MIT, EVANGELIJ PA LEGENDA?

Dvanajstletni Jezus, kot ga je upodobil Albrecht Dürer na svoji sliki Jezus med pismouki, olje na lesu, 1506 (detajl).

Tò kapitalno vprašanje si niso postavljali samo ateistični filozofi, ampak si ga zastavlja vsak razumen človek. Če bi, na primer, dokazali, da Konfucij nikoli ni živel, konfucionizem ne bi propadel. Njegova načela, zakonitosti in moralni nauki bi bili še vedno veljavni. Tò velja tudi za vse ostale svetovne religije. Le za judaizem in krščanstvo ne! Krščanstvo se upira in poziva na stvarno zgodovinsko osebo, na besede in življenje Jezusa Kristusa iz Nazareta. On je Bog, ki je postal človek. Če iz krščanstva odstranimo Jezusa, ničesar ne ostane. Vse se zruši. Krščanstvo je več kot le neka ideologija ali misterij. Že apostol Pavel je zapisal: "*Če Kristus res ni vstal od mrtvih, potem je naša vera prazna!*"

Takoj moram naglasiti, da imamo poleg Evangelijev v Novi zavezi, stoletnemu obstoju Cerkve in osebemu izkustvu kristjanov, številna zgodnjekrščanska pričevanja, ki so izvrstni argumenti v prid Jezusovi zgodovinskosti. Danes si ne upa več noben intelektualc trditi, da Jezus ni zgodovinska osebnost. Prav tako noben zgodovinar ne dvomi v to.

Ljudjem, ki ne verjamejo pričevanju Evangelijev, lahko dokažemo Jezusovo resničnost z nekrščanskimi viri, saj je njihova verodostojnost preverjena. Ozrli se bomo na nekatere izvenbiblijske navedbe, saj se kristjanom danes pogosto očita, da se, razen v Novi zavezi Kristus nikjer drugje ne omenja. S pomočjo navedenih dejstev lahko ugotovimo, da takšna kritika ni resnična, saj so poganski (grško-rimski) in judovski pisci ovekovečili Jezusovo zgodovinskost.

Kornelij Tacit, velik zgodovinar cesarskega Rima, je napisal zgodovino rimskih imperatorjev od Tiberija do Nerona. Bil je sodobnik zgodovinarja Plinija. Napisal je obsežno delo z naslovom Anali (Annales) ali Letopisi. V njih omenja tudi 64. leto, ko je bil Rim uničen v požaru v času zloglasnega cesarja Nerona, ki je bil osumljen požiga Rima, da bi na ta način zgradil novo prestolnico in se s tem ovekovečil. Da bi se znebil tega dvoma in utišal govorice, je za požar obsodil kristjane. Tò je bil začetek strašnega preganjanja kristjanov, v katerem sta verjetno izgubila življenje tudi apostol Peter in Pavel. Tacit pravi: "*...Da bi torej take govorice ovrgel, je Neron pripisal krivdo tistim, ki so bili osovraženi in jih je ljudstvo imenovalo 'chrestjani' (kristjani). Tako se imenujejo po nekem 'Chrestusu' (Kristusu), ki ga je Poncij Pilat v času vlade Tiberija dal križati. Nesrečno praznoverje je bilo za nekaj časa zadušeno, a je spet izbruhnilo, ne le v Judeji, domovini tega zla, ampak tudi v Rimu, kamor se steka vse, kar je nečistega in škodljivega, vendar tu dobro uspeva...*" (XV,44).

V tej nekrščanski (poganski) izjavi imamo dokaz, da je bil Jezus obsojen, usmrčen ter da je ustanovitelj krščanske Cerkve. Naglasiti moram, da je izhajal Tacit iz patricijske družine, ki pa niso bile naklonjene krščanski veri, ker so ji sledile množice iz nižjih družbenih slojev. S tem postaja njegovo pričevanje še verodostojnejše. Tudi sam se je srečal s krščanstvom, saj je postal okoli leta 112 upravitelj Male Azije, kjer so bila močna krščanska središča. O tem je pisal v svoji *Zgodovini*, kjer trdi, da se je krščanstvo razvilo iz judaizma, kasneje pa postalo samostojna vera. Opisuje tudi rimskega vojskovodjo Tita, ki je leta 70 uničil jeruzalemski tem-

pelj, misleč, da bo s tem onemogočil razširjanje krščanstva, saj se, kot je navedel, drevo hitro posuši, če mu posekamo njegove korenine.

Sredi 1. stoletja, samo nekaj let po Kristusovi smrti, je v Rimu pisal zgodovinar Thallus. Njegova knjiga je izgubljena, odlomek iz nje pa je navedel v 2. stoletju Julij Afrikanški, krščanski pisec. Razpravljal je namreč o tem, kako se je stemnilo po vsej deželi, medtem ko je Jezus umrl na križu (prim. Marko 15,33), in se skliceval na Thallusov zapis o tem fenomenu. To dokazuje, da so bile okoliščine Jezusove smrti dobro znane vodilnim osebnostim prestolnice tedanjega cesarstva. Tudi o Kristusovem vstajenju so se razširile govorice, le-te pa so zgodovinarji zapisali. V Nazaretu je najden nenavaden nadpis iz časa cesarja Klavdija, to je med 41. in 54. letom, v katerem cesar izraža svoje negodovanje in zahteva smrtno kazen, ker je slišal, da nekateri jemljejo trupla iz grobov. Ta cesarska zapoved je nastala kot odgovor na sporočilo glede Jezusovega vstajenja od mrtvih, ki je prišlo v Rim. Tertulijan, cerkveni oče in pravnik iz 2. stoletja, pa celo trdi, da je bil zapis o Jezusovem vstajenju tudi v cesarskih arhivih, saj je Poncij Pilat odgovorne obvestil, da so učenci ukradli Jezusovo telo, medtem ko je straža spala (prim. Matej 28,11).

Cesar Klavdij je na vsak način zvedel za kristjane zelo zgodaj. O tem piše tudi rimski zgodovinar Svetonij, ki je bil član cesarskega dvora in uradni kronik. V svojem delu *Življenje cesarja Klavdija* navaja: "...Ker so Judje zaradi nekega 'Chrestusa' (implusore Chresto) nenehno povzročali nemire, je Klavdij izdal ukaz, naj jih izženejo iz Rima..." (V, 25,4). Nedvomno pomeni izraz Chresto - Kristus. Rimljanom je pomenilo oznanjanje Kristusa nevarno rušenje poganstva in oboževanja cesarja kot kulta, zato so se 'nove vere' bali, ker se je hitro širila. Ta dekret je bil l. 49 res izdan, Apostolska dejanja 18,2 pa nam navajajo imena dveh krščanskih izgnancev, Akvila in Priskilo. "*Tam je našel Juda, ki mu je bilo ime Akvila, po rodu pa je bil iz Ponta. Ta je s svojo ženo Priskilo pred kratkim prišel iz Italije, ker je cesar Klavdij ukazal, da se morajo vsi Judje izseliti iz Rima...*" (Apd 18,2) Znano je, da je bil neprestano spor med Judi in kristjani. Z razširitvijo krščanstva v Rim, so se, žal, spori tudi tam nadaljevali, zato se je cesar odločil za takšen poseg.

Najobsežnejše poročilo pa najdemo pri Pliniju mlajšem, ki ga je okrog leta 112 cesar Trajan imenoval za upravnika (guvernerja) Bitinije in Ponta v Mali Aziji, tedanji rimski provinci, na severu današnje Turčije. Veseli smo lahko, da je bil Plinij tako popoln birokrat, saj si je zelo veliko dopisoval s cesarjem in ga obveščal o vsakem dogodku. Cesar Trajan je vladal od 98. do 117. leta. V nekem pismu cesarju Plinij navaja, da se vsepovsod srečuje s kristjani. Njihova hitra rast ogroža obstoj poganstva. Poganski templji se zapirajo, nihče več ne kupuje živali za opravljanje daritev. Ko mu pripeljejo kristjane, jih on, če vztrajajo v novi veri, obsodi na smrt, vendar si ni na jasnem, ali dela prav, saj ne počno nikakršnega zločina, zato prosi cesarja za nasvet. Njihov edini prekršek je ta, da nočejo več cesarju dajati božanske časti in da ne častijo poganskih bogov. Poglejmo še natančen navedek iz njegovega pisma cesarju Trajanu: "...imajo navado, da se zbirajo določen dan v tednu (nedelja), pojejo himne v čast Kristusu kot Bogu (Christo sicut deo) in zaprisegajo (verjetno s krstom), da ne bodo delali nič hudega. Živijo pošteno in vzorno, brez goljufij, kraj in prešuštvovanja... Na skupnih obedih jejo običajno hrano, ne pa otrok..." (Pisma X,96)

Poleg Rimljanov omenjajo Jezusa tudi Judje. Preseneča pa nas,

Jezus, detajl Rafaelove slike Spreobrnjenje na gori, olje na lesu, 1487.

da judovstvo tako malo pozna Jezusa. Za ta narod je najbolj značilen mesijanizem. Kar je za Grke filozofija in za Rimljane pravo, je za Jude mesijanizem. Preroki so napovedovali njegov prihod, ko pa je Mesija prišel, so ga zavrgli, ker ni potrdil njihovih mesijanskih pričakovanj. Njihov slavní pisec je bil Jožef Flavij. Živel je med letoma 30 in 100. Bil je torej Jezusov sodobnik. Napisal je dve obsežni zgodovinski deli: *Judovske starožitnosti* in *Judovska vojna*. V prvem so omenjene mnoge osebnosti Nove zaveze. Flavij navaja Janeza Krstnika, njegovo oznanjevanje, krščenje in usmrnitev, prav tako apostola Jakoba, za katerega pravi, da je bil brat Jezusa, imenovanega Kristus. Še jasneje pa je pričevanje za Jezusa samega: "...Živel pa je približno v tem času Jezus, moder človek, če ga sploh smemo imeti za človeka, bil je namreč storilec mnogih izrednih del, učenik ljudi, ki radi sprejemajo resnico. Pritegnil je mnogo Judov, pa tudi mnogo Grkov. On je bil Kristus. In ko ga je Pilat na ovadbo naših prvakov kaznoval s križanjem, niso odjenjali oni, ki so ga od začetka vzljubili. In res se jim je prikazal tretji dan, spet živ, kakor so to in tisoč drugih čudovitih stvari o njem napovedali božji preroki. In še zdaj ni jenjal rod onih, ki se po njem imenujejo kristjani..." (XVIII, 3,3)

Ta zapis je tako stvaren, da so ga želeli mnogi prikazati za ponaredek, vendar je vzdržal vsako kritiko in dokazal svojo verodostojnost. Tekst lahko najdemo tudi v vseh starih rokopisih in je izrazilo flavijevski.

Nekaj podatkov o Jezusu lahko najdemo tudi v judovski Mišni (judovski zakoni) in v Talmudu (komentar teh zakonov). Tu je Jezus sicer imenovan kot nezakonski sin, čigar oče je bil kak rimski vojak. Kakorkoli že, za nas je pomembno dejstvo, da ga obe sveti knjiga omenjata, le da je vsebina prilagojena judovski tradiciji. Judovski Talmud tudi pravi, da je Jezus iz Nazareta zbiral okoli sebe učence, da pa je bil križan dan pred Pasho, zaradi čarovništva in zavajanja Izraela. Jezusove čudeže so smatrali Judje za čarovniške. To, da judovska izročila o Jezusu pišejo tako omalovažujoče, je povsem jasno, saj so ga Judje zavrgli in se ga celo sramovali.

Jezusa pozna tudi Babilonski Talmud, to so izročila, ki so nastajala vzporedno s Svetim pismom Stare zaveze in so bila pozneje zapisana. Imenuje ga *ha-Nocri* (Nazarejec), tako kot mu Judje pravijo še danes.

Na podlagi izjav izvenkrščanske literature lahko naredimo rekonstrukcijo, da je Jezus resnično živel, da je zbiral okoli sebe učence in da je bil znan po svojih čudežih (čarovništvu - kot so temu rekli Judje), da je bil usmrčen na križu in da se je po njegovi smrti krščanstvo hitro razširjalo med narodi.

Omenili smo znane zgodovinske avtoritete, njim pa lahko dodamo še poročila očitidcev (evangelista Matej in Janez) ter njihovih najbližjih sodelavcev (evangelista Marko in Luka). Vse te Evangelije imamo tudi danes ohranjene v izvirni obliki. Poznamo več kot 4000 različnih manuskriptov (rokopisov) različnih delov Nove zaveze, s katerimi se ne morejo primerjati nobeni drugi rokopisi starih klasikov. O Jezusu imamo verodostojnejše podatke kot o kateri koli drugi osebnosti starega časa. Naša vera torej ne temelji le na našem subjektivnem doživetju, ampak tudi na neovrgljivih zgodovinskih dejstvih.

Prav je, da se seznanimo tudi s *qumranskimi rokopisi* z obale Mrtvega morja. Qumran leži v vzhodnem delu Judejske puščave, ob severnem bregu Mrtvega morja, približno 1 km od votlin, v katerih so leta 1947 našli pomembne rokopise. Arheološka razis-

kovanja dokazujejo, da so prebivalci Qumrana prenesli rokopise v votline med uporom proti Rimljanom okoli leta 70 po Kristusu, da bi jih rešili pred uničenjem. Prebivalci Qumrana so pripadali judovski ločini, ki jo danes povezujejo z eseni. Njihov ustanovitelj je bil *učitelj pravičnosti*, ki je že okoli leta 150 pred Kristusom zaradi pričakovanega konca sveta pozival k strogemu izpolnjevanju postave. Pridobil si je pristaše in se umaknil v puščavo. V Jezusovem času je bilo okoli 4000 esenov. V Qumranu najdeni rokopisi so precej starejši od doslej znanih hebrejskih rokopisov, zato so pomemben dokument verodostojnosti biblijskega besedila.

Tudi sama arheologija dokazuje resničnost Evangelijev in Jezusovega življenja. Akrostih, ki je bil najden na dveh mestih v Pompejih, v mestu, ki ga je 79. leta po Kristusu zalil vulkan Vezuv, prča o tem. Tedanji akrostihi, krščanski mozaiki, so bili podobni današnjim križankam:

R O T A S
O P E R A
T E N E T
A R E P O
S A T O R

Na prvi pogled se zdi pomen nejasen (Sejalec Arepo skrbno nosi kolesa). S tem so prvi kristjani skrili krščansko sporočilo v času preganjanj. Preučevalci so ugotovili, če uporabimo vse črke akrostiha, dobimo dvakrat zapisano *Pater noster*, kar pomeni *Oče naš* kot začetek Jezusove molitve. Poleg tega lahko vsakemu paru dodamo še črki A in O, prvo in zadnjo črko grške abecede, torej alfo in omego, kar ima podobnost z Razodetjem 1,8 in 21,6. Če akrostih dešifriramo, dobimo zanimiv križ:

```

      A
      P
      A
      T
      E
      R
A  P A T E R N O S T E R  O
      O
      S
      T
      E
      R
      O

```

Poleg tega se v akrostihu črka T nahaja vedno med črkama A in O. Črka T pa označuje križ, ki je središče zgodovine med alfo in omego. Za kakšno preračunljivost in natančnost gre! Štirideset let po Kristusovi smrti je torej obstajala v Pompejih krščanska Cerkev, ki je morala na takšen način skrivati svoje verovanje.

Kristjani tistega časa so uporabljali še en znak, in sicer ribo. Ta znak je bil znamenje tajnega prepoznavanja. Grški jezik je bil takrat v splošni veljavi v celem cesarstvu. Grško se pravi ribi *IH-ThUS*, črke te besede pa so začetnice petih značilnih besed: *IE-SOUS HRISTOS THEOU UIOS SOTER*, kar pomeni: Jezus Kristus, Božji Sin, Zveličar.

Leta 1945 je izraelski profesor in arheolog Sukenik odkril po-

Jezus, detajl slike Guercina Neverni Tomaž, olje na platnu, 1621.

leg Jeruzalema nedotaknjeno grobnico. V njej je bil zapis: *Iesu iou* (Jezus, zveličaj!) in aramejsko *Ješu'alothe* (Jezus, dvigni ga in mu daj življenje!). Po izračunih je grobnica iz leta 50 po Kristusu, kar dokazuje močno vero rane Cerkve le kakih dvajset let po Jezusovi smrti.

V Janezovem evangeliju, v 5. poglavju, imamo zapis o Bethzedi, ki ima pet lop. Pred nekaj leti so v bližini cerkve sv. Ane v Jeruzalemu resnično našli takšen kraj. Prav tako je odkrit *Lithostrotos*, hebrejsko *Gabbatha*, o kateri beremo v 19. poglavju istega evangelija.

Po vsem tem lahko sklenemo, da Jezusovo vpletenost v zgodovino ni težko dokazati. Dosti težje pa je dokazati, da je Jezus resnično vstal od mrtvih. Kristusovo vstajenje od mrtvih je temeljni kamen krščanske vere. Če ni vstal, potem smo prevarani, potem je Jezus mit, Evangeliji pa so legenda. Potem je Jezus slepar in zapeljivec.

O njegovem vstajenju so pričevanja primarnih očitvecev, ki so bili priča tega dogodka, in sekundarnih očitvecev, ki so o tem slišali in to tudi zapisali. V Novi zavezi imamo obe vrsti pričevanj. Matej in Janez sta bila očitveca vstalega Kristusa, prav tako akademik Pavel, ki je doživel srečanje z vstalim Gospodom na poti v Damask. Pismo Korinčanom navaja, da se je Kristus prikazal množici nad 500 bratov, od katerih so bili nekateri v času pisanja tega pisma še živi (leta 57). Pavel je želel s tem povedati: "Če meni ne verujete, pojdite in vprašajte druge, ki so to doživeli in vam bodo prav tako potrdili!" Janez Marko je bil sodelavec apostola Petra in le-ta je v svojem evangeliju zapisal Petrovo pričevanje. Luka, ki je bil po poklicu zdravnik, pa je za svoj evangelij zbral podatke pri prvih očitvecih. Sam pravi, da je vse vestno preveril in šele potem zapisal (glej Luka 1, 1-4).

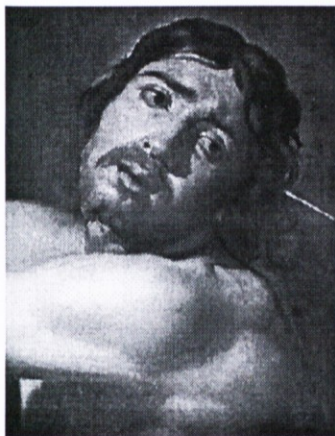
Kristusovo vstajenje nikakor ne more biti slepilo. Ko so Jezusovo mrtvo telo položili v grob, je bila pred vhodom rimska straža, na vhodu rimski pečat in zavaljen kamen, ki je običajno tehtal okoli dve toni in so ga premikali s pomočjo vzvodov. Ko pa so prišli h grobu Jezusovi prijatelji, je bil grob prazen. Kaj se je zgodilo?

1. Ali so morda vzeli Jezusovo telo Judje ali Rimljani? Če bi ga oni, bi ga gotovo pokazali takoj, ko so začeli Jezusovi učenci označevati, da je vstal od mrtvih in da živi.

2. Ali so ga odnesli Jezusovi učenci? Kako, saj je bil grob zapečaten in zastražen, učenci pa so se zaradi strahu pred vsem, kar se je zgodilo, razbežali na vse strani. In tudi če bi oni to storili, mar bi bili potem ti isti ljudje pripravljeni umirati mučeniške smrti za nekaj, kar so vedeli, da je izmišljotina in lažni ideal? Učenci so po tem dogodku postali novi ljudje. Za njih vera ni bila le neka abstraktna filozofija niti mysticism, ampak stvarnost. Skratka, vsi, razen Janeza (morda pa tudi on), so za to idejo dali svoja življenja. Mar bi trpeli za prazne iluzije?

3. Kaj pa če so Jezusovo telo učenci ukradli, medtem ko je morda straža zaspala? Če so stražarji spali, kako so potem pričali, da se je to zgodilo, saj spečim pričam nihče ne veruje. Tudi če bi judovski voditelji podplačali rimske vojake z namenom, da tako pričajo, znova velja dejstvo: kako so vendar pričali, če so spali? Če pa so se prebudili, zakaj tega niso preprečili?

4. Po vstajenju se je Jezus prikazoval učencem 40 dni, včasih enemu, včasih skupini, prikazal pa se je tudi, ko je bilo zbranih nad 500 ljudi. To izključuje možnost, da bi bilo njegovo prikazova-

Jezus, detajl slike Diega Velásqueza Kristus po bičanju, olje na platnu, 1631.

nje privid (halucinacija) posameznih psihopatov. Mar bi lahko imelo 500 oseb hkrati privide in mar bi se to dogajalo 40 dni?

5. Kaj pa če je šlo za napačen grob? Tudi to ni možno. To je bil vendar znan grob bogatega Jožefa iz Arimateje. Če bi bil napačen grob, bi naredil napako tudi angel, ki je sedel ob grobu. Ali bi lahko vsi prišli na napačen grob, če bi se že to zgodilo enemu človeku?

6. Kaj če je vse skupaj legenda oziroma mit? Junaki legend so opisani drugače, veličastnejše. Oni ne umirajo na križu in hkrati oznanjajo, da so Bog. V legendi, posebno v judovski, bi bil prva priča vstajenja moški - če bi že šlo za izmišljotino - nikakor pa ne ženske, ki niso imele nobene veljave in niso mogle biti niti priče na sodišču, kaj šele priče vstajenja. Da bi bila izmišljena legenda bolj prepričljiva, ne bi omenjala Tomaževe nevere niti Emavških učencev.

7. Najbolj nesramni ateisti so si izmislili še eno teorijo, teorijo omedlevice, ki trdi, da Jezus sploh ni umrl, ampak le omedlel, v hladnem grobu pa se je kasneje prebudil in prišel k zavesti. Toda evangelisti in nekrščanski zapisi dokazujejo, da je bil resnično mrtev. Za to so poskrbeli Rimljani. S sulico so mu prebodli stran. Bil je tudi povit v povoje in le kako bi se razvezal in tako izmučen odvalil težak kamen ter premagal rimsko stražo?

8. Prazen grob je bil po Jeruzalemu preveč razvpit. Oblasti in duhovniki bi Jezusovo mrtvo telo javno pokazali, a ga niso mogli. Razkazovali bi ga, da bi s tem utišali vest o vstajenju.

Iz vsega tega lahko sklenemo, da je Jezus resnično vstal od mrtvih. Učenci so po njegovem vstajenju postali novi, drugačni ljudje. Doživetje vstajenja jim je odvzelo ves strah in postali so pričevalci krščanskega oznanila. Krščanstvo se je prav zato začelo hitro razširjati, celo proti Indiji, kamor je Tomaž odnesel vest o vstajenju. Islam se je prav tako hitro razširil po svetu, čeprav je Mohamed mrtev. Razen Jezusa so vsi ustanovitelji religij mrtvi. To, kar je pri krščanstvu edinstveno, je, da milijoni vernikov trdijo, da so osebno spoznali in doživeli Jezusa kot vstalega Gospoda. Ni možno, da bi bili vsi ti ljudje najrazličnejših struktur prevarani. Med njimi so bili tudi ljudje z veliko intelektualnega znanja, kot na primer Avguštin, Luther, Kalvin... Navsezadnje so tudi geniji sveta verjeli v božanstvo Jezusa Kristusa. Doktor Denart je objavil rezultate svoje zanimive študije. Iskal je namreč 300 najslavnejših učenjakov zadnjih štirih stoletij in preučeval njihovo religiozno mišljenje. Ugotovil je, da jih je bilo kar 242 vernih, to pomeni, da je 92 odstotkov znanstvenikov verjelo in priznavalo Boga. Vera potemtakem ni stvar primitivnih ljudi, kot so trdili marksistični filozofi in voditelji!

Ob sklepu lahko ugotovimo, da Jezus ni izpričan z osebnimi listinami. Zadnje čase se je veliko govorilo o t. i. *svetem turinskem prtu*, na katerem naj bi bili krvavi odtisi Jezusovega trupla. Kakor koli že, o sebi ni napisal nobene knjige niti nam ni zapustil kak predmet osebne rabe. O njegovem življenju vemo bore malo. Niti datum njegovega rojstva nam ni znan. Datum smrti je res vezan na judovsko pasho (veliko noč), ki so jo obhajali vsako leto 14. nizana, prvega meseca v letu, a kljub temu ne vemo, katerega leta naj bi to bilo. Vendar Jezus zato ni neznan. Katera koli druga osebnost bi šla že zdavnaj v pozabo! Poleg zapisane besede je Jezus najbolj izpričan tako, da je zasedel človekov razum in srce. To je lahko subjektivno, porečete. Zato nam ostanejo še pričevanja. Toda tudi ta so lahko zapeljiva, zato ne smemo pozabiti, da so

Daniel Brkič
ALI JE JEZUS MIT,
EVANGELIJ PA LEGENDA?

morali pričevalci za svoje pričevanje v smrt. Lažni pričevalec se zagotovo odreče pričevanju, resnični pa gre raje v smrt. In ker se je to v zgodovini krščanstva tolikokrat zgodilo, je dobila tudi beseda *pričevalec* nov pomen - *mučenec*. Morda kdo pomisli, da gre lahko spet za fanatizem. Vendar pri mučencih za Kristusa ni sledu o tem. Kdor umira na takšen način, kot so umirali kristjani, v njem ni fanatizma. Pa tudi če bi se kdo našel, mar bi bile pripravljene tako umreti množice drugih?

Janko Orač: FRAGMENT IZ SKICIRKE, risba s svinčnikom, 1995

RAST – L. VII,
ŠT. 1–2 (39–40)
MAREC 1996

prof. Boris Peternu

A handwritten signature in dark ink, appearing to read 'Boris Peternu', written in a cursive style.

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

**IV
NAŠ GOST**

Ivan Gregorčič “ČE JE VOTEL JEZIK, PADE VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA, IDEJ...”

Pogovor z literarnim zgodovinarjem akademikom prof. dr. Borisom Paternujem

Že prvo srečanje s profesorjem dr. Borisom Paternujem je naredilo name zelo močan vtis. Bil je, ko nam je - polni predavalnici slovenističnih brucev na Filozofski fakulteti - izrekel uvodne pozdravne besede. Med drugim je rekel tudi približno takole: “Kdor je prišel sem, da bi pozneje služil, je najbolje, da se odpravi na ekonomijo ali pravo. Kdor študira pri nas, mora imeti nekaj tudi tu.” In je položil desno roko na srčno stran prsi. V tistem trenutku je to name, precej izgubljenega podeželana v prestolnem mestu, delovalo kot pravi obliž. Poznejša srečavanja na predavanjih in seminarjih (F. Prešeren in njegovo delo, sodobna slovenska lirika) so nam prof. dr. Paternuja samega odkrila kot človeka s srcem, to je z bogatim strokovnim in pedagoškim erosom. Ob tem pa nikakor ne smemo pomisliti na kakšno patetičnost, kajti ta eros je plemenitil njegov prodoren analitičen um, jasno in slikovito besedo, strokovno in človeško odprtost. (Tak je užival med študenti izjemen ugled in spoštovanje).

Enake lastnosti odlikujejo tudi njegovo raznovrstno znanstveno literarno-zgodovinsko delo, ki obsega številne študije, razprave in monografska dela. V njih obravnava dela avtorjev v širokem časovnem razponu: iz starejših do najnovejših obdobj, pri čemer ima gotovo osrednje mesto obravnava Prešernovega dela. (Natančnejši podatki so razvidni iz pogovora).

Pri tem dr. Paternu vleče lok od analize do sinteze, ki jo uresničuje v ugotavljanju tipologije pojavov v naši književnosti. Da gre za odprtega in kritičnega znanstvenika, dokazujejo tudi številni članki, v katerih razmišlja o metodoloških problemih slovenske literarne vede.

Z referati je sodeloval na mednarodnih in jugoslovanskih slavističnih kongresih, na domačih slavističnih zborovanjih, predaval na tujih univerzah, sodeloval na številnih simpozijih doma in v tujini, je urednik pri Slavistični reviji...

Leta 1975 je za izbor razprav Pogledi na slovensko književnost prejel nagrado sklada Borisa Kidriča, 1981 skupinsko Župančičevo nagrado mesta Ljubljane in veliko nagrado Borisa Kidriča za izjemne dosežke v znanosti. Leta 1979 ga je SAZU izvolila za dopisnega, leta 1985 pa še za rednega člana. Leta 1994 mu je bil dodeljen naziv zaslužni profesor. Čeprav je od tega leta upokojen, še vedno predava na slavističnem oddelku Filozofske fakultete v Ljubljani, kjer je svojo delovno dobo kot asistent tudi začel.

Pogovor z akademikom prof. dr. Borisom Paternujem nam je seveda narekovalo dejstvo, da gre za enega osrednjih slovenskih literarnih zgodovinarjev novejšega časa, pa tudi to, da je svet ugledal v kraju (Predgrad pri Črnomlju), ki ga pokriva naša revija. Rojstni datum (5. junij 1926) pa napoveduje tudi njegov skorajšnji življenjski jubilej - 70-letnico.

Profesorju Paternuju želimo ob tej priložnosti še veliko ustvarjalnih let.

Ivan Gregorčič
 "ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
 VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
 OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
 IDEJ..."

Med jezikoslovci (1993). Od desne
 proti levi: prof. Boris Paternu, akad.
 Franc Jakopin, dr. Vanja Cvetko
 Orešnik, akad. Janez Orešnik.

– Iz biografskih podatkov se da o ljudeh navadno zvedeti le gola dejstva. O vas npr.: rojen 5.6.1926 v Predgradu pri Črnomlju v Beli krajini, gimnazijo obiskoval v Kranju... Bi lahko vključili "oko spomina", če uporabim Cankarjev izraz, in dali tem golim življenjepisnim podatkom nekaj "krvi in mesa."

Danes vem: moj rojstni kraj Predgrad (zdaj v občini Kočevje) je lepa, odprta in k soncu obrnjena belokranjska vas visoko nad Kolpo in daleč na robu slovenskega sveta. Je kraj, ki ga je nekaj ostalo v meni in ga imam rad, čeprav ga komajda pomnim, saj sem tam preživel samo kakšnih pet let, potem pa ga izgubil. Tja je očeta, doma s Kuplenika nad Bledom, zanesla državna služba, ko je prevzel finančni urad v bližnjem Starem trgu. S seboj je z Gorenjske pripeljal ženo doma z Most pri Žirovnici, in hčer, mojo štiri leta starejšo sestro. Moji spomini na Predgrad so bolj drobec kot povezana kronika. Še najbolj pomnim svoj prvi javni nastop na neki rodoljubni proslavi, k čemur me je izbrala in zvabila prijazna učiteljica, najbrž zato, ker sem bil menda najbolj skodran fantek v vasi. Na oder sem se postavil še kar korajžno, ko pa se je odgrnila zavesa in sem zagledal polno dvorano vame strmečih glav, sem prišel samo še do bližnjega junaškega stiha, kako bomo "Lahe oprali pri mlaki", nakar mi je vzelo sapo in spodneslo naučeni tekst. Obrnil sem se in jo ubral za oder. Še dolgo potem sem se branil in bal vseh javnih govornih nastopov in se za te reči utrdil mnogo pozneje, pravzaprav šele na univerzi. Iz Predgrada smo se preselili v Vinico, kjer sem začel hoditi v osnovno šolo. Tu se moji spomini že strnejo v neštete zgodbe. Doma se je tudi že govorilo o Otonu Župančiču, posebno še, ko sem moral k birmi in je bil moj boter nekdo od njegovih sorodnikov. Da me je birmal prav škof Rožman, pa sem pozneje poskušal pozabiti. O Beli krajini, kjer sem preživel prvih občutljivih osem let svoje mladosti, mislim, da mi je dala na pot kar zadosti lepote in moči. Spomnim se materine večkratne pripovedi, da tako dobrih ljudi kot v Predgradu in v Beli krajini ni srečala nikoli prej in ne pozneje. Potem smo se

Ivan Gregorčič
"ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
IDEJ..."

naglo selili iz kraja v kraj, kot so ukazovale očetove pogoste premestitve. Spomnim se, da je bil nekoč premeščen samo zato, ker je bil naročen na liberalno Jutro. Iz Vinice smo se selili na Vrhniko in stanovali v hiši tik Cankarjevega spomenika, tako, da sem ga iz sobe zagledal že vsako jutro. Nato Šentvid, pa v Zagreb, kjer sem začel z gimnazijo, pa v Mursko Soboto in Maribor. Komaj sem se zasadil med nove prijatelje, so me iztrgali in poslali iskat nove, kar mi je bilo zmeraj najtežje. Povsod sem kar kmalu govoril narečje (seveda zunaj doma) in ga zatem spet izgubil. Doma sem bil takorekoč povsod in nikjer, kar pa ni bilo samo slabo. Razbremenjevalo me je zamejenega regionalizma, ki ga še danes težko prenesem in ga okoli mene ni malo. Nazadnje sem se močneje zakoreninil na Gorenjskem, kamor smo se kmalu po okupaciji umaknili iz Maribora, in sicer v Kranj, kjer sem maturiral na gimnaziji leta 1946. Vmesna vojna leta sem poleg surovega raznarodovanja, kakršnega je zmozel nacizem, izkusil tudi zapore in partizanščino. Vrnitev v šolo in k študiju smo po vojni občutili kot veliko razkošje, tega se dobro spominjam. Jeseni 1946 sem se vpisal na ljubljansko slavistiko in diplomiral leta 1951.

– Kaj pa vaša poklicna "geneza"? Predvideval bi, da vas je že zgodaj zanimala literatura, da so vas zanimala in vas zanimajo tudi druge umetnosti, da ste kdaj zagrešili kakšen verz...

Da me je zaneslo v literarno zgodovino, je najbrž več razlogov. Gotovo je bila to najprej neka posebna, že zgodnja radovednost, obrnjena k leposlovju. Zatem pa postopoma rastoča zmožnost za intenzivno doživljanje, opazovanje in spoznavanje književnih del. Pri tem so se moja odkrivanja in uživanja tesno prepletala in se sčasoma začela povezovati s kulturo lastnega formuliranja, ki mi je zmeraj pomenilo mero obvladovanja opažanj in spoznanj. Seveda to ni šlo čez noč, potrebna so bila leta dozorevanja literarne senzibilitete in opazovalnega instrumentarija, šolanega ob literarni teoriji. Pri vsem tem so bila na dnu najbrž neka globlja osebna nagnjenja, ki so me potiskala prav na to poklicno pot in ne na kakšno drugo.

Toda zelo močni so bili tudi zunanji in nadosebni, recimo zgodovinski razlogi. Nemška okupacija nam je ukinila slovenske šole, ko sem končal štiri leta gimnazije, izbrisala slovenščino iz javne rabe, nato pa jo ukinila, in sicer zato, ker od nas dijakov sploh ni mogla doseči, da bi govorili, razen pri izpraševanju, nemško. Razgnali so nas v proizvodnjo, tako da sem bil najprej nekakšen pisarniški praktikant pri Socialnem zavarovanju, kjer pa so me kmalu odpustili in sem moral za strojnega vajenca v tovarno letalskih delov. Vsi ti pritiski so seveda naše šestnajstletne duše kmalu odprli za vsakršne diverzije. In vendar ne samo to. Izbrskali smo od vsepovsod stare učbenike za slovenski jezik in priročnike za književnost, tiste, ki so nas nekoč že hudo dolgočasil, in jih jemali v roke znova in čisto drugače. Cankarja smo znali na pamet cele strani. Na starem kranjskem pokopališču smo se zbirali ob Prešernovem in Jenkovem grobu in se nekoč na obeh mestih tudi fotografirali. Najhuje pa so nam jezik pobijali v šoli. Nemški učitelj, esesovec in invalid brez ene roke, ki je prišel z ruske fronte in nas učil na nekih obveznih popoldanskih tečajih za mlade pisarniške praktikante, me je samo zato, ker sem naglas in nekoliko prešerno govoril slovensko, z vso močjo udaril po obrazu. Pobesnel sem tudi jaz, mu vrgel nazaj najhujšo žaljivko,

Ivan Gregorčič
 "ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
 VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
 OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
 IDEJ..."

Pri predavanju

ki sem jo zmozel, se pognal iz razreda in zaloputnil vrata za sabo, da so se razklala. K tistim tečajem me ni bilo nikoli več, vendar je najbrž ne bi srečno odnesel, če me ne bi izrezali domiselni sošolci.

Z akademsko literarno zgodovino sem se srečal razmeroma zgodaj in na poseben način. Ko sem bil spomladi 1944 zaprt v Begunjah, sem skozi izpraskano tenko režo na debelo pobeljenem oknu opazil, da se vsako popoldne po kaznilniškem vrtu kakšne pol ure sprehaja postaven gospod s svojo majhno ženo. Sozapornika Jeralo, krojača s Podreče in ujetega partizana, ki je vedel vse in bil prebrisan kot Simon Jenko, sem povprašal, kdo bi to bil. Povedal mi je, da je prešernoslovec profesor France Kidrič. Ogledoval sem ga vsak dan in se čudil njegovemu privilegiju. Ko sem dvajset let pozneje na graški univerzi srečal znanega avstrijskega slavista profesorja J. Matla, so se mi stvari pojasnile. Gospod Matl je bil med vojno nemški oficir v Beogradu (v leksikonu lahko beremo, da je skrbel za stike med nemško vojsko in četniki) in od tam se je trudil, da bi pomagal in da je pomagal profesorju Kidriču.

Povprašujete me po mladostnem literatovanju? Kdo v naših dijaških letih ni kdaj pisal pesmi? Le da je bil naš čas tak, da nismo začenjali z ljubezenskimi. Žal! V partizanih sem na primer neke noči moral nesti iz Železnikov sporočilo enoti, ki je bila nekje visoko pod Starim vrhom. Grizel sem, kot se je takrat reklo, celo noč in sam močno zasnežene in strme poti in v jutranjem mraku prišel na Četeno Ravan h kmetu Dolencu (od koder, kot sem zvedel mnogo pozneje, izhaja Tavčarjev rod), našel fante in zlezal za peč, pa v mislih še enkrat natanko ponovil sonet, ki sem ga sestavljal celo naporno pot, da je bila pol lažja. Ni bil kaj prida, vendar pravilen z vseh strani. Seveda bi me imeli tisti zaresni in zasneženi borci za trčenega, če bi jim to svoje nočno početje zaupal. Danes smešna anekdota in brez pomena. Ali pa tudi ne: čez petdeset let se je zgodilo, da sem vodil zelo zanimiv mednarodni znanstveni simpozij o sonetu in sonetnem vencu.

Vse to, kar pripovedujem, sodi še med neke vrste arhaične, narodno in jezikovno obrambne razloge, da sem se odločil za "najbolj slovenski študij", kot je slavistiko imenoval profesor Ramovš. Ti starodavni razlogi so med vojno postali spet krvavo živi. Seveda gledam danes stvari že iz velike razdalje. Vse tiste pobude niso bile kaj več kot nekakšen spodnji humus, iz katerega ni nujno, da bi nastale smiselne reči. Kajti, kaj je bilo nekoč na Slovenskem lažjega, kot zaljubiti se v slovensko literaturo in ostati zaljubljenec, pri katerem do smrti zmagujejo rodoljubni hormoni nad razumom, če zavijem po schopenhauerjansko. Nekaj mnogo težjega je bilo, izseliti se iz naivne in primitivne ljubezni. Šele ko gre ta ljubezen skozi višjo intelektualno, duhovno in estetsko higieno, lahko postane tvorna in sposobna za znanost. To pa mi je dala šele univerza, čeprav vse do diplome v resnici ni bila kaj dosti več kot solidna vajeniška priprava. Zaresno delo in odkrivanje se je začelo pozneje. Šele tedaj je tisti humus postajal rodovit. Morda brez njega niti ne bi zdržal na mnogo bolj trdi in samotni poti, kot se zdi od zunaj.

Če pa bi šel v ugibanju in opisovanju "geneze", kamor ste me obrnili, prav do konca, bi morda lahko pomislil še na kakšen napol izgubljeni rodovni gen. Moja stara mati, po materi, se je pisala Čop in je bila doma iz Žirovnice. Nikoli si nisem in si najbrž tudi ne bom vzel časa, da bi bolj radovedno pobrskal v to smer. Nisem ljubitelj rodovnikov, ker menim, da je človek sam po sebi

Ivan Gregorčič
"ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
IDEJ..."

in iz sebe to, kar je, v dobrem in slabem.

– *Morda še nekaj pogledov, misli in spominov na svoje učitelje, zlasti predhodnike na univerzi?*

Če pogledam nazaj, iz današnje razdalje, se mi zdi največ vredno to, da sem na univerzi ujel še stari in prvi akademski rod: profesorje Ramovša, Nahtigala in Kidriča, kmalu sem zelo obžaloval, da ni bilo med njimi še Prijatelja. Bili so, če smem tako reči, še čisto vino, v znanstvenem in človeškem smislu. Kot predavatelj mi je največ dal Ramovš. Ko sem sestavljal svoja začetna docentska predavanja, sem ga zmeraj imel pred očmi, predvsem njegov brezhibli notranji red in smisel v gradnji pripovedi. Seveda pa me je sprva najbolj očaral profesor Ocvirk s svojo dinamično retoriko in podtalno ironijo, ki smo jo požirali, saj nas je kar nekaj še nosilo vojaške škornje in trdote duha v sebi. Toda tej moji brucovski ljubezni je žal kmalu zmanjkalo prave reje. Retorika profesorja Slodnjaka je bila spet drugačna, vsa ozemljena, domača in vroča kot kmečka peč, da smo se nekaj časa lepo greti ob njej. Profesorica Boršnikova pa nas je prevzela s svojo posebno demokratičnostjo, človečnostjo in brezmejnim zaupanjem v ustvarjalnost mladega človeka. Predvsem ona me je spodbudila, da sem krenil na znanstveno pot, predlog za asistentsko mesto pa je podpisal še profesor Nahtigal. Poslušal sem tudi zgodovinarje in germaniste, vendar me niso prevzeli, opravil sem tam samo obvezne izpite. Večkrat sem zašel k profesorju Oštirju, kjer ni bilo nikoli dolgčas, čeprav sem v predmetu nekoliko "plaval". Če sklenem: prednost takratne slovenistične literarnozgodovinske "šole" vidim danes predvsem v tem, da je bila raznovrstna in brez kakšne zanesljive in močne znanstvene doktrine, ki bi nas potegnila vase in nas notranje zvezala. Pred nami je ostalo odprto polje in neizogibna lastna pot. Počutil sem se svoboden in prost kot nezakonski otrok. Izbral sem doktorsko disertacijo o estetskih osnovah Levstikove literarne kritike, seveda ne samo zaradi Levstika. S svojima mentorjema se o zadevi nisem vsega skupaj pogovarjal niti eno uro. Taval sem nekaj let od Aristotela pa čez Lessinga do estetik Vischerja, Zimmermanna in kdo ve kam še. Toda naučil sem se veliko več, kot če bi mi kdo pokazal pametno ali celo obvezno bližnjico.

– *V stroki ste od generacije svojih učiteljev vi in vaša generacija napravili pomemben in bistven preobrat. Prejšnje generacije so se vrtele pretežno okrog množice dejstev ob literaturi, vi pa ste stopili v središče - v literarni tekst sam in njegovo razlago. Katere silnice, spoznanja so - gledano iz vaše izkušnje - pripeljali do tega?*

Ob prihodu na univerzo sem naš tako imenovani pozitivizem srečal že v njegovi skrajnosti. Profesor Kidrič, ki je imel za seboj občudovanja vreden znanstveni opus, nam je na primer nekaj ur zapored z vso svojo natančnostjo in argumentacijo predaval o tem, kako so se menjavale hišne številke na Prešernovem stanovanju v Rožni ulici. Počutil sem se hudo nesrečnega. Pri profesorju Ocvirku smo imeli še priložnost slišati diplomsko nalogo o Cankarjevih finančnih dohodkih, ki niso bili redni in zanesljivi, vendar nazadnje kar dosti visoki. Tudi druge variante te šole, ki so se podaljševale v smer marksistične sociologije ali duhovnozgodovinske intuicije z narodno idejo v središču, so književnost bolj ali manj odrivale v gradivo ali odsev česa drugega. Bil je zadnji čas, da se stvari obr-

Ivan Gregorčič
"ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
IDEJ..."

nejo, to se pravi obrnejo k literaturi sami kot umetnosti in k literaturni vedi kot avtonomni znanosti. To se je tudi zgodilo: v roke smo najprej jemali Kayserja, Staigerja, Lundinga, zatem sem prebiral ruske formaliste, pa češke, ruske in francoske strukturaliste, semiotike in tako naprej. To se je ujemalo s takratnim velikim razvojem stroke v svetu. Jaz sem se sprva navezal tudi na zagrebško "stilistično šolo", ki je bila zbrana okoli Umjetnosti riječi, in poskrbel, da so v Ljubljano prihajali predavat profesorji Flaker, Skreb, Frangeš in Sveto Petrovič, sam pa sem tudi hodil v Zagreb. Na univerzitetnem komiteju sem bil takrat zatožen, da uvajam v Ljubljano fenomenološko šolo, o čemer pa sam nisem bil prepričan. V prvo obdobje teh mojih poti sodijo: esej Umetnik v znanosti (1954), knjiga Slovenska proza do moderne (1957, druga izdaja 1965), prva integralna interpretacija Problem katarze v Prešernovem Pevcu (1960) in disertacija Estetske osnove Levstikove literarne kritike (knjižna izdaja pri Matici 1962). Habilitacijsko delo Slovenska literarna kritika pred Levstikom (izdala Univerza v Ljubljani 1960) je bilo historicistični uvod v zgodovino naše kritike, napisan za profesorje. Moje "prevratništvo", kot je zapisano v neki uradni fakultetni oceni, pravzaprav ne zasluži tega imena. Taka označitev je lahko nastala samo na zaostalem Slovenskem, drugje je bil to naraven potek stvari in razvoja stroke, seveda precej hitrejši kot pri nas.

Razumljivo je, da sem svoj zasuk moral plačati. Ocvirk, če sem ga srečal, je strmel nekam visoko čez mojo glavo, čeprav ni bil ravno velik. Slodnjak sicer ni bil jezen, vendar je včasih gledal mrko in zamišljeno, kot da mu kvarim njegova stara, dobra orodja. Naposled si ni mogel kaj: udaril je javno in zelo trdo po moji prvi študiji iz prešernoslovja. Nisem mu mogel zameriti. Boršnikova je bila zbegana, vendar do kraja razumevajoča, le nekoč mi je nekoliko grenko povedala, da ima samo eno tretjino učenca. Meni se niti ni zdelo malo. Resnično nevaren je bil edinole Dušan Pirjevec, namreč še tisti pred spreobrnitvijo in pred profesuro. Potem, ko sem oddal disertacijo, sem imel neznanske težave z njo in veliko je bilo storjenega za odstrel s fakultete. Boršnikova me je branila kot tigra mlade, romanist profesor Stanko Škerlj se je zelo zavzel zame, profesor Kreft ostal korekten, na seji fakultetnega PZS pa me je nazadnje rešil profesor Bogo Grafenauer. Zagovor disertacije 19. marca 1960, prve disertacije poveljnega rodu, je bila svojevrstna drama v nabito polni zbornični dvorani Univerze in prišel je tudi nekoliko zaskrbljeni dekan. Nastopil sem zbrano in scela pripravljen na duhovni pretep, vendar se glavni in veliki oponent, tedaj še Pirjevčev podpornik profesor Ocvirk, ki je s posebnim dopisom disertacijo izničil in ki smo ga čakali, naposled sploh ni pojavil. Bilo mi je skoraj žal. Zaman sem zbral veliko moči, čeprav sem se še prejšnji večer zvijal v napadih ulkusa - bolezni, o kateri je nekdo zapisal, da je samo sočutje telesa z dušo. Moja zgodba s Pirjevcem je pozneje šla drugo pot. Leta 1968/69 je s študijo Hlapci, heroji, ljudje kandidiral za Kidričevo nagrado. Gospodje z desne in tovariši z leve so mi dali pisati strokovno oceno, prepričani, da se bom maščeval in napisal poročilo, ki bo zaleglo. Jaz pa sem napisal priporočilo za nagrado. S tezo njegove študije se nisem mogel čisto ujeti, všče pa mi je bila Pirjevčeva izvirnost, domiselnost in tudi njegova drznost. Seveda so mojo oceno nato spodnesli drugi. Od takrat se je z mano pogovarjal drugače, pa tudi jaz z njim. Nekajkrat sem mu v njegovih stiskah tudi zares pomagal. Cenil sem ga zmeraj, vendar brez vsa-

kršnih utvar in čisto drugače kot njegovi komparativistični mladci, ki ga v resnici niso poznali in ga tudi še danes ne poznajo.

– *Iz vašega raziskovalnega dela in tudi teoretičnih razmišljanj je zelo razvidno še eno bistveno spoznanje: potreba po iskanju eksaktnih temeljev, iskanje novih in čim več zornih točk opazovanja, da bi lahko čim bolj oprijemljivo zgrabili izmuzljiv in večplasten predmet raziskovanja, kakršna je literarna umetnina. Verjetno pa tudi ne gre brez intuicije.*

Prehajava k bolj strokovnim vprašanjem, zato bom krajši. Intuicija ni v nikakršnem nasprotju z eksaktnostjo, saj ji širi polja in obzorja. Lotman, ki je bil strog scientist in daljnosežen empirik, je v svojih predavanjih o strukturalni poetiki napisal tudi apologijo intuicije. Dojemanje in spoznavanje književnih del, ki bi bilo čisto brez intuicije, bi bilo invalidno. Seveda pa bi bila sama intuicija, če ne bi šla skozi higieno eksaktnosti in skozi ustrezen teoretski instrumentarij, naivna. Kaj je navsezadnje lažjega kot ob pesmi, prozi ali drami čustvovati in fantazirati.

– *Kljub temu da ste utirali nova pota v literarni vedi, pa se niste prepuščali ekskluzivizmu, kar se v takih primerih rado dogaja. Zavedali ste se omejitev, ki jih nosi v sebi katerikoli vidik. V tem je čutiti vašo veliko odgovornost in spoštovanje do literature, do literarne umetnine...*

V naši dobi je bila menjava pristopov k literaturi približno tale: našim literarnozgodovinskim očetom in materam je bil izhodišče in nazadnje tudi cilj vsega avtor sam in njegov življenjepis. Mi smo za avtoriteto vsega izbrali tekst in od tod gledali na vse drugo. Nato je sledil zasuk pozornosti k bralcu in k tako imenovani "estetiki recepcije". Tretji obrat pa je usmeril oči k "intertekstualnosti", k nastajanju literature iz literature, k mitu citatov, se pravi k biblioteki, skozi katero je nastajalo avtorjevo delo. Obratov je bilo zatem še več, toda moj pogled jim je lahko sledil nekako do Derridajeve dekonstrukcije, kjer sem odnehal, ker bi se tam začela med drugim tudi moja smešnost. Povedano na kratko: ostajam pri nazoru in metodi, ki postavlja v središče vsega književni tekst, vendar ne v izolaciji, temveč gledan s pomočjo drugih pomožnih vidikov, od biografije do recepcije pa še naprej, kolikor ti vidiki bogatijo pomene teksta. Vsaka metoda je produktivna, le če se spremeni v zaprto in samozadostno doktrino, postaja slepa. Kot ljudje!

– *Radi pravimo: Umetnik se rodi. Kaj pa znanstvenik, ki se ukvarja z umetnostjo? Zdi se, da mora imeti kakšno posebno prirojeno lastnost. Katere lastnosti nasploh naj bi po vašem mnenju odlikovale strokovnjaka, ki se ukvarja z literaturo?*

Nič novega ne povem, če rečem, da je potrebno troje darov: posebna "literarna senzibiliteta" z estetskim čutom v središču; razvito teoretsko mišljenje; in zmožnost jasnega, konciznega, včasih tudi slikovitega formuliranja. Sama ljubezen do literature je koristna, vendar nezadostna, in če je sama, doživi po odločitvi za študij literature strašno razočaranje. Skoraj lažje je tistim, ki ne ljubijo, pa razumejo.

– *Vaša prva kompleksnejša raziskovalna dela so posegla v kolikor toliko ohlajeno tvarino: v slovensko pripovedno prozo in kritiko do*

Ivan Gregorčič
 "ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
 VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
 OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
 IDEJ..."

Simpozijski izlet junija 1995 v Krko.

moderne, naslednje pa v še sveže toplo lirsko pesništvo v letih od 1945 do 1965 (v knjižni izdaji z ustrezno antologijo izšlo leta 1967), in to kot del skupinskega projekta literarnih zgodovinarjev vaše generacije. Iz kakšnih pobud, potreb... je nastalo, kakšne izkušnje in spoznanja je zapustilo?

Svojo prvo knjigo Slovenska proza do moderne (1957) sem napisal naglo, v enem zamahu in sproščeno. Drugače je bilo z mojim temeljito zasnovanim študijem literarne kritike, ki sem se ga lotil ob disertaciji in mi je vzel nekaj let. V bistvu je bila zame to šola literarne estetike, predmeta, ki na naši univerzi sploh ni obstajal in sem se spustil vanj sam, brez vsakršne pomoči, saj v tuji- no takrat še nismo hodili.

Ko sem kot docent začel predavati, sem najprej scela prešel na poezijo, in sicer z dveh čisto nasprotnih koncev. Na eni strani sem se lotil nove in celovite raziskave Prešerna, torej pesniške klasike, čeprav notranje razmajane v romantiko. Na drugi strani pa sem se s predavanji in seminarji istočasno spustil v sodobno moderno liriko in s tem v študij antiklasične poetike. Postopoma sem vlekel zgodovinsko črto med obema koncema in gradil lok celote. Zdi se mi, da sem stičišče obojega še najbolj ujel v študiji Slovenski modernizem (Župančič, Kosovel, Kocbek), ki sem jo predstavil na Nobelovi znanstveni konferenci o modernizmu v slovan- skih literaturah v Stockholmu leta 1985. Študija je nato izšla tudi v Ameriki. Iz prešernoslovnih raziskav, ki so bile osredinjene na pesniška besedila, čeprav z nazornim biografskim in sociološkim zaledjem, je postopoma nastala monografija v dveh obsežnih knji- gah France Prešeren in njegovo pesniško delo (1976, 1977 pri MK), zatem pa na povabilo dr. Trofenika krajša in predelana nemška monografija, ki je izšla v Münchnu leta 1994 in še v slovenščini leta 1995. Razpravo o povojni liriki sem zaokrožil prej in jo ob- javil v prvi knjigi Slovenske književnosti 1945-1965 (Slovenska matica, 1967), nato pa ji dodal še antologijo pesmi. To je bil moj delež v skupinski projekt raziskav sodobne slovenske književnosti, ki je bil dokončan z objavo dveh knjig, čemur so nato sledili knjižni izbori besedil po zvrsteh. Sodelovali so še: Helga Glušič-Krisper, Franc Zdravec, Matjaž Kmecl in Jože Koruza; Hermina Jug- Kranjec in Marko Kranjec sta prispevala bibliografske ter življenje- pisne podatke in Joco Žnidaršič je izdelal odlične portretne foto- grafije pesnikov in pisateljev. Na kratko, učinkovita ekipa in lep spomin!

– S tem delom ste vi in vaši sodelavci tako rekoč podrli tabu, da je sodobna književnost nedotakljiva za literarnozgodovinsko raziska- vo, kar pa ni prišlo v stalno prakso, saj posledj takega temeljitega pre- tresa ni bilo že celih 30 let...

Za naš poseg v sodobno književnost je bilo treba prebiti nekaj ovir. Projekt pri Skladu Borisa Kidriča ni bil sprejet, vlogo sem pisal zaman tudi naslednje leto, če se prav spomnim. Zada je bila nezaupnica starejših referentov iz naše stroke. Nič hudega, pri delu se nismo pustili motiti in v drugi fazi raziskav uspeli tudi pri Skladu. V redne tečaje predavanj in seminarjev smo hkrati brez pomislekov uvedli sodobno poezijo, prozo in dramatiko. Jaz sem začel seminar s Smoletovo Antigono, ki je bila takrat v zraku, in z Zajčev Požgano travo. Bili smo prvi, ki smo tako na široko in sistematično uvajali tudi "zadnje metre" književnosti v visokošolski študij, na drugih jugoslovanskih univerzah se to še ni dogajalo.

Vendar so se okoli nas gostili pomisleki in leta 1972 sem na jugoslovanskem kongresu slavistov v Beogradu nastopil z načelnim referatom Študij sodobne literature na univerzi. Storil sem vse, kar sem mogel, da bi omajal staro akademsko "teorijo distance", ki je prostor literarne zgodovine rezervirala za mrtve. Postavil sem tezo, da resnične distance ni, pa naj govorimo o starejši ali sodobni literaturi, če je ta literatura živa in smo živi tudi mi. Motimo pa se lahko ob mrtvih prav tako kot ob živih. Res pa je, da smo pred mrtvimi pesniki in pisatelji varni, pred živimi pa ne. To je seveda treba vzeti nase in smo tudi vzeli. Korist pa je bila še ena: vsi smo šli skozi izkušnjo žive sodobne književnosti in njenih notranjih razponov in iz te izkušnje lahko na novo in nekoliko drugače brali starejša dela in avtorje, kamor smo se napotili vsak po svoje. Tega sem se natanko zavedal in zato vse tudi nekoliko silil, da začnemo z danes in se od tod obrnemo k včeraj.

Po izidu naših dveh knjig smo to delo vsi nadaljevali, vendar vsak zase in v manjših, bolj separatnih objavah. Do celovitega skupinskega projekta nismo več prišli, ker so se strokovni interesi vse bolj individualizirali in se razpršili v več smeri, tudi k starejši in stari književnosti. Sicer pa nas Slovenska matica, ko je pred leti resneje začela načrtovati nadaljevanje, ni o tem obvestila niti nas k delu ni povabila, čeprav nas verjetno res ne bi več spravila skupaj. Hvalabogu so povabili vsaj kolegico Helgo Glušič, ki je sodelovanje sprejela. V obdobju tranzicije je zmogla več gibljivosti duha, kot smo jo zmogli drugi, in na Matični seji menda niti strogi Jože Snoj ni povzdignil besede zoper. Kje so časi Koblarjeve širine duha in njegove strpnosti, ki sta nam pomagali, da smo svojo zamisel nekoč tako srečno izpeljali prav pri Slovenski matici!

– *Kateri so tisti elementi - po vaših spoznanjih in izkušnjah, ki literarno delo konstituira kot umetnino? Je eno od znamenj to, da mu z "racionalnim instrumentarijem" ne moremo priti do živega dna?*

Kaj konstituira literarno delo kot umetnino, ni čisto lahko reči. V literarnih teorijah obstaja vrsta odgovorov, vendar vsakemu nekaj manjka. Če naj zelo poenostavim: gotovo odločajo pomembnost, izvirnost in jezikovna intenzivnost sporočila. Jezik umetniškega besedila mora povedati nekaj več, kot pove jezik pragmatičnega sporočila, in tu se začenja estetska funkcija, ki je najprej v stopnjevanju ekspresivni energiji povedanega. Ta energija pa se v nekem smislu takoj vidi in da preverjati, tako da bi se resnična kritika morala začeti tukaj. Če pade jezik in je votel, pade vse, pa naj gre še za take ognjemete čustev, duha, idej in podobnih reči. Toda naša literarna kritika do tega sploh še ni prišla. Seveda pa književno delo lahko presojamo vsaj s treh različnih "estetik" ali gledišč: iz zgodovinskega vidika, ki opazuje "razvojno vrednoto" dela, se pravi njegovo mesto v književnem evolucijskem toku; iz pragmatičnega vidika, kjer gre za dejanski učinek dela med bralci, torej za prebiranje bralnega "referenduma"; in iz strukturalno estetskega vidika, ki poskuša utemeljiti vrednost dela v součinkovanju njegovih vsebin in izraza. Najbolj enostavna pa je "impresionistična" kritika, ki ni drugega kot osebno razpoloženjsko odsevanje besedila in beleženje le tega. Včasih ni brez vrednosti.

– *Čeprav ste se veliko ukvarjali tudi s preučevanjem proze, pa se le zdi, da je vaše srce na lirski strani literature. Vaša velika (vendar nika-kor slepa) ljubezen je očitno Prešeren. Kaj vas je posebej vleklo in poganjalo k raziskovanju njegovega dela? Je bilo v tem nekaj tega -*

Ivan Gregorčič
 "ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
 VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
 OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
 IDEJ..."

Dr. Boris Paternu z akad. Cirilom Zlobcem na simpoziju ob 100-letnici rojstva Josipa Vidmarja, SAZU oktobra 1995.

če uporabim morda ne čisto ustrezno primerjavo, kar alpinista vleče čez previse k vrhovom - in pri tem začrta in trasira novo smer?

Z besedo ljubezen ne smemo biti preveč potratni. Prešernova poezija je vsebinsko toliko močna in izrazno tako mojstrska, da se je doslej z njo spopadla še vsaka generacija literarnih zgodovinarjev in ga odkrivala na nov način in v nove smeri. Jaz sem le eden v tropu teh, ki se poti in trudi. V opravičilo teh romanj naj povem eno: Prešeren ni nikdar do kraja prebran in se odpira zmeraj znova. Prav nič me ne skrbi, da bi prav mi povedali zadnjo besedo. Tudi popravljalni in črtali nas bodo naši zanamci.

- Prešeren je - tudi po vaših sodbah - univerzum, vesolje slovenske poezije. Zdi se, da je ravno z vašim monografskim delom "France Prešeren in njegovo pesniško delo" sodobni bralec dobil pravi vodnik po prostranih sobanah in kamrah Prešernovega duha, razpetega med pekel in nebo, ter vpogled v arhitekturo tega duha. Vidite še kakšno neraziskano smer k temu vrhu ali pa so možni le še ekskluzivizmi tipa "neznani Prešeren"...?

Tisto, česar najbolj manjka, je temeljita in zanesljiva raziskava Prešernovega jezika in sloga. Poskušal sem nakazati in odpreti vrsto pojavov, vendar bi sem moralo poseči jezikoslovje. Že nemški kritik V. Rizzi, ki je znal slovensko, je v oceni Poezij zapisal, da je Prešeren iz slovenskega jezika "čudež delal". In H.R. Cooper, pisec ameriške monografije - France Prešeren (Boston 1981) vidi v njem "lingvističnega genija". Ta zlata jama naše jezikoslovce seveda še čaka in že dolgo se sprašujem kot Pregelj nad skrivnostnim svetim Krištofom v Drulovki: ali nočejo ali ne morejo? Res da je že narejen slovar, celo dva, in to ni ravno malo, pa tudi veliko ne. Stvari se večkrat bolj živo dogajajo nekje na drugem koncu. Nastaja, kot pravijo, nekakšna Kopitarjeva jezikoslovna stran-ka, ki skrbi tudi že za odličja, in vse kaže, da ne bo dolgo, ko bo dokončno in zares pokazala, kaj in kakšen da je Prešeren v resnici bil, namreč tisti pravi, kot se danes reče, neznani Prešeren. Tě reči niso čisto nezanimive, vendar bi mene pa še koga veliko bolj veselilo, če bi izšla vsaj ena sama razprava, resna razprava o jezikovnih in slogovnih plasteh Prešernove poezije in njihovem funkcioniranju. Posebno še ob vprašanju, kako je Prešeren "nižje" jezikovne plasti (narečje, ljudski kmečki jezik, folklorno frazeologijo idr.) vzdignil v območje "visokega" artizma in jim s tem dodal nove ekspresivne energije. Ta vprašanja je inteligentna kritika, tudi tuja, zmeraj znova začutila, vendar ne kaj dosti več. Naj naši jezikoslovci že naredijo nekaj, tudi če začnejo z odzadnjim ali ritenskim slovarjem.

- Prešernova poezija zelo organsko združuje osebno bivanjsko in družbeno problematiko. Že Dušan Pirjevec pa je govoril o koncu "prešernovske strukture" v slovenski poeziji in književnosti nasploh, kar povzema tudi najmlajša generacija premišljevalcev naše literature. To se ji zdi logično spričo nacionalne osamosvojitve. Kakšno je vaše razmišljanje o tem? Ima literatura, umetnost, kultura nasploh pri številčno majhnem narodu kakšno posebno lastnost in vlogo lahko tudi v sedanosti in v prihodnosti?

Pirjevčev pojem "prešernovska struktura" je udoben kot fotelj, njegovi epigoni so se trdno usedli vanj in naše publicistike se je kar dobro prijel. Pirjevec je ta pojem naredil v trenutku, ko ga je potreboval. Naredil pa ga je tako, da je en del Prešernove resnice

Ivan Gregorčič
"ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
IDEJ..."

generaliziral, drugega pa odrinil, ker ga takrat ni rabil. Če ostane nemo kar pri njegovem izrazju, moramo reči, da že v Prešernu samem in njegovi poeziji obstaja tudi zelo močna "antiprešernovska struktura". Prešeren in Čop sta namreč opravila tudi silovit boj za poezijo kot avtonomno umetnost, ki je bil že do kraja uzaveščen boj za osamosvojitev estetske jezikovne funkcije. Navsezadnje je Prešeren že zgodaj obvladal tudi poezijo kot igro in artizem. Zelo malo vemo, če mislimo, da se je ta osvoboditev literature lahko začela ali udejanjila šele, ko smo prišli do svoje države. Pa tudi po ustanovitvi države se literatura ni postavila na glavo, niti se ni vrnila k neki svoji prvinski nedolžnosti. Pirjevec je seveda vedel, zakaj je poslal med svoje rojake domiselno raketo, in kdaj. Za pouk anekdoto: kmalu po osvoboditvi je nekje zapisal, da smo junaški Slovenci s Hamletom za zmeraj opravili. Nekoč pozneje sem ga vprašal, kako da mu je to prišlo na misel. Pogledal me je postrani kot tacenski Mefisto, se nekoliko zamišljeno nasmešnil in odgovoril: "Bil sem natanko dvajset let mlajši." Razlika bo torej v tem, da se Pirjevec ni staral, kot se starajo njegovi epigoni. Toda bil je hkrati človek, ki je potreboval vernike okoli sebe in si zato ni mogel kaj, moral jih je prenašati.

– V vašem delu je prisotno stalno reflektiranje strokovnih vprašanj in organsko presnavljanje metodologije raziskovanja. Iskanje tipologije slovenske književnosti, to je njenih zakonitosti, ki se ponavljajo, je prišlo najbrž kot organska sinteza in nadgradnja predhodnih raziskav. Do katerih temeljnih tipoloških ugotovitev o slovenski književnosti ste prišli?

Tipološko preučevanje književnosti je ena izmed možnih poti k sintezi, k razgledu čez celoto. Upošteva razvoj slovenske književnosti z ostrejšim pogledom, hkrati in še bolj pa njene stalnice ali konstante, kar omogoča bolj povsebinjeno in resnično podobo književnosti od protestantizma do danes. Gre za konstante na področju semantike in stila v njuni notranji povezanosti. Pristop se mi zdi smiseln tako na znanstvenem kot na pedagoškem območju. Pa tudi v tujini najraje slišijo kaj o tem, kako se je pravzaprav obnašala književnost malega in brezdržavnega naroda in kakšne temeljne lastnosti je razvila. Skozi vidik tipoloških ustrojev se jim to da povedati. Večinoma sem ta opažanja vlekel čez liriko, deloma pa tudi čez prozo in kritiko. Glavna dognanja so objavljena v knjigah: Pogledi na slovensko književnost (I., II., 1974); Obdobja in slogi v slovenski književnosti (1989); Modeli slovenske literarne kritike (Od začetkov do 20. stoletja), 1989; Razpotja slovenske proze (1993, Dolenjska založba). Če želite kakšen delec iz te tipologije: zelo je značilno sprejemanje časovnih stilov v njihovi "srednji", ne ekstremni legi; in nenavadno močno razvita filozofija (eksistencialnega) osebne vztrajanja tudi v brezupnih položajih. Seveda se zavedam nevarnosti shematizacije, ki je nujna, vendar mora biti nenehoma preverjena in dopolnjevana z individualnimi portreti avtorjev in njihovih del. Z vsakim sistemom je tako: lahko rešuje, lahko ubija, je pa v znanosti neizogiben.

– Iz literarne zgodovine je znan, sicer ne tako zelo pogost pojav, da delo posameznega avtorja živi v senci neodzivnosti, pride pa čas za delo sorodno duhovno klimo, v kateri se zasvetijo prej neopazne kvalitete. V zadnjem času pa se precej poudarjeno govori o prezrtosti t.i. zdomske in zamolčane književnosti, katerih zamolčanost je imela drugačne razloge.

Ivan Gregorčič
 "ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
 VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
 OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
 IDEJ..."

Predstavitev antologije šestih tržaških pesnikov "Kar naprej trajati" v knjižnici Srečka Kosovela v Sežani maja 1994. Levo pesnik Vinko Beličič, ob njem Marija Pirjevec.

Prav je, da se spustiva tudi v to temo. Kolega France Pibernik je ob mojem imenu že nekajkrat javno udaril po mizi, zakaj vendar nismo v Slovensko književnost 1945-1965 vključili tudi zamolčane književnosti. Naj povem še enkrat in do kraja. Takrat te književnosti tako rekoč niti poznali nismo, kot je tudi on ni poznal; in ne vem, kako bi tedaj sploh lahko v zadostni meri zbrali njeno gradivo in koliko časa bi rabili za to; sam sem od vidnejših del emigrantske poezije poznal samo Novačanov Peti evangelij, zbirko Vladimirja Kosa in še nekaj, od zamolčanega pa dobro Balantiča, ki pa ni sodil več v naše obdobje, vendar sem ga v uvodu omenil. Drugič: s projektom smo dvakrat uradno padli in če bi vanj vključili emigrantsko literaturo, bi najbrž izbrisali celoto, to je bil vendarle še čas pred Stanetom Kavčičem in njegovo liberalizacijo. In tretjič, naj povem naravnost, osebno res nisem bil motiviran za to delo, čeprav ga nikomur tudi ne bi branil. Ko sem namreč leta 1963 en semester študiral na Dunaju, sem si oskrbel v knjižnici tudi argentinska Meddobja, da bi jih natančneje pregledal. Začel sem po naključju pri neki kratki prozi Mirka Javornika. Vame je iz tiste nesrečne proze udarilo toliko surove mržnje, da sploh nisem mogel naprej. Zaprl sem vse skupaj, pobral in nesel nazaj v knjižnico. Če bi te reči nastale med vojno, bi razumel, tedaj pa ne več, saj je bila naša matična literatura kljub vsemu nečesa takega že očiščena. Seveda, to ni noben strokovni razlog za molk o emigrantski literaturi. Vedel sem, da bo prišel čas, ko se bo dalo in moralo vse to natančno zbrati, evidentirati, raziskati in oceniti, zatem pa vključiti, po mojem kot posebna, vzporedna in zaokrožena poglavja ob glavne razvojne loke novejšje slovenske književnosti. Ta čas je zdaj že leta tukaj, Pibernik in Glušičeva sta naredila veliko, pristopajo tudi drugi in nobenih razlogov ni za nervozo, razen če se nam ljubi še naprej živeti od zgodovinske jeze. Končno pa: nihče velikemu delu, če res nastane in je kjerkoli izšlo, ne more resnično zapreti poti v svet pa tudi domov ne. Če bi tako delo obstajalo, bi ga vsi poznali že prej, vsaj toliko, kot smo vsi poznali Balantiča. Prvi sem bil, ki sem Piberniku, resnemu delavcu, še v prejšnjem režimu brez pomislekov pomagal, da je svoj raziskovalni načrt o Balantiču vključil med raziskovalne naloge na Fiozofski fakulteti. Pri SAZU (ZRC) ni uspel, ker ni želela tvegati, kar pa je nadomestila z glasnim simpozijem januarja 1994, ko ni moglo več zagreti.

– Na drugi strani pa se zdi, da postaja v sedanjih časih na svojevrsten način "zamolčana" književnost slovenskega narodnoosvobodilnega odpora v času 2. svetovne vojne. Čeprav je v njej veliko pristnega skupinskega narodnega zanosa, pa tovrstne literature skorajda ni slišati z državnih proslav, kot da je postala svojevrsten tabu. Kaj sodite o tem - tudi glede na to, da ste se precej ukvarjali s pesništvom tega obdobja?

V protireformaciji se je začelo: od takrat naprej na Slovenskem skorajda ni bilo obdobja, da ne bi preganjali, zamolčevali ali brisali kakšen pomemben del književnosti in njenih avtorjev. Hren je požigal protestantske knjige, Mahnič je izganjal Prešernovo poezijo, Jeglič požgal Cankarjevo še mladostno pesniško zbirko, Ziherl brisal Balantiča. Zdaj je že nekaj časa pod izbrisom poezija upora iz vojnih let. Toda naneslo je, pa ne iz kakšnih političnih razlogov, temveč skoraj naključno, da je pred kratkim izšla druga, 700 strani velikega formata obsegajoča knjiga znanstveno pripravljene zbirke štirih knjig Slovensko pesništvo upora 1941-

Ivan Gregorčič
"ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
IDEJ..."

1945 (Partizanske II). Prinaša zbrano in komentirano "partizansko klasiko". Zaslugo ali krivdo za izid te knjige ima Franci Šali, ki je zbirko po devetletni prekinitvi - prva knjiga je izšla leta 1987, nakar sta Mladinska in Partizanska knjiga projekt ustavili - zbudil od mrtvih in ji dal streho pri Dolenjski založbi, za soizdajatelja pa je pristopil Znanstveni inštitut filozofske fakultete v Ljubljani. Ko bodo izšle vse štiri knjige, bo na svetlem nekaj več kot 2000 pesmi (od 10.000), zbranih iz vseh okolij slovenskega odpora: torej partizanske, zaledne, zaporniške in taboriščne ter pesmi prisilnih mobilizirancev v tuje vojske. To bo izredno velik slovenski delež v evropsko pesništvo odporiških gibanj med drugo svetovno vojno, kar se danes že vidi. Ko je mednarodni pariški komite dachauskih taboriščnikov pred leti izdal v nemškem jeziku (vendar dvojezično) knjigo dachauskih pesmi (Mein Schatten in Dachau - Moja senca v Dachauu, 1993), so Slovenci v njej od vseh narodov razmeroma najbolje zastopani. Tega ne bi bilo, če ne bi gradiva dobili iz našega arhiva. Še o trenutku izida naše knjige (pri zbiranju gradiva za celotno izdajo je sodelovalo 53 študentov in najmanj toliko drugih iz Slovenije ter zamejstva, pa obe strokovni sodelavki Marija Stanonik in Irena Novak-Popov), ki je poseben: leta izbrisa in zamolčanosti so ozračje nad partizansko poezijo spočile in očistile, tako da prihaja pred bralce in še posebej nove rodove spet bolj sveža in živa, kot vidim pri mlajših ljudeh. In knjiga je poceni - niti 3000 tolarjev, kar je skoraj čudež.

- Kdor vas je poslušal kot profesorja ali predavatelja, ni mogel prezreti, kako iz vas preko značilne sugestivne dikcije, ki je prihajala nekje iz globin, ne govori samo izjemno zavzet znanstvenik, ampak globoko čuteč človek, za katerega se je zdelo, kot da se hkrati izpoveduje. Kaj vam v strokovnem in čisto človeškem smislu pomeni pedagoško delo?

Ta vaša označitev me nekoliko plaši, čeprav je res, da drugače ne znam in ne morem. S stvarmi, o katerih govorim na predavanjih, se ne hote notranje identificiram, kar zahteva več energije, kot se zdi in kot tudi sam vem. Literatura in vsaka umetnost nas, kot rečeno, ne more pustiti duševno nevtralne, tudi če se ji bližamo po znanstveni poti in z objektivnim instrumentarijem. V tem se tudi v šoli pouk literature razlikuje od tako imenovanih eksaktnih predmetov. Od tod nazadnje izhaja pedagoška specifičnost našega predmeta, ki združuje širok prostor dojemanja, od magije do čisto racionalnih spoznanj. Vsakemu odpira horizonte neznanega na mnogo bolj osebni in svobodni način, kot se to dogaja pri eksaktnih predmetih, kjer za osebno prostost skoraj ni prostora ali ga je mnogo manj. To je trening mladih v osebni dojemanju, notranjem opredeljevanju in vrednotenju pa tudi v jezikovnem kultiviranju, ki si ga brez študija literature ne morem predstavljati. Slovnica, to je samo orodje in so pravila, brez katerih sicer ne gre, toda resnična kultura izražanja se začne v višjih nadstropjih, ob čemer sta se tako hudo sprla že Prešeren in Kopitar.

In kaj meni daje pedagoško delo na univerzi? Najprej trdo preizkušnjo, ali gledam stvari tako, da jih za mano vsaj podobno lahko gledajo tudi študentje. Podpise v indeks dajem brez kontrole vsem. Če bo predavalnica prazna, vem, da bom kriv sam. Drugo, kar študentje morda ne vedo: veliko se naučim od njih. Na primer: v seminarju moderne poezije se njihovo dojemanje stvari vsakih pet let že močno menja. Tem menjavam literarne senzibilitete natanko sledim in jih spuščam vase, tako da moja notranja orodjarna ne zarjavi in da mi ni dovoljena statika, če hočem ostati živ. Slušatelji

Ivan Gregorčič
"ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
IDEJ..."

Na izletu v Prešernovo Vrbo med simpozijem Sonet in sonetni venec junija 1995.

ne vedo, toda včasih pridem iz seminarja premočen. Pri predavanjih je drugače, tam je en sam dirigent, ki ima enostavno nalogo, da prisili zbor za sabo.

– *Kakšen je status humanističnih ved na univerzi, se je pokazalo ob zadnjih dogajanjih okrog volitev rektorja...*

Status humanističnih ved na univerzi? Cankar bi rekel: položaj našega položaja je slab. Pravijo, da je veliko tega zakuhal bivši rektor. Kriva pa je gotovo tudi humanistika sama, če se pusti okoli prinesiti, kot se reče v prepovedani slovenščini.

– *Včasih je iz kakšnih ust moč slišati ali izpod kakšnega peresa prebrati omalovaževalno misel o zaprtosti in neizpostavljenosti ali konkurenčni neprimerljivosti t.i. nacionalnih ved s "pretočnimi" nadnacionalnimi.*

Naše vede so nacionalne vede samo po svojem gradivu, ki ga raziskujejo, in morda po neki posebni vlogi v duhovni izgradnji narodne samobitnosti. Toda te vede niso nič vredne, če ne sledijo enakim vedam v mednarodnem merilu in če ne obvladajo v sodobnem svetu razvite metodologije in teoretske kulture. Rodoljubne vede, ki bi bile samo rodoljubne in v metodah arhaične, kar se pri nas tudi še dogaja, so brez resnega pomena. Če znanost v sebi nima internacionalne notranje razvitosti, jo raje skrijmo. Pristati pa tudi ne smemo na tiste preprosteže iz drugih znanosti, ki so toliko nekulturni, da tako imenovane "nacionalne znanosti" štejejo samo za nekakšen nujen narodni dekor. Imamo opraviti s kar mnogimi znanstveno sicer visoko stoječimi kulturnimi tepci, ne morem reči drugače. Tisti, ki so v svoji stroki globinsko razviti, ne glede za katero stroko gre, pa stvari zlahka razumejo in nam pomagajo. Tudi teh ni malo.

– *Imam občutek - to govorim zelo previdno in z rezervo, da za vami ne raste tako močna generacija, celo da za vašo obstaja neka - tudi generacijska - vrzel. Je v tem občutku kaj resnice?*

Ne boste me ujeli. Kaj je lažjega, kot biti nezadovoljen z mladimi in jih grajati. To nam je pomalem vsem v krvi. Toda pogledati se da tudi drugače. Mi smo opravili eno, oni bodo morali opraviti drugo, ki ne bo nič lažje. Mi smo ga včasih polomili po svoje, oni ga bodo po njihovo. Pomembno pa je, da se ne ponavljamo, oni gredo in morajo na druga pota. Na naših bi poginili. Ni hujšega, kot če se stroka reproducira. Tudi mi smo jo zagodli svojim očetom in materam. Zakaj bi se zdaj nam godilo bolje? Sicer pa ljudje ne živimo samo od stroke, kot bi se morda včasih zdelo. Je še veliko lepih in lepših stvari. Če jih zamudite in izgubite, bo po vas tudi v stroki. Pravo rejo lahko dobiva samo iz kakovosti življenja, ki je v vas. Vse drugo je frustracija, ki se pokriva z resno ali navidežno učenostjo. Toda krive noge zmeraj gledajo ven.

– *Za konec še vprašanje, ki je skoraj nujno, če pomisliva, da gre za "dolenjski okvir" tega najinega prispevka in za dolenjsko revijo. Vas na Dolenjsko vežejo še kakšna posebna doživetja?*

Doživetij, tudi intimnih, ki me vežejo na Dolenjsko, ni malo. Naj tu izberem samo eno. Leta 1966 sem nekaj tednov pozne zime in zgodnje pomladi prebil pod streho pleterskega samostana, kamor sem prišel pisat študijo o sodobni slovenski liriki. Tam sva se srečala s pisateljem Pavletom Zidarjem, ki je v sosednji vizitacij-

ski sobi pisal svoj novi roman. Družila sva se veliko in najlepše, ko sva se po precej postni dnevni hrani zvečer velikokrat zatekla v Šentjernejo po kaj močnejšega pa tudi k nikoli dokončanim pogovorom. Druženje z njim je bilo že samo po sebi literatura žive in resnične vrste. Že njegova fotografija iz tistih časov (Žnidaršičeva mojstrovina) nam pove, da je bil nekakšen angel, privezan na zlodeja, na obeh koncih pa enako odkrit in brez laži. Skozi to dvojnost se mi je odklenila njegova čudovita metaforika, povezujoča eno z drugim. Nikakor ni bil lahka narava, če si ga začutil celega. Nekje v svojem dnu je nosil težko travmo iz svojih otroških vojnih let, ko so ga naredili za diverzanta, pa tega ni prenesel. Tam od nekod je vrelo na dan nekaj neznosnega, njegov nenehni nemir, strah, bes in nezaupanje, tudi mene je sumil še dolga leta. Po drugi strani so bile v njem gore smeha in eksplozivnega humorja, to se pravi prostosti. Tretji del njegove nature pa se je vzpenjal v religioznost, ki je bila čisto njegova in posebne vrste. Globoka, divja, nikamor privezana, gibljiva in pogrezljiva nazaj k hudiču nič. S temi darovi je naprimer napisal najboljše, kar je bilo pri nas napisanega o dveh rečeh, ki nista daleč narazen: o slovenski pijanosti in o slovenski molitvi. Če bi moral najti prispodobo za Zidarjevo naturo, bi rekel: kot kaplja, ki je padla izpod peresa Dostojevskega. Le humorja je imel precej več. Tudi zblížala sva se najprej v skupni zabavni potegavščini, ne v filozofskih lamentacijah. Takrat je bil brez denarja in obupan nad pismi, ki so prihajala od družine in terjala pomoč. Začel je fantazirati o samomoru, najbrž je vedel zakaj, in dnevi so nama postajali vse bolj sivi. Naredila sva načrt. Pisal sem profesorju Jožetu Košarju, uredniku mariborske založbe, da je Zidar napisal novi roman, da sem ga prebral, kako da je odličen in tako naprej: in da glede na Zidarjevo hudo življenjsko stisko predlagam in prosim, naj mu pošlje honorar. Jože Košar je bil resničen gospod, kakršnih je bilo na Slovenskem malo, naredil se je, da verjame, in ustregel. Mislim, da je celo vedel, kako počasi piše Zidar, kadar piše dobro. Zgodilo se je, da je v tisti svoji gosto zakajeni vizitatorski sobi pisal ves dan in mi zvečer pokazal pridelek: en sam, toda nobelovsko napisan odstavek. Kje je bil še roman?

Včasih sva se potepla po Gorjancih in pod njimi. Nekoč me je zvlekel v visok, neroden in temen stolp neke vaške cerkve in mi razodel, da je to njegov Sveti Pavel. Rad se je ponorčeval iz literarnih zgodovinarjev in še danes sem prepričan, da me je potegnil.

In ne morem si kaj, da se ne bi spomnil še ene anekdote in jo potegnil iz arhiva mnogih, je pa iz poznejših let. Spet je bil nekoč čisto brez denarja in oglasil se je iz Pirana s pošto: da slavisti živimo pravzaprav od njegovega dela in naj mu takoj pošljem nekaj pomoči. Če tega ne bom storil, bo prišel ponoči v Ljubljano, ugrabil našo kolegico in prijateljico Bredo Pogorelec, jo odpeljal v neznano in od republiške SZDL (kjer menda odgovarja za usodo slovenskega jezika) zahteval visoko odkupnino. Poslal sem mu takoj nekaj denarja in mu zraven na kratko sporočil: vse v redu, samo glede odkupnine naj bi še enkrat razmislil.

Za njegovo šestdesetletnico (1992) sta Dolenjska založba in Založba Lipa pripravljali ponatis romana Oče naš. Franci Šali me je, verjetno po pisateljevem naročilu, nagovoril za uvodno študijo. Odložil sem vse in se je takoj lotil, jo kmalu končal in mi jo poslal. V pismu z dne 30. oktobra 1991 se mi je pod naslovom "Moj predragi samostanski brat" v svojem napolknjižnem bodičastem žargonu zahvalil in sklenil s komplimentom: "Ja, za kunšt

Ivan Gregorčič
"ČE JE VOTEL JEZIK, PADE
VSE, PA NAJ GRE ŠE ZA TAKE
OGNJEMETE ČUSTEV, DUHA,
IDEJ..."

si!" Podelil mi je moj drugi doktorat. Na novomeškem kapitlju je bila za njegov jubilej promocija Oče naša, ob katerem sva nekoč tako iskreno skupaj lagala. Toda nekam je izginil še pred koncem prireditve. Poleti 12. avgusta 1992, ko sem počitniško spočit v hotelu v Ribnem gledal večerna TV poročila, se je na ekranu nenadoma pokazala slika z vestjo, da je umrl. V meni se je za nekaj časa vse ustavilo. Nisem bil sam, zraven je bila Marija, in poskušal sem reč potajiti, pa mi ni uspelo. Tisto hudo hotelsko noč sem ga šele zagledal do kraja, reveža bogatina. Toda, kaj bi se šli žalosti! Če bi bil zraven on, bi se še iz svoje smrti gorenjsko ponorčeval in jo spravil v smeh, da bi odnehala.

Dolenjskim Pleterjam bom moral ostali hvaležen.

- Jaz pa sem hvaležen vam za iskrive in izčrpne odgovore in pripovedi.

V krogu zgodovinarjev na simpoziju SAZU "Slovenci in država" novembra 1994. Od leve proti desni: dr. Milica Kacin, akad. dr. Ferdo Geštrin in dr. Boris Paternu.

**RAST – L. VII,
ŠT. 1-2 (39-40)
MAREC 1996**

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

V

**DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

POSELITVENA VPRAŠANJA DOLENJSKE, BELE KRAJINE IN KOČEVSKO

V tem prispevku želimo opozoriti na nekatere značilnosti poselitvenega razvoja petnajstih občin, ki v glavnem zajemajo območje Dolenjske, Bele krajine in Kočevske. Gre za zelo pomemben del poselitvenega, v glavnem podeželskega prostora Slovenije. Med posameznimi območji oziroma skupinami občin so izredno velike razlike, kar seveda pomeni, da problematike nikakor ne smemo posploševati. Na tem območju se srečujemo z najbolj značilnimi problemi poselitvenega razvoja Slovenije, zato ni odveč, da se na samem začetku ustavimo ob nekaterih temeljnih vprašanjih razvoja podeželja v Sloveniji in seveda tudi nasploh.

Zavedajoč se dejstva, da se mesto in podeželje dopolnjujeta in sta komplementarna drug drugemu, še posebej v zaledju večjih mest oziroma zaposlitvenih središč, iz katerih vsakodnevno pomembno število ljudi odhaja na delo v mesta, je skoraj nemogoče potegniti jasno mejo med mestom in podeželjem. Ob tem pa verjetno ni dvoma, da mesta s svojimi problemi ne moremo ločiti od podeželja in da se mesto in podeželje dopolnjujeta oziroma bi vsaj morala se dopolnjevati.

Poselitvena vprašanja so tesno povezana z gospodarskim, socialnim in regionalnim razvojem. Uspešno lahko vplivamo nanje le, če upoštevamo temeljna načela celostnega razvoja.

Lebret, eden od prvih avtorjev pojma razvoja, poudarja, da mora imeti teritorialni vidik prednost pred profesionalnim. To pomeni, da je predvsem znotraj posameznih območij mogoče zadovoljiti glavne potrebe prebivalstva. Neusklajeno pospeševanje posameznih dejavnosti zadovoljuje le določeno skupino potreb, medtem ko splošno blaginjo, seveda ne samo gmotno, lahko dosežemo le z zadovoljitvijo vseh resničnih potreb prebivalstva. Po Lebretovem mnenju ima s tega vidika politika - seveda le, če je pravilno vodena - prednost pred ekonomijo.

Načelo celostnega razvoja zahteva uravnotežen napredek, tako v znanosti, tehniki, ekologiji, upravljanju, kulturi in politiki. Le z usklajenim razvojem lahko preprečimo strukturna in civilizacijska neravnotežja, ki lahko vodijo v katastrofo.

Uvajanje načel razvoja, ki bodo ustrezala pristnim človeškim potrebam, je ključni pogoj za ohranjanje vrednot. Nujno je torej vzpostaviti hierarhijo vrednot in prek nje načela ravnanja, ki naj bi pripomogla, da bi se na gospodarskem in političnem področju odločali v prid človeku.

Tudi če smo soglasni o tem, kako je treba razvoj usmerjati, ostaja vprašanje, kako priti do ukrepov, ki bi bili sprejemljivi za vse. Nekateri sociologi označujejo današnjo družbo kot družbo "dveh tretjin", kjer večina prebivalstva (dve tretjini) uživa razmeroma visoko stopnjo blagostanja in na vse načine varuje svoje koristi v razmerju do preostale tretjine, ki je tako ali drugače zapostavljena.

To trditev sicer marsikdo sprejema, veliko manj pa je tistih, ki se zavedajo, da bi to razmerje večine nasproti manjšini prav lahko prenesli tudi na regionalni razvoj. Znano namreč je, da tudi v Sloveniji obstajajo precejšnje razlike med splošnim blagostanjem v

različnih območjih, in da je ravno približno tretjina površine Slovenije na nek način zapostavljena. Razlike med območji so seveda ne samo dopustne, ampak celo zaželeno, vendar le, kadar gre za enakovrednost v različnosti. Gre torej predvsem za to, kako omogočiti kolikor je le mogoče ustrezne življenjske razmere v vsej Sloveniji.

Če obravnavamo demokracijo v tradicionalnem smislu predvsem kot izraz interesov večine, se kaj hitro lahko zgodi, da je ogrožena preobrazba družbe tudi tam, kjer bi bila nujno potrebna. Družba, ki ni poleg načelnega soglasja o razvojnih ciljih prišla tudi do soglasja o ukrepih in pristojnostih za njihovo uresničenje, torej ni znala na pravi način izraziti svoje demokratičnosti. Zato je ena od ključnih nalog sodobne družbe, da pomaga oziroma sploh omogoča tvoriti "ljudsko voljo". Brez vsestranske organizacije najrazličnejših razvojnih skupin bi bilo danes (vsaj glede aktualnih javnih zadev in vprašanj) sploh nemogoče govoriti o kakršnikoli ljudski volji. Kajti ta nastaja, se šele tvori tako, da se različne organizirane družbene skupine v javnem življenju udeležujejo ter skušajo svoje želje in zahteve kolikor mogoče uveljaviti. Šele končni (kompromisni) izid tega medsebojnega tekmovanja predstavlja neko "ljudsko voljo".

Osnovna odločitev je hkrati za integracijo in decentralizacijo. Vsaka zase namreč nista smotni, ampak sta smiselni le, če se dopolnjujeta. Drugače rečeno, to bi pomenilo, da pravilno pojmovanje vedno večje enotnosti dopušča in celo podpira, da pride različenost lahko do izraza. Pristna integracija torej nikakor ne ogroža identitete.

Treba je okrepiti občutek pripadnosti območju, v katerem živimo, obenem pa pospešiti povezanost s svetom. Soodvisnost in povezanost pomeni prevzemanje soodgovornosti za širše probleme, vse to pa zahteva jasna pravila in učinkovito upravljanje. Različni koncepti morajo hkrati upoštevati potrebe in zahteve posameznih skupin prebivalstva in območij, ki pa se morajo med seboj dopolnjevati in ne izključevati.

Večanje razlik med geografskimi območji in sloji prebivalstva znotraj njih bi prej ali slej pripeljalo do neskladij in nasprotij tudi tam, kjer jih ne bi pričakovali. Zato je nujno razvojne politike sproti usklajevati in jih usmerjati tako, da se bodo različna območja dopolnjevala med seboj. Poselitev zvesto odraža vse plati življenja in dela. Zato je treba reševati vsa vprašanja v zvezi s tem v povezavi z gospodarskim in družbenim ter prostorskim razvojem.

Za prihodnost se je treba dobro pripravljati in tok razvoja prav usmerjati. Zato bo treba sprejeti v marsičem nove poglede na načine dela, upravljanja in sodelovanja. Sodelovanje na regionalni ravni je na primer dejavnost, ki se sama po sebi seveda ne more prav razvijati, če nima zavestne politične in strokovne podpore. Zato pa je treba narediti vse, da se bomo prilagajali novim razmeram in možnostim in bili sposobni sprejemati nove miselne koncepte.

V zvezi s trajnostnim razvojem se vedno bolj uveljavlja tudi prepričanje, da ne pomeni zaustavitve razvoja, ampak predvsem uvajanje takih oblik razvoja, ki bi zadovoljile potrebe sedanjih generacij, ne da bi onemogočile primerne možnosti za razvoj v prihodnosti. Zdrav gospodarski razvoj ima večje možnosti izrabiti in razvijati tiste potencialne, ki so v prid ljudem. Tudi nove naložbe in izboljšave okolja so pogosto medsebojno povezane.

Glavni temelji trajnostnega razvoja, ki so sprejeti v Veliki Brita-

niji, so predvsem naslednji:

- odločitve se morajo opirati na čim boljše strokovne informacije in analize nevarnosti,
- kjer smo v negotovosti, ali obstajajo nevarnosti za degradacijo okolja, je treba sprejeti posebne previdnostne ukrepe,
- upoštevati je treba vplive na okolje, posebno, kadar gre za neobnovljive vire,
- stroške zaradi onesnaževanja okolja naj plačujejo predvsem tisti, ki jih povzročajo.

Trajnostnega razvoja tudi ni brez t.i. endogenega razvoja, ki bi v čim večji možni meri izkoristil človeške, naravne in gospodarske potencialne, ki se jih prebivalstvo pogosto niti ne zaveda v celoti ali pa ni imelo objektivnih možnosti, da bi jih razvilo. Da bi lahko ti potenciali prišli do izraza, bi morali biti po Bruggerju (Švica) izpolnjeni naslednji pogoji:

Če se želimo približati čim bolj konkretnim vprašanjem glede nadaljnjega razvoja Slovenije, lahko preprosto trdimo, da fizični prostor in okolje predstavljata osnovo in okvire človekovega obstoja, zato ga je treba obravnavati in njegov razvoj usmerjati na pravilen način. Posamezni deli Slovenije bi se morali dopolnjevati; podeželje je namreč komplementarno mestu. Pri odločanju o tem, kaj bomo v prihodnosti naredili na posameznih območjih Slovenije, se moramo zavedati, da jih je treba obravnavati skupaj. V posameznih območjih je treba omogočiti in pospeševati obstoj in razvoj čimbolj raznovrstnih dejavnosti. "Monokultura" je ne samo v kmetijstvu, ampak tudi na področju gospodarstva dolgoročno lahko škodljiva in tvegana. Zato je treba vedno predvideti, kako bodo različne dejavnosti učinkovale, kako bodo skupaj vplivale na okolje in prostor. Omogočiti je treba, da se bodo naravni procesi obnavljanja ohranili in, kjer so bili že načeti, tudi izboljšali.

Prebivalcem posameznih območij je treba omogočiti čim bolj raznovrstne možnosti družbenega, gospodarskega in kulturnega razvoja ne glede na njihov socialni položaj in kulturno tradicijo.

V čem je problem demografskih gibanj na Dolenjskem, v Beli krajini in na Kočevskem?

Iz prejšnjih zgodovinskih obdobj smo podedovali zelo razdrobljen sistem naselij v Sloveniji, kar pa še posebej velja za obravnavano območje. Medtem ko v Sloveniji približno polovica naselij prebivalstveno nazaduje, je na obravnavanem območju situacija zelo podobna, kar je razvidno tudi iz razpredelnic. Za bolj jasno predstavo o poselitvenih problemih nekega območja je treba tudi ugotoviti, koliko oziroma v kolikšnem deležu (odstotku) naselij je v nekem razdobju število prebivalcev narastlo ali nazadovalo. Naselja, kjer delež prebivalcev močno nazaduje, so večinoma majhna, v njih pa večinoma prevladuje kmečko prebivalstvo. Torej sovpadata dva pojava, iz katerih lahko sklepamo, da je del populacije veliko bolj ogrožen. Ogroženost pa se kaže kot splošna depopulacija, kot vedno manjši delež mladih prebivalcev in vedno večja izoliranost starih prebivalcev. Izredno slaba starostna sestava kmečkega prebivalstva je torej poseben problem, ker to prebivalstvo ni v celotni populaciji enakomerno razporejeno, ampak je predvsem v manjših naseljih, kjer število prebivalcev nazaduje.

DELEŽ NASELIJ V OBČINAH, KJER JE ŠTEVILO PREBI-
VALCEV V OBDOBJU 1981 - 1991 NAZADOVALO ZA 20
ALI VEČ ODSOTKOV

DELEŽ NASELIJ V OBČINI V %	OBČINE			
	SLOVENIJA		DOLENJSKA, BELA KRAJINA, KOČEVSKA	
	število	delež v %	število	delež v %
0	46	31,3	0	0
0 - 5	12	8,2	0	0
5 - 10	39	26,5	5	33,3
10 - 15	18	12,2	3	20 ,0
15 - 20	20	13,6	4	26,7
20 - 58	12	8,2	3	20,0
	147	100	15	100

Opomba: mejna vrednost je v nižjem razredu

DELEŽ NASELIJ V OBČINAH, KJER JE ŠTEVILO PREBI-
VALCEV V OBDOBJU 1981 - 1991 NAZADOVALO ZA 10
ALI VEČ ODSOTKOV

DELEŽ NASELIJ V OBČINI V %	OBČINE			
	SLOVENIJA		DOLENJSKA, BELA KRAJINA, KOČEVSKA	
	število	delež v %	število	delež v %
0	14	9,5	0	0
0 - 5	5	3,4	0	0
5 - 10	12	8,2	0	0
10 - 15	10	6,8	0	0
15 - 20	25	17,0	0	0
20 - 58	81	55,1	15	100
	147	100	15	100

Opomba: mejna vrednost je v nižjem razredu

letju med zadnjima dvema popisoma za 10 ali več oziroma za 20 ali več odstotkov. Primerjava s Slovenijo pokaže, da je na Dolenjskem za več kot 10 odstotkov naselij nazadovalo preko 20 odstotkov kar v enajstih občinah (66,7%), medtem ko znaša isti delež v Sloveniji le 34 odstotkov. Ko gre za nadzadovanje za 10 ali več odstotkov, je v vseh petnajstih občinah nazadovalo več kot 20 odstotkov naselij. V Sloveniji pa sodi v isto kategorijo le 81 občin oziroma 55,1 odstotka.

Tudi primerjava indeksov staranja pokaže dokaj slabo situacijo. V Sloveniji obstajajo precejšnje razlike v starostni sestavi prebivalstva med posameznimi geografskimi območji in tudi med posameznimi sloji prebivalstva. Indeks staranja predstavlja razmerje med številom prebivalcev, starih 65 let in več, ter številom otrok do 14. leta starosti, pomnoženo s sto. Normalen indeks staranja znaša med 30 in 40, slovensko povprečje je 53, kar pomeni, da ne moremo več govoriti o mladi populaciji. Med posameznimi območji Slovenije pa so zelo velike razlike v starosti prebivalstva. Tako je npr. kar 29 od 147 občin v Sloveniji, v katerih je indeks staranja prebivalstva večji od 72 (glej tudi razpredelnici na koncu tega sestavka). Indeks, čigar vrednost je 72, pa predstavlja po empiričnih ugotovitvah v naših razmerah t.i. demografski prag. Ko je ta prag presežen, lahko računamo (brez doseljevanja) le na zmanjševanje števila prebivalcev, tudi če se mladi prebivalci ne bi odseljevali (kar pa vemo, da se dogaja). Tako je problematika starih ljudi nedvomno tudi ena od sestavin, ki jih je treba upoštevati pri snovanju različnih ukrepov za uvajanje skladnega regionalnega razvoja v vseh območjih Slovenije.

Razpredelnica indeksov staranja pokaže, da je starostna sestava prebivalstva na območju 15 občin razmeroma podobna slovenskemu poprečju, starostna sestava kmečkega prebivalstva pa je bistveno slabša, saj ima kar 13 od 15 občin (86,6 %) indeks staranja višji od 142, medtem ko ima v Sloveniji tako slabo sestavo kmečko prebivalstvo le v 77 občinah oziroma v nekaj več kot polovici.

INDEKS STARANJA PREBIVALCEV IN KMEČKIH PREBIVALCEV V SLOVENIJI IN NA DOLENJSKEM, V BELI KRAJINI TER NA KOČEVSKEM LETA 1991

VSI PREBIVALCI				
razred	število in delež občin			
	SLO	%	DOL	%
< 53	74	50,3	8	53,3
54 - 65	37	25,2	4	26,7
66 - 72	7	4,8	0	0
> 73	29	19,7	3	20,0
	147	100	15	100
Povprečje za Slovenijo: 53				

KMEČKI PREBIVALCI				
razred	število in delež občin			
	SLO	%	DOL	%
< 53	26	17,7	1	6,7
54 - 72	12	8,2	0	0
73 - 100	20	13,6	0	0
101 - 142	12	8,2	1	6,7
> 142	77	52,3	13	86,6
	147	100	15*	100
Povprečje za Slovenijo: 142				

* Indeksa staranja kmečkega prebivalstva za občino Osilnica ni mogoče izračunati, kajti leta 1991 ni bilo v Osilnici nobenega kmečkega prebivalca, starega 14 let ali manj. V razpredelnici smo Osilnico zato vključili v najvišji razred.

INDEKS STARANJA =

ŠTEV. PREBIVALCEV, STARIH < 65 LET

ŠTEV. PREBIVALCEV, STARIH 0 - 14 LET

Poglejmo si še nekaj značilnih podatkov za 15 obravnavanih občin. V razpredelnici so prikazani demografski kazalci pa tudi rezultati projekcij prebivalstva po naravni rasti za vsako občino posebej. Zaradi razmeroma slabe starostne sestave prebivalstva pa tudi zaradi samega nizkega naravnega prirastka bi bilo teoretično, če ne bi bilo niti priseljevanja niti odseljevanja, število prebivalcev leta 2020 nižje kot leta 1991 kar v šestih občinah, na celotnem območju pa bi število prebivalcev narastlo za 1,2 odstotka.

ŠIF	OBČINA	P1981	P1991	G81-91	%NAS	INDST.	NR2020	%NR/91	%KM91	DMKMPOV
17	ČRNOMELJ	13892.00	14674.00	105.60	8.40	55.00	14294.00	0.97	0.11	6.60
20	DOBREPOLJE	3260.00	3295.00	101.10	12.00	57.00	3468.00	1.05	0.12	6.30
32	GROŠUPLJE	11309.00	13345.00	118.00	6.30	36.00	14067.00	1.05	0.37	14.70
39	IVANČNA GORICA	11295.00	12061.00	106.80	8.80	48.00	12203.00	1.01	0.13	14.40
48	KOČEVJE	16479.00	17079.00	103.60	28.90	42.00	16914.00	0.99	0.03	0.60
66	LOŠKI POTOK	2178.00	2068.00	94.90	23.50	82.00	2100.00	1.01	0.12	5.10
73	METLIKA	7860.00	8184.00	104.10	11.90	60.00	8081.00	0.98	0.11	13.00
85	NOVO MESTO	47023.00	50194.00	106.70	10.80	38.00	50976.00	1.01	0.08	16.90
88	OSILNICA	499.00	398.00	79.80	57.90	195.00	332.00	0.83	0.05	1.60
104	RIBNICA	10473.00	11101.00	106.00	18.80	52.00	11073.00	0.99	0.07	9.60
109	SEMIČ	3652.00	3700.00	101.30	16.40	49.00	3834.00	1.03	0.10	6.90
119	ŠENTJERNEJ	6259.00	6438.00	102.90	6.90	44.00	6735.00	1.04	0.16	20.10
121	ŠKOCJAN	2928.00	2967.00	101.30	5.30	55.00	3057.00	1.03	0.20	17.30
130	TREBNJE	17288.00	17722.00	102.50	16.40	47.00	18174.00	1.02	0.17	19.60
134	VELIKE LAŠČE	3270.00	3308.00	101.20	16.50	77.00	3165.00	0.95	0.13	10.70
SLOVENIJA		157665.00	166534.00	105.60			168473.00	101.2	10.2	

LEGENDA:

ŠIF: ŠIFRA OBČINE

P1981: ŠTEVILO PREBIVALCEV LETA 1981

P1991: ŠTEVILO PREBIVALCEV LETA 1991

G81-91: INDEKS GIBANJA ŠTEVILA PREBIVALCEV V OBDOBJU 1981 - 1991 (1981=100)

%NAS: ODSOTOK NASELJ V OBČINI, KJER JE ŠTEVILO PREBIVALCEV V OBDOBJU 1981 - 1991 NAZADOVALO ZA 20 ALI VEČ ODSOTKOV

INDSTAR: INDEKS STARANJA VSEGA PREBIVALSTVA LETA 1991

NR2020: PROJEKCIJA ŠTEVILA PREBIVALSTVA PO NARAVNI RASTI LETA 2020

%NR/91: ODSOTOK PREBIVALCEV LETA 2020 V PRIMERJAVI S ŠTEVILO PREBIVALCEV LETA 1991

%KM91: ODSOTOK KMEČKIH PREBIVALCEV LETA 1991 V PRIMERJAVI Z VSEMI PREBIVALCI LETA 1991

DMKMPOV: ŠTEVILO POVNOVREDNIH DELOVNIH MOČI NA KVADRATNI KILOMETER KMETIJSKIH POVRŠIN

Eno od temeljnih vprašanj usmerjanja razvoja na podeželju je, kako na čim bolj uspešen način uskladiti različne razvojne iniciative in oblike pomoči za razvoj. Pri vsem tem pa se stalno srečujemo s potrebo, da bi bile razvojne iniciative medsebojno koordinirane. Številne, čeprav ne vse razvojne oblike pomoči, se v taki ali drugačni obliki končno izrazijo tudi v prostoru. Zato se nujno pojavi potreba po povezanosti oziroma dopolnjevanju programov z drugimi načrtovalskimi programi in posegi.

Predlog zakona o spodbujanju regionalnega razvoja je nakazal ustanovitev t.i. razvojnih svetov na republiški ravni. Če bi ti zaživel, bi tudi nastajale nove možnosti za koordinacijo različnih oblik pospeševanja razvoja. Prepričani smo namreč, da sredstva, ki so

Literatura in viri:

- Brugger: Endogenous Development: A Concept Between Utopia and Reality, poglavje v knjigi Self-Reliant Development in Europe, 1986
- Gosar: Regionalni in urbani sistemi Slovenije, Ljubljana 1994
- Lebret: Dynamique concrete du developpement, Paris 1965
- Oerok, Oesterreichisches Raumordnungskonzept 1991
- Zavod Republike Slovenije za statistiko, Popis prebivalstva leta 1991
- Republika Slovenija, Ministrstvo za okolje in prostor, Republiška geodetska uprava, Zemljiški kataster

na razpolago za "CRPOV" programe (celoviti razvoj podeželja in obnova vasi), predstavljajo le del možnih sredstev, ki se po različnih kanalih dajejo za različne razvojne pobude. Mislimo, da bodo t.i. razvojni sveti, če bodo zaživel, ustvarili tudi možnost za tovrstno koordinacijo.

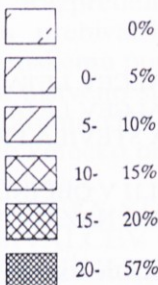
Ob kratkem pregledu problematike podeželja, urejanja prostora, načrtovanja v prihodnem obdobju in različnih oblik neposrednega pospeševanja razvoja lahko z gotovostjo trdimo, da je treba tako zakonodajo kot delovanje posameznih resorjev medsebojno uskladiti. V tem primeru lahko računamo na uspeh.

Za ponazoritev demografskih značilnosti Dolenjske predstavljamo karto deležev naselij v občinah obravnavanega območja glede na delež naselij, v katerih se je število prebivalcev v obdobju 1981 - 1991 znižalo za 20 ali več odstotkov. Za ponazoritev razlik v starostni sestavi vsega in kmečkega prebivalstva podajamo tudi starostni piramidi vsega in kmečkega prebivalstva občine Novo mesto.

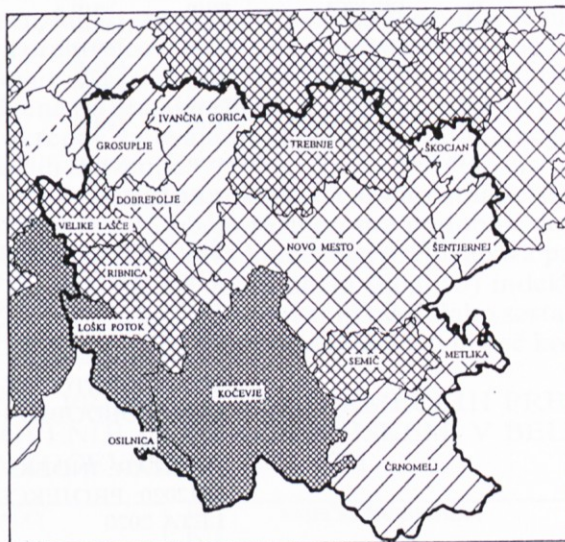
DELEŽ NASELIJ V OBČINI, KJER SE JE ŠTEVILO PREBIVALCEV V OBDOBJU 1981-1991 ZMANJŠALO ZA 20 ALI VEČ Odstotkov

URBANISTIČNI INŠTITUT
REPUBLIKE SLOVENIJE

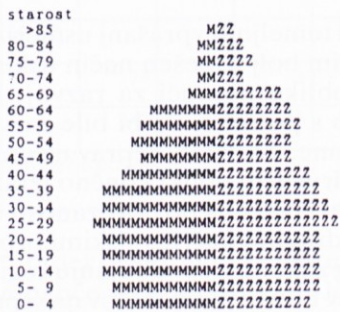
LEGENDA:

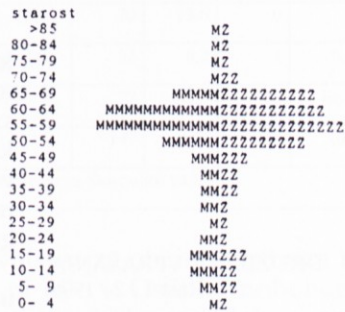
Mejna vrednost je
v nižjem razredu.

STAROSTNA PIRAMIDA VSEGA PREBIVALSTVA OBČINE NOVO MESTO LETA 1991

STAROSTNA PIRAMIDA KMEČKEGA PREBIVALSTVA OBČINE NOVO MESTO LETA 1991

RAST – L. VII,
ŠT. 1–2 (39–40)
MAREC 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VI

RASTOČA KNJIGA

VZDRŽEVANJE APLIKACIJ V RAČUNALNIŠKO PODPRTEM INFORMACIJSKEM SISTEMU

Uvod

Podjetja pri gradnji računalniško podprtega informacijskega sistema sledijo naslednjim osnovnim fazam:

- odločitev o računalniški podpori,
- izdelava posnetka stanja in razvojnega projekta,
- nabava aparaturne in programske opreme,
- uvajanje programske opreme ter šolanje uporabnikov,
- vzdrževanje in dograjevanje.

Vsaka od teh faz ima svoje značilnosti, zakonitosti in zahteve. V tem prispevku se bomo osredotočili na vzdrževanje in dograjevanje računalniško podprtega informacijskega sistema organizacije. Pri tem se bomo omejili na največjo množico organizacij, to so manjša in srednje velika podjetja, ki nimajo posebne profesionalne službe za informatiko. Za ostale organizacije (podjetja, zavode, upravne organe itd.), ki imajo svoje lastne strokovne službe za ta področja, je stanje drugačno, s čimer pa ni rečeno, da so avtomatsko boljše. Čeprav je vzdrževanje/dograjevanje informacijskega sistema navedeno kot zadnja faza izgradnje informacijskega sistema, to nikakor ne pomeni, da je s tem delo končano. Ravno nasprotno, sedaj se odpre nov lok spirale v neprekinjenem razvoju, spreminjanju in dopolnjevanju.

Vzdrževanje informacijskega sistema

Kmalu po tem, ko podjetje posodobi svoj informacijski sistem (nabavi aparaturno opremo, programsko, sistemsko ter aplikativno opremo), se že pojavi problem vzdrževanja in dograjevanja.

Razvoj informacijskega sistema je namreč dinamičen proces, zato v njem venomer prihaja do sprememb. Stabilnost poslovnega sistema, katerega sestavni del je informacijski sistem, je stalno v nevarnosti, zato je potrebno z ustreznim krmiljenjem (vodenjem, upravljanjem) skrbeti, da sistem ne razpade. Vodstvo podjetja je zadolženo, da vse motnje najprej amortizira in, če se le da, tudi nevtralizira. Motnje, ki na sistem delujejo, so notranje in zunanje. Notranje motnje so npr. nepotrebne spremembe organizacije dela, slabi medsebojni odnosi v kolektivu, lansiranje novih proizvodov, odhod strokovnjakov in podobno, zunanje motnje pa so npr. spremembe zakonodaje, nenadna izguba tržišča, vplivanje politike(ov) v poslovne sisteme itd.

To pomeni, da je potrebno orodja, s katerimi je dosežena avtomatizacija informacijskega sistema, stalno spreminjati in dopolnjevati. Če zelo na grobo razdelimo ta orodja na strojni ali aparaturni del (hardver) in programski del (softver), ki ga lahko okvirno ločimo na sistemsko in aplikativno programsko opremo, se bomo v tem zapisu omejili le na vzdrževanje in dopolnjevanje aplikativne programske opreme (običajno pravimo kar aplikacije, včasih tudi računalniške rešitve).

Vzdrževanje in dograjevanje informacijskega sistema sta tesno povezana. Domenimo se, da bomo pod pojmom vzdrževanje v glavnem razumeli skrb za nemoteno delo obstoječih aplikativnih

računalniških rešitev, med delovanjem dopolnjenih kvečjemu z manjšimi popravki, ki ne posegajo v algoritmične zasnove niti v strukturo in organizacijo baz podatkov. Dograjevanje računalniških rešitev je bistveno zahtevnejši proces, saj se v tem primeru aplikacije lahko tudi bistveno spreminjajo, dodajajo se novi moduli, dopolnjujejo, spreminjajo in optimirajo se algoritmi in strukture baz podatkov ter relacije med njimi.

V aplikacijah so lahko potrebni popravki in dopolnitve praviloma iz naslednjih vzrokov:

- napake v delovanju aplikacij(e),
- dopolnitev in optimizacije sistema,
- spremembe poslovnega sistema.

Do napak v delovanju posamezne računalniške rešitve lahko pride, čeprav je bila aplikacija pred instalacijo in uvedbo v konkretno bazo skrbno preverjena in testirana. Možno je, da pride do napake v delovanju v prav posebnih okoliščinah, ki se zgodijo zelo rekdokaj in na katere proizvajalec iz tega vzroka ni pomislil.

Poslovni sistem se stalno dopolnjuje, spreminja in tudi optimira. Iz tega vzroka uporabniki marsikdaj v procesu delovanja aplikativnih računalniških rešitev ugotovijo, da potrebujejo nekatere dodatne funkcije, relacije med podatki, izračune, izpise itd., saj bo le na ta način računalniška podpora delovanju njihovega informacijskega sistema smiselna in učinkovita in bo rezultirala k upravljalnemu sistemu.

Pri vzdrževanju aplikativnih računalniških rešitev je potrebno opraviti vse funkcije, ki so sicer značilne za njihovo izdelavo:

- spoznavanje in identificiranje sprememb,
- spoznavanje in identificiranje dopolnitev,
- ugotavljanje smiselnosti dopolnil in sprememb, izdelava organizacijske sheme baz(e) podatkov,
- izdelava sprememb,
- testiranje spremenjenih in/ali dodatnih modulov,
- testiranje korektnosti relacij glede na ostale aplikacije,
- izdelava novih priročnikov, uvajanje sprememb v prakso in spremljanje delovanja.

Poleg tega je potrebno upoštevati še:

- relacije in algoritmi že obstoječih računalniških rešitev morajo ves čas izvajanja sprememb normalno delovati,
- uvedba spremenjenih aplikacij v informacijski sistem mora biti zvezna, saj delo v nobenem trenutku ne sme biti prekinjeno,
- ohraniti je potrebno vse stare podatke in njihovo strukturo povezav spremeniti ter uskladiti tudi za nazaj.

To seveda pomeni, da spremembe in/ali dopolnitve terjajo veliko dela, ki je strogo namensko, zato je vzdrževanje eno zahtevnejših opravil. Ker v svojem razvoju lahko programska oprema na ta način večkrat ponovi poti in postopke svoje izdelave, smemo govoriti o njenih razvojnih ciklih. Pri tem je vsako vzdrževanje/dopolnjevanje en njen razvojni cikel.

Na zahtevnost in kompleksnost vzdrževanja aplikativnih orodij vpliva tudi struktura in tehnika izdelave informacijskega sistema. Če je ta izdelan načrtno, enostavno in pregledno, je tudi njegovo vzdrževanje enostavnejše; če pa je informacijski sistem grajen nenačrtno, stihijsko, površno in s pomanjkljivo dokumentacijo, je njegovo vzdrževanje mnogo težje in terja neracionalno mnogo dela, energije in časa.

Oblike vzdrževanja

Manjša podjetja, ki nimajo svojih lastnih delavcev za razvoj in izgradnjo računalniške podpore informacijskega sistema, so obsojena na to, da načrtovanje, gradnjo in vzdrževanje prepustijo zunanjim specializiranim strokovnjakom, kar seveda ni nič slabega, pravzaprav je celo dobro. Zunanja ekipa razvije in uvede potrebne računalniške rešitve, s čimer postanejo podjetja njihovi uporabniki.

Aplikativne programske rešitve lahko v grobem razdelimo na dve skupini:

- Rutinske aplikacije so takšne, ki delujejo v vseh podjetjih po enakih algoritmihi (npr. glavna knjiga, saldakonti kupcev/dobaviteljev,...). V enaki obliki so lahko instalirane v več podjetjih.
- Nadstandardne aplikacije pa so načrtovane in izdelane za vsakega uporabnika posebej. Gre za opravila, ki so značilna za posamezno podjetje. Kot primer lahko navedemo vodenje inkasa v komunalnih podjetjih, kjer na dveh ali več mestih težko najdemo enako strukturo dejavnosti. Ponekod imajo npr. vodarino, vodni prispevek, smetarino, kanalščino, drugod pa lahko le smetarino ter ekološki prispevek, na tretjem mestu imajo dodatno še plin itd. Vse oblike komunalnih dejavnosti nastopajo v različnem številu pravzaprav v vseh možnih kombinacijah.¹

Ko pri konkretnem uporabniku preteče obdobje načrtovanja, gradnje, adaptacije in uvajanja, je potrebno skleniti dogovore o vzdrževanju.

Pri tem omenimo najprej dve ekstremni situaciji:

- izvajalec ne nudi vzdrževanja,
- uporabnik noče vzdrževanja.

Izvajalca, ki ne nudi vzdrževanja/dopolnjevanja, se morajo uporabniki izogibati, saj je njegov glavni moto le na lahek in predvsem neodgovoren način pobrati denar. Za podjetje, kjer se odločijo za takšnega proizvajalca softverske opreme, sta možni le dve oznaki: ali gre za popolno neznanje in s tem za šolski primer kupovanja mačka v žaklju ali pa gre za klasičen primer podkupovanja. Jasno je le, da bo podjetje v tistem trenutku, ko se v aplikaciji pokaže neka pomanjkljivost, moralo to isto aplikacijo kupiti ponovno v celoti in za polno ceno. Ker bo podjetje sedaj seveda aplikacijo kupilo od drugega proizvajalca, bo potrebno rešiti še problem baze podatkov, ki mogoče ne bo kompatibilna z novo računalniško rešitvijo.

Zgodi se, da so v nekaterih podjetjih, ko ugotovijo, da računalniške rešitve brezhibno delujejo, toliko samozavestni (in kratkovidni), da vzdrževalne pogodbe nočejo podpisati. Zanašajo se na to, da sistem deluje, da znajo z aplikacijami ravnati, da imajo ustrezne priročnike, in predvsem na to, da bodo sedaj tako delali kar nekaj naslednjih let. Zdi se jim bogokletno, da bi proizvajalec dobival mesečno vzdrževalnino, ne da bi kaj naredil. Menijo, da bo v primeru, ko se bo zgodilo kaj neprijetnega, proizvajalec že naredil ustrezne popravke za malenkostno višjo (ampak ne previsoko!) ceno. V takih primerih je najbolje, da proizvajalec softverske opreme z uporabnikom ne razpravlja, predvsem pa ga ne prepričuje na dolgo in široko, saj bo to opravil kar prvi zastoj sistema. V primeru, ko je potrebno opraviti delo na aplikaciji, ki nima statusa vzdrževanja, se večina proizvajalcev ravna po receptu: ceno pomnožijo s 3 ter zahtevajo vnaprejšnje plačilo.

Sicer pa je vzdrževanje običajno regulirano z vzdrževalno pogodbo, kjer se izvajalec in uporabnik (naročnik) dogovorita o

1 Ko upoštevamo npr. naslednje podatke:

- vseh možnih vrst uslug je šest: vodarina, smetarina, kanalščina, čiščenje odpadnih voda, plin, centralno ogrevanje ter

- da različna podjetja lahko opravljajo eno, dve, tri, štiri, pet ali vseh šest dejavnosti,

mora imeti proizvajalec za vodenje inkasa na razpolago teoretično naslednje število različnih aplikacij:

$$N = \binom{6}{1} + \binom{6}{2} + \binom{6}{3} + \binom{6}{4} + \binom{6}{5} + \binom{6}{6} = \binom{6}{1} + \binom{6}{2} + \binom{6}{3} + \binom{6}{4} + \binom{6}{5} + \binom{6}{6} = 63$$

Če upoštevamo še, da k vsaki postavki praviloma pripada tudi prometni davek in da so oblike obračuna različne za podjetja in za gospodinjstva, je možnosti še precej več.

obliki in načinu vzdrževanja. Vzdrževalnina je pri večini proizvajalcev mesečna in je razdeljena na dva dela: pavšalni fikсни znesek ter plačilo dejansko opravljenega dela. Pavšalni znesek praviloma ni visok in znaša letno od 20 odstotkov do 40 odstotkov pogodbenega zneska posamezne računalniške rešitve. Ker je popolnoma jasno in razumljivo, da želi proizvajalec iztržiti čim več, naročnik pa plačati čim manj, prihaja pri interpretaciji fiksnega dela vzdrževalnine mnogokrat do nejasnosti in nesporazumov.

Fikсни del vzdrževalnine pomeni:

- pravico uporabnika, da lahko kadar koli pokliče izvajalca in zahteva njegovo intervencijo,
- dolžnost izvajalca, da zadnje verzije programov, ki jih je instaliral pri uporabniku, hrani na svojem računalniku, da jih stalno osvežuje in neguje ter da se je v dogovorjenem času (npr. 24 ali morda 48 ur) pripravljen odzvati na zahtevo uporabnika po spremembi ali dopolnitvi. V primerih, ko gre za rutinsko aplikacijo, ki je enaka za vse uporabnike, pa lahko izvajalec v okviru te cene uporabnikom dostavlja nove verzije, če gre za manjše korekture oz. spremembe.

Drugi del vzdrževalnine predstavlja variabilni znesek, ki pomeni ceno dejansko opravljenega dela v tekočem mesecu. Cena tega dela se obračunava v skladu s cenikom proizvajalca in je definirana in izvedena v svetovalnih dneh ali urah. Ker izvajalci dodatna dela običajno opravijo doma² (ne pri uporabniku!), je naročnikova kontrola računa pravzaprav nemogoča, vendar so cene večidel realne in korektno izračunane, saj je v izvajalčevem interesu, da z naročnikom složno sodeluje čim dalj časa.

Oblike in vsebine "dejansko opravljenega dela" so lahko različne in zajemajo širok spekter možnosti, v največji meri pa so odvisne od znanja uporabnikov in interesa podjetja, da bo informacijski sistem deloval brez drastičnih motenj.

Posamezni uporabniki aplikacij se za delo prej ali slej dovolj dobro izučijo, vendar poznajo le delo "svoje" aplikacije in tudi kot skrbniki so lahko zadolženi le zanj. Povezave med posameznimi podsistemi informacijskega sistema so kompleksne, zato je potrebno tudi v manjšem podjetju, ki je uvedlo računalniško podporo informacijskemu sistemu, določiti delavca, ki bo zadolžen za skrbništvo nad delovanjem celotnega informacijskega sistema. Ker njegova osnovna naloga ni pisanje novih programov, temveč zlasti neprekinjen nadzor nad bazami podatkov, mu velikokrat pravimo kar skrbnik baze podatkov. Baze podatkov so neprecenljivega pomena, vredne več kot vsa aparatura in programska oprema skupaj, zato je skrbnik baze podatkov v podjetju nujen. V glavnem v manjših podjetjih niti ni potrebno v ta namen aktivnosti voditi poln delavnik, dovolj je le nekaj ur tedensko, pomembno je, da je v vsakem primeru v podjetju nekdo zadolžen za funkcioniranje računalniške podpore informacijskega sistema kot celote. Baze podatkov so namreč v celoti in izključno last in skrb podjetja, nikakor pa ne proizvajalca softverske opreme. Noben zunanji izvajalec ne bo sprejel odgovornosti za baze podatkov. V okviru dogovora v vzdrževalni pogodbi lahko za bazo podatkov skrbi, tako da jo občasno pregleda, preveri in prečisti, ne more pa zanj prevzeti odgovornosti. Za bazo podatkov so zadolženi uporabniki sami, kvaliteta in ažurnost je njihova stvar. Seveda se zelo pogosto dogaja, da uporabniki ne ločijo med programi in bazo podatkov in zaženejo vik in krik, da programi ne delujejo, da so kar naenkrat slabi in podobno, na koncu pa se izkaže, da gre za

2 Vedno več proizvajalcev aplikativne opreme se odloča za to, da pri uporabniku prav ničesar ne naredijo. Celotno bazo in vse ustrezne programe odnesejo s seboj in delo v celoti opravijo doma.

probleme s podatki.

Uporabniki postanejo sčasoma vedno bolj zahtevni, ker v procesu uporabe računalniške tehnologije začnejo spoznavati njene možnosti. V začetku so bili še previdni, marsikdaj tudi boječi, kasneje pa pridobijo mnoga nova znanja in vedno bolj ugotavljajo, da je informacijski sistem res potrebno zgraditi po načrtu, ki jim ga je izdelal izvajalec. Marsikje pa v svoji vnemi tudi pretiravajo in hočejo neprestano neke dodatne module, izračune, oblike izpisov itd., masikdaj že kar nesmiselne stvari.

Proizvajalec softverske opreme lahko v takih primerih ukrepa na dva načina:

- Vsem zahtevam ustreže in na ta račun dobro zasluži, vendar pa s tem tvega, da mu v začetku enovita aplikacija preraste v toliko različnih verzij, kot ima inštalacij. To pomeni, da se mu programi močno pomnožijo, da mora izredno skrbno in ažurno voditi interno dokumentacijo in da po nekem času lahko pride do situacije, ko vseh verzij programov enostavno ne obvladuje več.

- Vsem uporabnikovim zahtevam ne ustreže, naredi le takšne spremembe in dopolnitve, ki so smiselne, koristne in primerne za vse uporabnike v različnih podjetjih. Na ta način sicer proizvajalec zasluži manj, vendar pa za posamezno aplikacijo ohrani le eno verzijo, kar mu omogoča mnogo mirnejše spanje.

Vzdrževanje v večji ali manjši meri terja aktivno in tesno sodelovanje izvajalca in uporabnika. Intenzivnost tega sodelovanja je v najtesnejši povezavi z znanjem uporabnikov in njihovo organiziranostjo ter zavzema ves možen spekter, ki ga zaradi preglednosti razdelimo le v štiri tipične sklope:

- Uporabniki nimajo nikakršnega znanja. Posamezniki so se priučili dela s svojimi aplikacijami, vendar jim niti približno ni jasno, kako vse to deluje. To pomeni, da mora izvajalec priti k uporabniku in mu opraviti tudi najosnovnejše stvari, npr. indeksiranje, arhiviranje ipd. Za izvajalca je takšen uporabnik denarno sicer vabljev, saj vse svoje delo zaračuna, vendar mu kmalu postane neizmerno breme. Tipično za takšne uporabnike je namreč tudi to, da ne kažejo nikakršnega zanimanja, da bi se česa naučili, in so z obstoječim stanjem pravzaprav kar zadovoljni. Občasno godrnjajo, da plačujejo preveč in v takim primerih svojo nesposobnost razlagajo s tem, da so vsi programi slabi in da ne počnejo tega, kar so si zamislili in kar so želeli.

- Uporabniki (vsaj večina) imajo nekaj računalniškega znanja. Nekateri med njimi so obiskovali tudi kakšen tečaj, delo s programi jim ni tuje. Brez težav se priučijo dela z aplikacijami, vedo, čemu služijo priročniki, in jih včasih tudi berejo. Poznajo nekatera programska orodja, zlasti kak urejevalnik besedil in delo s preglednicami. V podjetju ni osebe, ki bi skrbela za informacijski sistem kot celoto, zato mora to prevzeti izvajalec. Temu je delo s takšnimi uporabniki mnogo enostavnejše kot v prvem primeru. Ker pa v podjetju ni centralne koordinacije, je težko usklajevati posamezne segmente informacijskega sistema, povezovalac mora biti kar izvajalec.

- Uporabniki so takšni kot v drugi točki, v podjetju pa je tudi določen delavec, ki koordinira podsklope informacijskega sistema. Običajno gre za osebo, ki kaže dovolj zanimanja za to delo in je bila imenovana izmed že zaposlenih delavcev. Koordinatorjeva naloga v takšnih primerih ni programiranje, torej pisanje računalniških rešitev, pač pa skrb za baze podatkov in za kolikor toliko usklajeno delo vseh uporabnikov. Ta delavec je zadolžen za

celoten informacijski sistem, torej tudi za aparaturno opremo in komunikacije. Izvajalec ima relativno enostavno nalogo, saj do njega pridejo v glavnem že prečiščene in separirane zahteve uporabnikov. Nobenih težav oziroma nesporazumov tudi ni z dobavitelji strojne opreme.

- Tako kot v tretji točki, s tem da je skrbnik informacijskega sistema po izobrazbi in stroki informatik ter pozna tudi delovanje podjetja. V tem primeru lahko uporabniki od proizvajalca odkupijo programe v izvorni kodi (source) in jih za svoje potrebe spremenjajo, dopolnjujejo in popravljajo sami, seveda s pomočjo proizvajalca. Vzdrževanja za proizvajalca aplikativne programske opreme na ta način pravzaprav ni več, gre le še za svetovanje. Pri tem je potrebno omeniti, da je prodaja izvirnih programov uporabnikom vedno težka odločitev, ki terja kupčevo obvezo, da programov ne bo kazal ali prodajal tretjim osebam. Vse spremembe v programih sme uporabnik narediti izključno za lastne potrebe in seveda na lastno odgovornost. Kompleksni aplikativni programi so obširni, vsak programer ima izdelano lastno knjižnico funkcij in sledi lastni organizacijski shemi algoritmov, tako da je branje takšnih programov mučno delo, ki se ga malokdo želi lotiti, sploh pa ne brez pomoči avtorjev in izčrpne dokumentacije.

Vzdrževanje informacijskega sistema pomeni tudi vzdrževanje/dopolnjevanje aparaturne opreme, kar pa je stvar tistega, ki je podjetju prodal opremo. Seveda je funkcioniranje informacijskega sistema enostavnejše, če sta dobavitelja strojne in aplikativne programske opreme povezana in delujeta skupno. V nasprotnem primeru lahko pride do nesporazumov in celo konfliktov, katerih končni rezultat je nezadovoljen uporabnik (ki je tudi plačnik celotnega projekta).

Na tem mestu se dotaknimo še mreže osebnih računalnikov. Običajno prodaja in instalira mrežo (tudi softversko podporo) dobavitelj strojne opreme. Ker ta velikokrat ne pozna aplikativnih programov, niti ne pozna organizacijske strukture baz podatkov in pomena posameznih delovnih mest, je mreža skoraj vedno nastavljena slabo, zlasti pa neracionalno in pomanjkljivo. Dobavitelj aplikacij nato instalira programe na tako nastavljeno mrežo, kar seveda pomeni, da v glavnem stvari ne delujejo, vsaj ne tako kot bi morale. V teh primerih se vedno pojavi problem, zakaj je temu tako in kdo je odgovoren za nastavev mreže. Seveda je problem le navidezen, saj je popolnoma jasno, da je nastavev mreže, postavev prioritet, gesel in podobno, delo in odgovornost dobavitelja mreže. Iz tega razloga je nujno, da se oba izvajalca v takšnih primerih sestaneta in uskladiata svoje delovanje. Ker v končni fazi kratko potegne uporabnik, je njegova stvar, da uskladi delo obeh ekip.

Sklep

V prispevku je v procesu izgradnje informacijskega sistema manjših in srednje velikih podjetij opisan pomen, smisel in razne oblike vzdrževanja/dopolnjevanja informacijskega sistema. Ugotavljamo, da je vzdrževanje, dopolnjevanje in dograjevanje sistema nujno potreben proces, ki omogoča stalno in vedno boljše delo s podatki tako, da delovanje sistema limitira v upravljalni sistem. Tako kot v celotnem postopku graditve in optimizacije računalniško podprtega sistema je tudi v fazi vzdrževanja, ki pravzaprav pomeni nov cikel razvoja sistema, nujno najtesnejše sodelovanje med dobavitelji strojne in programske opreme.

Literatura:

1. Kovačič, A., Vintar, M.: Načrtovanje in gradnja informacijskih sistemov, DZS, Ljubljana 1994.
2. Swanson, E. B., Beath, C.M.: Maintaining Information Systems in Organisations, J. Wiley & Sons, 1989.
3. Usenik, J.: Gradnja računalniško podprtega informacijskega sistema - uvajanje uporabnikov, RAST, št. 5-6 (27-28), september 1994, str. 433 - 438.
4. Zohil, J.: Podatkovne baze na osebnih računalnikih, Univerza v Ljubljani, Visoka pomorska in prometna šola v Piranu, 1995, visokošolski učbenik (pripravljeno za tisk).

Lepe, a nevarne

V starih pa tudi v nekaterih novejših knjigah in učbenikih je napisano, da so glive del rastlinskega sveta. Res imajo nekatere stične točke z rastlinami (predvsem mikroskopsko strukturo celice), presenetljivo pa je, da so po mnogih lastnostih bliže živalim. Ne morejo, na primer, proizvajati potrebnih organskih hran, za življenje uporabljajo kisik, rezerve skladiščijo na način, značilen za živali, in še bi se kaj našlo. Moderna znanost je na drugi strani odkrila nekatere lastnosti gliv, ki so specifične in samo njim lastne. Tako si jemljejo hrano z vsrkavanjem, lahko se razmnožujejo tudi nespolno, njihove celice vsebujejo specifične sladkorje (trehaloza) itd. Na osnovi teh lastnosti imajo glive danes povsem avtonomni status, ki ga imenujemo svet gliv.

Izvor gliv je zavrt v temo. Ve se le, da izvirajo iz več prednikov, ki so prvotno živeli v vodi. Pravimo, da je njihov razvoj polifiletski. Tudi starost sveta gliv ni znana. Odkritje fosilne glive v Dominikanski republiki kaže na to, da so višje glive na zemlji vsaj 40 milijonov let, nižje pa še veliko dlje.

O obsežnosti njihovega sveta tudi ni trdnih podatkov, nekaj zaradi neusklajenega zbiranja podatkov v svetovnem merilu, predvsem pa zaradi odkrivanja vedno novih vrst. Samo v desetletju 1983 - 1993 se je seznam gliv povečal za 11.900 novih vrst. Trenutno je znanih okoli 50.000 vrst. Ocenjujejo, da je doslej opisanih le okoli 67 odstotkov vseh dejansko živečih, zato ni težko izračunati, da bo končni seznam najbrž presegel število 100.000. V primerjavi z drugimi pa je kljub temu svet gliv še vedno med najmanjšimi.

Organizem glive je skupek celic, ki niso povezane v funkcionalna tkiva in organe. Tej enostavni obliki živega bitja pravimo steljka. Ta je pri najprimernejših vrstah le enocelična (kvasovke), pri razvitih pa se celice (hife) združijo v kosmičem vate podobno vegetativno telo, imenovano podgobje ali micelij. Med obema skrajnostima je brez števila prehodov. Pomembno je vedeti, da podgob-

je našim očem ni vidno, ker je skrito v gostitelju (tj. v organskem substratu), od katerega gliva živi. Podgobje raste in se širi vegetativno, dokler je kaj hrane ali dokler ne nastanejo pogoji za nasilno odmrtnje.

Ob ugodnih razmerah (vlaga, toplota, letni čas, morda tudi luna) se micelij odloči za razmnoževanje. V ta namen oblikuje posebne celice, imenovane trosi ali spore. Enostavne glive store to kar na določenem delu micelija, višje glive pa si omislijo bolj ali manj imenitno, našim očem vidno tvorbo, štrlečo iz substrata, ki na določenem mestu nosi trose. Taki tvorbi rečemo strokovno trosnjak, v pogovornem jeziku pa goba. Mesto, kjer so trosi (lističi, iglice, luknjice), imenujemo trosovnica. Trosnjaki so za posamezne vrste značilni in predstavljajo osnovo za prepoznavanje gliv (determinacijo), ker sam micelij, ki je neznačilen, tega ne omogoča. Kadar so trosnjaki preveč podobni, mora priskočiti na pomoč mikroskop.

O morfologiji gliv naj povem le to, da je raznovrstnost in spremenljivost trosnjakov tolikšna, da ga ni strokovnjaka (mikologa), ki bi obvladal vse višje glive, kaj šele celotni svet gliv. Za ljubiteljskega nabiralca naj velja, da si je treba gobo ogledati z vseh strani, pogledati malo okrog po rastišču, predvsem pa upoštevati mimo knjig in atlasov lastne in drugih poznavalcev izkušnje.

Življenjski krog višjih gliv - te nas najbolj zanimajo - se začne s trosom. Veter ali žuželke ga prinesejo od zrelih trosnjakov (če imajo srečo, da sploh dozore), ki so lahko oddaljeni tudi več deset kilometrov. Kadar tros naleti na ugodne razmere (toplota, vlaga) in seveda na primernega gostitelja, vzklije. Primarni micelij, ki iz tega nastane, se širi in raste na račun svojega gostitelja. Ob ugodnih pogojih preide primarni micelij v zrelega sekundarnega, ki "rodi" trosnjake s trosi. Krog je zaključen in novo življenje se lahko začne.

O smrti micelijev je malo znanega. Poznamo take, ki "plode" le enkrat in potem umrejo. Spet drugi živijo več let, se širijo centrifugalno kakor vodni val, pri čemer rodijo na obrobju, v središču pa odmirajo ("čarovniški risi"). Vsekakor je jasno, da micelij umre, kadar ni več hrane ali pa nastopijo pogoji za nasilno smrt (posek drevja, spremembe na zemljišču, gnojenje idr.).

Obnašanje glive v ekosistemu določa njihova fiziologija. Za življenje potrebujejo vodo, kisik, rudnine, dušik in ogljik. Vse lahko načrpajo iz okolja, le ogljika in deloma dušika ne morejo. Ta dva elementa, nujno potrebna za izgradnjo lastnega organizma, morajo dobiti že vgrajena v organsko snov. Pravimo, da so glive glede na ogljik in dušik podobno kot živali nesamohranilne (heterotrofne). Izvor takšne organske hrane so lahko le mrtvi ali živi predstavniki rastlinskega sveta, ki je edini sposoben s fotosintezo iz anorganskega ustvarjati organsko.

Kot potrošniki organske hrane so si glive v toku razvoja organiziralne tri načine zadovoljevanja svojih potreb. Najpreprostejši način je gniložitje ali saprofitizem. Saprofitne glive z encimi razkrajajo mrtve rastlinske organizme ali njih odpadke v zemlji ali na njej. Pri tem imajo korist razkrojevalci pa tudi okolje, saj je končni proizvod tega procesa humus.

Nekatere glive si izberejo za način prehrane zajedalstvo ali parazitizem. Napadejo žive organizme rastlinskega in živalskega sveta s človekom vred. To je najagresivnejši način, ki prinaša korist le zajedalcu, gostitelju pa škodo (bolezen) ali celo smrt. Pri tem je treba povedati, da se zajedalske glive pogostoma lotijo že

Srečanje gobarjev Slovenije 3. oktobra 1981 v Dolenjskih Toplicah.

ranjenih ali oslabeledih živih organizmov in na ta način napovedujejo njihov konec.

Skoraj 80 odstotkov višjih gliv pa uporablja za živi svet najkoristnejši in najelegantnejši način: simbiozo ali sožitje. Go-stitelji so pri tem lahko vse zelene rastline, največjo vrednost pa predstavlja sožitje z gozdnim drevjem. Micelij se preplete s koreninami drevesa. Drevo nudi organsko hrano, gliva pa vrača z vodo, rudninami in še drugimi specifičnimi proizvodi lastne presnove. Nastane čudovit "daj-dam", sistem, imenovan mikoriza. Glive, ki uporabljajo ta sistem, imenujemo mikorizne glive.

Iz do sedaj povedanega lahko zaslutimo izjemen pomen gliv za življenje žive narave in še posebno človeka.

Najpomembnejša je ekološka vloga gliv. Vsak ekosistem je namreč zaključen proizvodno-porabniški sistem. Proizvajalci organske snovi so zelene rastline, porabniki pa drobne živalice, glive in bakterije v zemlji in na njej. Če bi, na primer, iz te porabniške verige izpadle samo saprofitne glive, bi bili naši gozdovi pa tudi drugi biotopi kmalu prekrti z več kilometrov debelo plastjo rastlinskih odpadkov.

Neprecenljiva je vloga mikoriznih gliv v rasti in razvoju gozdnega drevja. Ne samo da mu dajejo prepotrebna neorganska hranila, ampak tudi proizvajajo presnovke, ki varujejo koreninski sistem pred konkurenti in škodljivci. Gotovo je, da bi mnoge gozdne drevnine brez teh nevidnih partnerjev propadle ali pa bi se bistveno slabše razvijale. Strupenost ali nestrupenost pri tem nima nikakršne vloge.

Parazitske glive so praviloma na slabem glasu. Rastlinam in živalim povzročajo škodo in bolezen, vendar je njihova vloga tudi pozitivna. Pomagajo odstranjevati bolne in oslabele osebkke in še na druge načine skrbijo za biološko ravnovesje v naravi.

Pomembna lastnost gliv je, da med prehranjevanjem poleg potrebnih rudnin vsrkavajo tudi strupene težke kovine in radioaktivne elemente. Merjenje in spremljanje koncentracije teh elementov v trosnjakih je pokazalo, da so glive zelo občutljivo in zanesljivo merilo onesnaženosti okolja. Nekatere glive ob avtomobilskih cestah so polne svinca iz izpušnih plinov. Po černobilski nesreči se je radioaktivnost nekaterih popularnih vrst gliv močno povečala in bo trajala še lep čas. Nabiranje tako kontaminiranih gob odsvetujemo, ker je znano, da se sicer manjše količine radioaktivnih elementov ob pogostem uživanju v telesu kumulirajo in končno povzročijo bolezen.

Glive se odzivajo tudi na druge okolju škodljive pojave, kot so kisli dež, uporaba pesticidov itd. Posebno trpijo mikorizne vrste, ki se spreminjajo na slabše ali pa celo izginejo.

Človek že od davnine ni mogel mimo gliv. S številnimi povezavami človeka z glivami se ukvarja etnomikologija. Stara ljudstva so uporabljala halucinogene glive v kultne namene, sodobni človek pa jih vse pogosteje (tudi že pri nas) izkorišča kot mamilo.

Ljudem so bile višje glive (gobe) hrana v vseh časih, čeprav njim prehrabena vrednost ne presega vrednosti boljše zelenjave. Glive so lahko le začimba ali dodatek k osnovni hrani. Tudi njihova prebaljivost je slaba, pa vendarle so vse bolj priljubljene. Urbanizirani človek, silno gibljev s svojim štirikolesnikom, je naredil iz gobarjenja rekreativni šport, ki združuje prijetno s koristnim. Na drugi strani so zaradi močnega povpraševanja gobe postale iskano tržno blago za domači in tuji trg. Odkupovalci so vse bolj agresivni in rinejo s svojimi potujočimi hladilniki v naše vasi in

malone v gozdove. Komercialno nabiranje dobiva značaj ropanja našega gobjega bogastva. Nepoučeni ob tem še neusmiljeno uničujejo vse, kar ni užitno in se ne da prodati ali pa se jim zdi strupeno. Ob sočasnih kvarnih vplivih industrializiranega okolja na mikofloro je škoda, ki jo utegne gozdno drevje utrpeti, zaskrbljujoča.

V prihodnosti je za ohranitev samoniklih gliv in potešitev lakote po gobah najbrž edina prava rešitev umetno gojenje. Bolj malo je znano, da so gobe gojili že v antiki. Ta umetnost se je kasneje razvijala le počasi, v novejšem pasu pa doživlja nesluten razvoj. Prehrambena industrija razvitih dežel skuša ustreči povpraševanju, predvsem pa je zavohala velike dobičke. Nekaj te vneme je pljusknilo tudi k nam. Svetovna proizvodnja gojenih gliv je več sto tisoč ton na leto in ji ni videti konca. Seveda pa ne gre pri tem brez težav. Glive se namreč gojenju uspešno upirajo. Danes je mogoče gojiti le nekaj vrst saprofitnih gliv iz rodov ostrigarjev, kukmakov, njivnic, tintnic in strnišnic. Mikorizne gobe so najtrši oreh. Poskusi gojenja gomoljik, mavrahov, sirovk, golobic in gobanov dajejo za sedaj le skromne rezultate. Toda človeška iznajdljivost je neizmerna in prejkoslej ji bo uspelo rešiti tudi ta vprašanja, na srečo v korist samoniklih gliv in ravnovesja v naravi.

V vsakdanjem življenju človeka se je uporabnost gliv (mimo prehrabene) skozi zgodovino močno spreminjala. Že pred šest tisoč leti so bukovo kresilko (kresilna goba; *Fomes fometarius*) uporabljali za vzdrževanje ognja. Spet druge vrste so bile surovina za izdelovanje barvil, parfumov in celo okraskov. Danes pač vsakdo ve, da brez drobnih enoceličnih gliv (kvasovk) ni ne dobrega kruha in ne vina.

Po odkritju prvega antibiotika penicilina v glivicah iz rodu *Penicillium* zanimanje farmakologije in farmacevtske industrije za glive močno narašča. Številne raziskave odkrivajo vedno nove produkte njihove živahne presnove, ki kažejo antibiotične, antikancerogene, imunostimulativne in druge farmakološko pomembne lastnosti. Mnoge stvari so še v povojih, vendar bo zanesljivo prišel čas, ko bodo odkrili substance, vredne slave penicilina.

Kakor vedno ima tudi ta medalja dve plati. Nekatere glive namreč izdelujejo tudi snovi, ki so strupene za človeka in živali. Živali premorejo neverjetno sposobnost, da prepoznajo strupene glive in se jim izognejo, človeku pa so bile potrebne mnoge brezimne žrtve, da je spoznal, kaj je strupeno in kaj ni. Etnomikologija je odkrila nekatere slavne žrtve naklepne ali nenaklepne zastrupitve z gobami, kot so svetopisemski Abel, Buda, rimski cesar Klavdij. Med pogubljenimi ne manjka slavnih mikologov.

Kemična sestava strupov v gobah še danes ni povsem razjasnjena. Medicina razvršča zastrupitve po bolezenskih slikah v take z dolgim in tiste s kratkim presledkom med zaužitjem in pojavom bolezenskih znakov. Smrtno nevarnih gliv ni več kot deset. Vse povzročajo zastrupitev z dolgim presledkom (inkubacijo) in okvarijo predvsem jetra in ledvice. Zastrupitve s kratkim presledkom so sicer lahko zelo dramatične, vendar se za sicer zdrave nepredvidneže večinoma končajo srečno. Daleč najpogostejša oblika zastrupitve so prebavne motnje. Povzročajo jih številne gobe zaradi odvajalnih strupov, ki jih vsebujejo. Pomembno je vedeti, da lahko postanejo strupene tudi sicer užitne in odlične gobe, kadar so stare, gnile, nepravilno shranjene ali neustrezno pripravljene. O škodljivosti pretiranega (požrešnega) uživanja ni vredno govoriti.

Poleg klasičnih bolezenskih slik je vse več dokazov, da pri lju-

Majhna gobarska razstava v Prevo-
lah za učence šole v naravi.

deh glive lahko izzovejo imunski odgovor, čemur sledijo alergična vnetja najrazličnejših oblik in stopenj, kar dopolnjuje pestrost mikopatologije.

Slovenija je bila v drugi Jugoslaviji prva in edina republika, ki je imela amatersko gobarsko organizacijo na republiški ravni. Leto 1961 je njeno rojstno leto in letos praznuje 35-letnico. Zanimivo je, da na akademski ravni ni bilo ustreznega razvoja in da v Ljubljani, ki ima najstarejšo amatersko gobarsko družino, danes ni mogoče vpisati mikologije kot samostojnega študija. Prvih pet let je organizacija delovala kot sekcija Prirodoslovnega društva Slovenije, nato se je v letu 1966 osamosvojila kot Mikološko društvo Slovenije. Leta 1974 se je v skladu z Zakonom o društvih reorganizirala v Zvezo gobarskih družin Slovenije (ZGDS). V takšni obliki deluje še danes. Kakor že ime pove, je osnovna enota gobarska družina (GD). Največkrat nastane v občinskem središču. Trenutno je v Sloveniji 21 GD. Na Dolenjskem sta dve. Ribniška je starejša, novomeška šteje letos 18 let. Pred nekaj leti sta bili družini še v Trebnjem in Kočevju, vendar sta obe zaradi pomanjkanja zanesenjakov zamrli.

Gobarska organizacija je nastala predvsem zaradi prirodoslovne radovednosti. Skušala je opisovati in zapisovati vrste, ki sestavljajo slovensko mikofloro. V nadaljnjem razvoju se je pokazala potreba po informiranju. Člani so želeli spoznati čimveč vrst in se informirati o uporabnosti, užitnosti in strupenosti. To znanje se je iz družin polagoma širilo v javnost z osebnimi stiki, z gobarskimi razstavami, s pomočjo medijev in s pisano besedo. Drastični upad zastrupitev z gobami v Sloveniji po letu 1965 je nedvomno rezultat te dejavnosti.

ZGDS posveča veliko pozornost stalnemu izobraževanju determinatorjev (določevalcev), ki delujejo v gobarskih družinah. Posebna komisija vsako leto organizira več tečajev v ta namen.

Posebno koristna so mednarodna mikološka srečanja pri nas. Z udeležbo vrhunskih tujih mikologov, ki k nam prinašajo najnovejša znanja in spoznanja, ni bilo nikoli težav. Znano je namreč, da je mikoflora v Sloveniji med najbogatejšimi v Evropi. Tri taka srečanja so bila tudi že na Dolenjskem: leta 1981 v Dolenjskih Toplicah, 1984 v Trebnjem in leta 1993 v Ribnici.

Rezultat dela domačih poznavalcev in ugotovitev tujih strokovnjakov na prej omenjenih mednarodnih srečanjih je drugi Seznam gliv Slovenije iz leta 1982, ki obsega blizu 2000, do sedaj ugotovljenih vrst na naših tleh. Kasneje smo v Sloveniji prepoznali še številne nove vrste, tako da bo tretji seznam, ki bo izšel letos ob 35. obletnici organizacije, bogatejši za nekaj sto vrst.

Že pred leti je dozorelo spoznanje, da je slovenska mikoflora zaradi kvarnih vplivov okolja pa tudi zaradi pretiranega komercialnega nabiranja in nekulturnega odnosa ogrožena. Gobarska zveza je preusmerila svojo dejavnost v vzgojo članov gobarskih družin in širše javnosti glede varovanja in pametnega izkoriščanja tega naravnega bogastva. Več let si je brez uspeha prizadevala za zaščito gliv na republiškem oziroma državnem nivoju. Predlani pa je končno dočakala izpolnitev svojih večletnih prizadevanj. Vlada Republike Slovenije je na podlagi zakona o varstvu okolja izdala uredbo o varovanju samoniklih gliv. Pri pripravi osnutka je sodelovala posebna komisija ZGS. Na aktualnost uredbe kaže dejstvo, da je bila že lani dopolnjena in spremenjena glede večje natančnosti in strogosti.

V uredbi je naveden t.i. rdeči seznam 70 vrst gliv, ki jih v Slove-

niji ni dovoljeno nabirati. Na seznamu so redke vrste, ki predstavljajo naravno dediščino, na drugi strani pa tiste, ki so iz najrazličnejših vzrokov ogrožene in bi njihov upad lahko ogrozil naravno ravnovesje. Vsebinsko so morda vsaj za prihodnost najpomembnejše tiste določbe uredbe, ki terjajo kulturno gobarjenje, s kakršnim se pri nas še ne moremo pohvaliti. Najhitrejši učinek bodo najbrž dosegle določbe, ki regulirajo komercialno nabiranje, odkup, izvoz in ne nazadnje tudi iznos svežih ali suhih gob iz države. Kdaj bo uredba zaživela, je težko reči. Glede na izkušnje iz drugih področij regulative in upoštevajoč zakoreninjenost navade naših ljudi, se to še ne bo kmalu zgodilo.

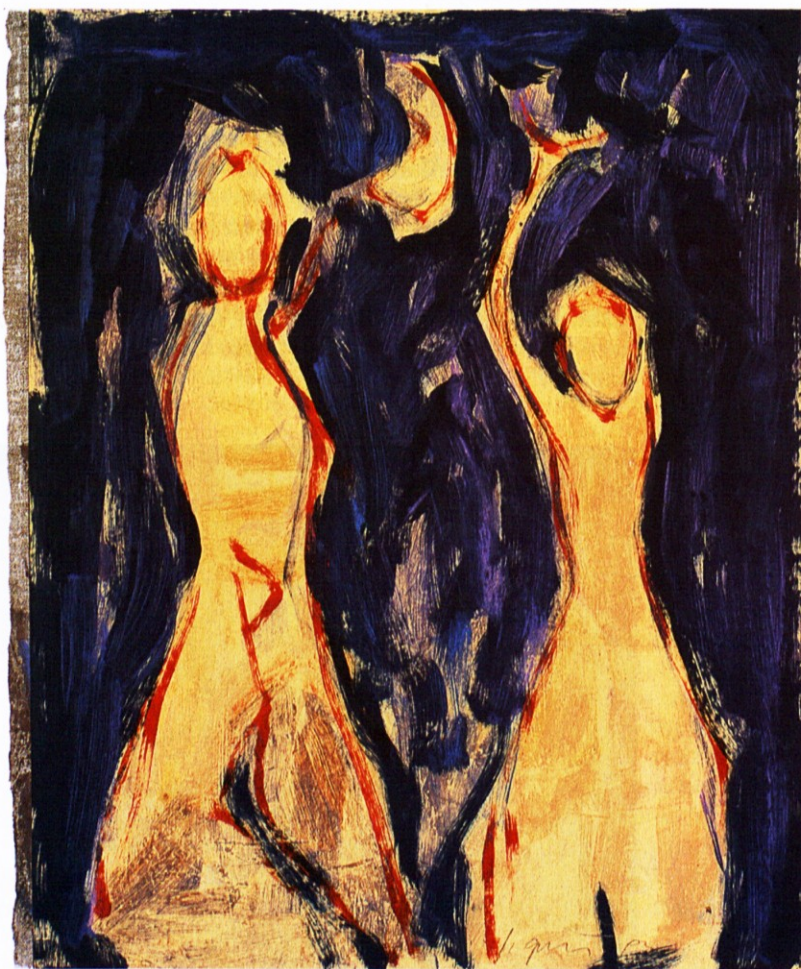
Naj zaključim z izkaznico Gobarske družine Novo mesto (GDNM). Ustanovila jo je peščica ljubiteljev gobarstva leta 1978. Glede na starost je v zlati sredini med GD Slovenije. Danes je s 147 člani tretja najmočnejša družina v Sloveniji, pa vendar ne premore niti lastnega prostora in gostuje ob naklonjenosti sedanjega ravnatelja v OŠ Grm. Deluje na področju, ki se ponaša z izredno raznovrstnostjo rastlinske vegetacije in z njo povezano pestrostjo mikoflore. Tako sploh ni naključje, da je bila leta 1981 izbrana za gostitelja zelo uspelega 4. mednarodnega mikološkega srečanja v Dolenjskih Toplicah. Deluje izključno na prostovoljni osnovi. Gonilna sila je desetina zanesenjakov, ki jim ob večjih prireditvah pomagajo nekoliko manj zagnani. Vodstvo je solidno in stabilno, strokovna ekipa, združena v komisijo za determinacijo, je solidna in lahko nudi strokovno pomoč drugim gobarskim družinam, kadar jo potrebujejo.

Med vsemi gobarskimi družinami novomeška najdosledneje zagovarja stališče, da je najkrajša in najučinkovitejša pot za uveljavitev gobarske kulture in za spremembo odnosa ljudi do narave sploh delo z mladimi. Svoje letne razstave, ki so seveda dostopne tudi širši javnosti, prireja že vrsto let izključno na osnovnih šolah. Ob razstavah nudi učencem vseh stopenj strokovna predavanja o glivah s posebnim poudarkom na kulturi nabiranja in na vzgoji glede varovanja mikoflore. Tako upamo, da uredba o varovanju samoniklih gliv ne bo ostala le črka na papirju in da se bomo končno uvrstili med tiste družbe, ki znajo ceniti in varovati svoje naravno bogastvo.

Komisija pri postavitvi gobarske razstave v Žužemberku septembra 1989.

Janko Orač: PLES, olje na kartonu, 40 X 50 cm , 1992

RAST – L. VII,
ŠT. 1-2 (39-40)
MAREC 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VII

ODMEVI IN ODZIVI

PROJEKT REVIT V OBČINAH ČRNOMELJ IN SEMIČ

V letu 1994 je tedanja občina Črnomelj pričela sodelovati v projektu REVIT, nadaljevali sta ga novi občini Črnomelj in Semič. To je bil šesti projekt v Sloveniji, saj so pred tem svoje programe že izdelale občine Ravne na Koroškem, Idrija, Ptuj, Ormož in Ribnica. Čeprav bi bilo smiselno, da bi projekt sprejela tudi metliška občina in bi tako predstavili celotno Belo krajino, kar bi bilo nedvomno v prid afirmaciji Bele krajine kot regije, se Metličani za ta projekt niso ogreli.

Oktobra 1995 je bil izdelan in natisnjen katalog REVIT, v katerem je predstavljenih 83 projektov s področja gospodarskega in družbenega razvoja v skupni vrednosti 67,5 milijona DEM. Katalog je bil posredovan na 400 naslovov v Nemčiji.

I. SPLOŠNO O PROJEKTU REVIT

Cilji projekta REVIT

Cilj projekta REVIT je gospodarski in družbeni razvoj slovenskih občin. Poteka s pomočjo bavarskega ministrstva za gospodarstvo in promet v obliki tehnične pomoči, ki predstavlja zlasti posredovanje znanj s področja projektnega menedžmenta, in slovenskega ministrstva za znanost in tehnologijo. Strokovno vodenje je zaupano mariborski Poslovno-ekonomski fakulteti. V občinah vodijo projekt REVIT posebne projektne skupine, te zagotavljajo tudi del sredstev.

Projekt REVIT ne pomeni nobenih direktnih načinov financiranja, ampak gre v bistvu le za zbiranje projektov ter njihovo pripravo po metodologiji, ki jo posredujejo Bavarci. Projekti se nato zberejo in pub-

licirajo v posebnem katalogu. Ta daje nosilec posameznih projektov ustrezne reference, da lahko sodelujejo na različnih natečajih tako doma kot v tujini. Končni cilj projekta REVIT ni izdelava kataloga projektov, ampak z njegovo pomočjo pridobljena sredstva, predhodno pa naj bi domači strokovnjaki in podjetniki osvojili določena znanja s področja strateškega in projektnega menedžmenta ter oblikovanja in vodenja projektov.

Zaradi zbranih projektov je REVIT katalog solidna osnova za razvojni program občine, čeprav ne v celoti. Občinskemu razvojnemu programu je treba dodati še projekte, ki zaradi konceptualnih posebnosti ali manjše pomembnosti niso prišli v katalog, in ukrepe občinske razvojne politike.

Predstavitev metodologije projekta REVIT

Projekt REVIT je sestavljen iz dveh faz.

V 1. fazi poteka hkratno izobraževanje članov projektne skupine, oblikovanje strategije razvoja in zbiranje ter oblikovanje posameznih projektov, pri katerih želimo sodelovanje tujih partnerjev (lahko tudi domačih). To sodelovanje se nanaša na strokovno sodelovanje (znanje), povpraševanje in ponudbo, skupna vlaganja, kreditiranje ipd. Produkt te faze je katalog.

2. faza pomeni dejansko uresničevanje posameznih projektov. Realizirani projekti so pokazatelj uspešnosti celotnega projekta REVIT. Zaradi sprememb v razvoju je potrebno sprotno spremljanje in vnašanje sprememb in dopolnitev.

Projekt REVIT časovno ni o-

mejen.

Katalog REVIT vsebuje uvodoma kratek geografski, zgodovinski, kulturni in gospodarski oris občine. Temu sledi jedrnata opredelitev razvojnih problemov občine in na tej podlagi izdelana globalna vizija razvoja. Njeno uresničevanje je nato zajeto v globalni strategiji razvoja in strategijah posameznih strateških področij. Glavni del kataloga sestavljajo posamezni projekti, ki so razvrščeni po strateških področjih.

II. PREDSTAVITEV KATALOGA REVIT OBČIN ČRNOMELJ IN SEMIČ

Uvodoma je predstavljena Bela krajina, ne glede na to, da občina Metlika ni vključena v ta projekt. Tako je vsaj v tem delu kataloga omenjena Bela krajina kot regija.

Razvojni problemi in globalna strategija

Bela krajina nima dovolj razvite industrije in malega gospodarstva, kmetijstvo ne daje vseh sredstev za preživljanje, infrastrukturni problemi so veliki zaradi redke poseljenosti, izseljevanje je prisotno že več kot sto let, nivo znanja je nizek, dežela je geografsko zaprta in slabo povezana s svetom.

Ima pa nekaj prednosti: neokrnjeno naravo, kulturne znamenitosti in bogato ljudsko izročilo, obmejni položaj, delovni potencial itd.

Globalna strategija

Možnosti za razvoj so v:

- turizmu
- naravi prijaznem kmetijstvu
- vinogradništvu, predvsem v pridelavi vrhunskih vin
- dejavnostih ob meji
- modernizaciji obstoječe industrije in razvoju malega gospodarstva.

Ob tem bodo nujno potrebna vlaganja v znanje, v okolje ter komunalno in kulturno infrastrukturo.

Vizija razvoja je zajeta v sloganu: BELA KRAJINA, SVETLA IN PRIJAZNA ZA VSE.

PROJEKTI PO STRATEŠKIH PODROČJIH

Turizem

Razvoj turizma bo temeljil na naravnih znamenitostih (krajinska parka Lahinja in Kočevsko-Kolpa, reka Kolpa in drugo), belokranjski kulinariki, vrhunskih vinih in ponudbi v okviru vinske ceste, domači obrti, ljudskem izročilu, lovu in ribolovu, kulturnih znamenitostih itd.

Predstavljenih je 15 projektov, katerih nosilci so zasebniki, družbena podjetja in občina. Večina se jih nanaša na izgradnjo prenočitvenih zmogljivosti, med katerimi sta pomembnejši gradnji novega hotela in motela. Drugi projekti so še: izgradnja turistično-informacijskega centra in drugih objektov v parkih, infrastruktura smučišča na Gačah, raziskava tople vode pri Dragatušu, jahanje in drugo. V katalogu je tudi pet povpraševanj in ponudb s področja turističnih storitev.

Industrija in gradbeništvo

Razvoj bo še naprej usmerjen v kovinskopredelovalno, strojno, elektro, lesnopredelovalno in tekstilno industrijo, kjer bi imela prednost okolju prijazna dejavnost in višja kvaliteta. Težili naj bi k višjim oblikam kooperacije, saj je proizvodnja končnih izdelkov drag proces. Gradbeništvo bo temeljilo na kvaliteti dela in specialističnih znanjih.

Predstavljenih je pet projektov (tekstil, Belt, Begrad) in pet povpraševanj oz. ponudb.

Kmetijstvo

Poljedelstvo, živinoreja, vinogradništvo, sadjarstvo in vrtnarstvo spadajo še naprej med temeljne dejavnosti. Kmetijstvo naj bi bilo okolju bolj prijazno, zato bi podpirali tudi

biološko pridelovanje hrane, intenziviranje pridelave naj bi bilo zmerno.

Predstavljenih je devet projektov posameznih kmetov, ki želijo razširiti svojo dejavnost, in devet ponudb oz. povpraševanj. Projekti se nanašajo na proizvodnjo mleka in mesa, pridelavo sadja in vrtnin, turizem na vasi itd.

Malo gospodarstvo

Malo gospodarstvo pridobiva na pomenu in je tudi za Belo krajino kot majhno regijo (geografsko in demografsko) zanimiva oblika.

Predstavljenih je dvanajst projektov, šestnajst podjetnikov navaja tudi svojo ponudbo in povpraševanje. Projekti se nanašajo na proizvodnjo raznih izdelkov in manjših strojev oz. naprav.

Izobraževanje

Izobraževanje je opredeljeno kot proces spreminjanja prepričanj in vrednot, mišljenja ljudi, tako da bodo znali bolje poskrbeti za svoj razvoj in s tem razvoj širšega okolja, ki mu pripadajo. Zato se naj bi Belokranjci izobraževali tako v rednih šolah kot v drugih oblikah izobraževanja.

Predstavljenih je petnajst projektov in šest različnih ponudb in povpraševanj. Projekti se nanašajo na uvajanje različnih novih oblik izobraževanja, kjer iščejo zlasti projektno sodelovanje in skupna vlaganja.

Okolje in infrastruktura

Ohranjanje čistega okolja, preprečevanje onesnaževanja ter zagotavljanje osnovnih infrastrukturnih objektov je temeljni pogoj za razvoj ostalih dejavnosti in zagotavljanja standardov, kot veljajo v Evropi.

Predstavljenih je enajst projektov, od katerih sta občini Črnomelj in Semič nosilki devetih projektov, nosilca dveh projektov sta komunalni podjetji. Projekti se nanašajo na oskrbo s plinom in vodo, ure-

ditev kanalizacije, ravnanje z odpadki in druge ekološke probleme.

Naravna dediščina

Strategija razvoja na tem področju bo usmerjena v varovanje območij, ki imajo značilnosti naravne znamenitosti. To je območje Krajinskega parka Lahinja, varovati pa je potrebno še območja ob reki Kolpi in Krupi, biotopa črnega močerila pri Jelševniku, Kočevskega Roga itd. Potrebni bodo veliko vlaganj v zaščito naravne in kulturne dediščine na teh območjih kakor tudi osvajanje znanj s področja marketinga in zagotavljanje življenjskih in delovnih možnosti za prebivalstvo na teh območjih.

V katalogu je navedenih sedem projektov, katerih nosilci so Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, občini Črnomelj in Semič ter drugi javni zavodi.

Kulturna dediščina

Pri ohranjanju ljudskega izročila, tradicionalnih obrti, kulturnih spomenikov (gradovi, cerkve, arheološka najdišča, historična mestna jedra) in tehnični dediščini temelji kulturna identiteta Bele krajine. Zato so raziskovanje, obnavljanje, prezentiranje in promoviranje kulturne dediščine ter izobraževalni programi s tega področja sestavni del vseh razvojnih načrtov.

V katalogu je navedenih devet projektov, katerih nosilki sta občini Črnomelj in Semič. Projekti se nanašajo na obnovo in revitalizacijo (zlasti vključevanje v kulturno in turistično ponudbo dežele). Predstavljeni so naslednji objekti: grad Pobrežje, cerkve: sv. Duh v Črnomlju, sv. Jakob v Naklem, sv. Trojica na Vinjem vrhu, Vseh svetnikov v Pustem Gradcu ter mlin na Kolpi in rudarski muzej v Kanižarici (tehnična dediščina), muzej v Semiču in kočvarska domačija v Rogu.

Vrednost projektov

Področje	Štev. vseh projektov	Štev. ovrednotenih projektov	Vrednost (v DEM)	Odst.
1. turizem	15	15	18.455.000	27,3
2. industrija in gradb.	5	1	7.300.000	10,8
3. kmetijstvo	9	2	275.000	0,4
4. malo gospodarstvo	12	1	350.000	0,5
5. izobraževanje	15	15	3.935.000	5,8
6. okolje in infrastr.	11	11	22.665.000	33,6
7. naravna dediščina	7	6	4.275.000	6,3
8. kulturna dediščina	9	7	10.325.000	15,3
Skupaj	83	58	67.580.000	100,0

Sklep

Ob listanju kataloga REVIT se ponujajo nekatera opažanja in porajajo določena vprašanja.

Primerjava med globalno strategijo in strategijami posameznih področij na eni strani ter konkretnimi projekti na drugi strani kaže:

- da je strategija zajela vsa vitalna področja, ki so ključnega pomena za nadaljnji razvoj Bele krajine; ta bi bila po uresničitvi vseh teh ciljev zares prijazna in enkratna dežela za vse
- da je število projektov kakor tudi ponudb in povpraševanj precejšnje
- da je veliko nosilcev projektov zasebnih podjetnikov, kar kaže, da ljudje vedno bolj skrbijo za svoj razvoj
- da imata občini velik posluš tako za komunalno kot kulturno infrastrukturo in da so projekti zastavljeni zelo smelo.

Škoda pa je:

- Da cilji razvoja niso dovolj podprti s konkretnimi projekti.

Kljub relativno visokemu številu projektov je malo ali skoraj nič projektov ravno s področij, ki jih strategija navaja kot najpomembnejše za razvoj dežele. To so: industrija, kmetijstvo in malo gospodarstvo.

- Da je samo 70 odstotkov predstavljenih projektov finančno ovrednotenih. Ali to pomeni, da

so predstavljeni projekti še bolj v fazi razmišljanj, ne pa že konkretni načrti, v katerih bi našli odgovore na vse, kar je potrebno, da se realizacija projekta požene v tek? Ideje sicer so, morda pa bo kak tuji partner pomagal sestaviti projekt. Tudi tako lahko beremo katalog.

- Da je šlo zadnje čase veliko podjetij v stečaj (Belt, Leso, Obrt, Kovinar, Rudnik itd.), novih projektov pa ni, kljub temu da so ostali tako proizvodni prostori kot delavci. To je najbolj očiten dokaz o uvodoma zapisanih trditvah o primanjkljaju znanja. Oživitve gospodarstva ali prestrukturiranje se kaže v občini Črnomelj kot zelo boleč in dolg proces.

- Da v programu REVIT ni pomembnejših projektov, ki bi zagotavljali večje zaposlovanje, in torej ne rešuje problema velike brezposelnosti zlasti v občini Črnomelj. Predstavljeni projekti so bolj ali manj nanašajo na samozaposlitev in na nekatere javne infrastrukturne projekte, kar le v manjši meri rešuje opisani problem.

- Da s področja kmetijstva ni projektov o sonaravnem kmetovanju, čeprav je v strategiji veliko govora o varovanju narave in sami naravi kot eni od prednosti za razvoj. V tej zvezi se lahko postavi vprašanje, kakšno vrednost bo imela bla-

govna znamka Bele krajine, če za njo ne stoji nobena posebnost.

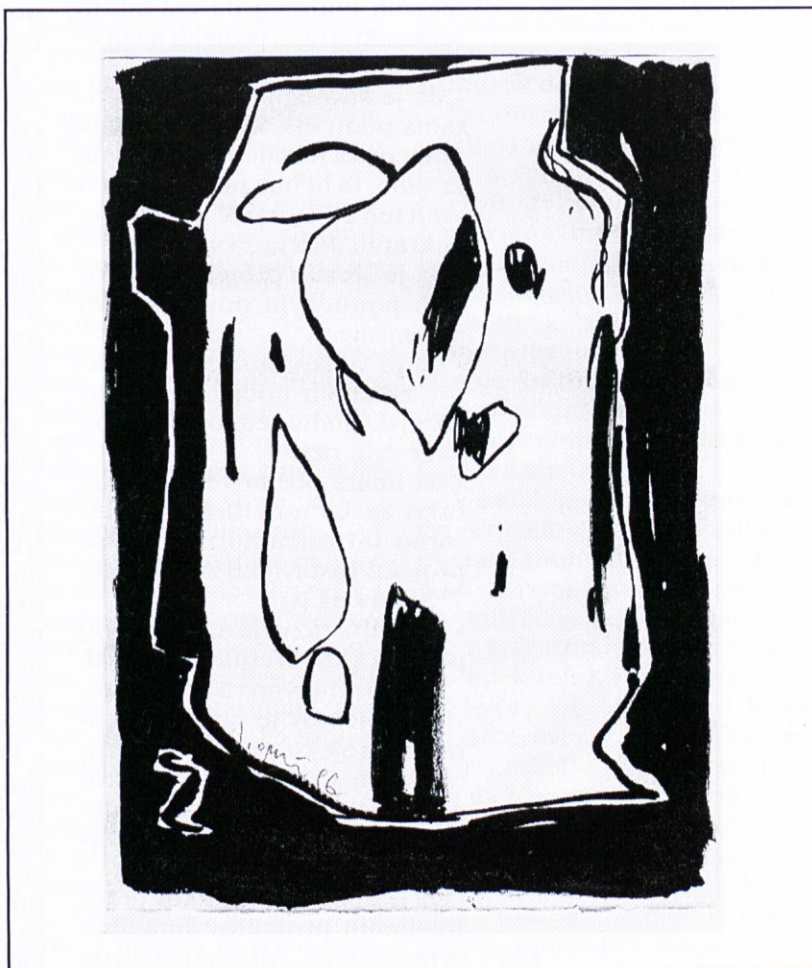
- Da še niso razčiščene dileme glede zaraščanja površin z gozdovi, in sicer: ali želimo, da bo čim več površin zaraščenih ali pa bi se del namenil tudi za kakšne gospodarske in rekreativne dejavnosti itd.

Projekt REVIT pomeni zaradi svoje zasnove precejšnjo pomoč občinam, ki želijo izdelati svojo strategijo razvoja in jo tudi uresničevati. Od občin je nato odvisno, kako zares ga vzamejo in kako si kasneje prizadevajo za njegovo izvedbo. Ker je bilo v izdelavo programa REVIT vloženih precej sredstev, najbrž ne bi smel pomeniti še en program, ki ga odložimo v predal. Zaradi tega bo nekdo moral skrbeti za njegovo ure-

snjevanje in sprotno evalvacijo. Spremljanje njegove uspešnosti pa je v znatni meri odvisno od tega, kako realno so zastavljeni projekti in kako poteka sprotno prilagajanje.

O vsem tem je tekla beseda tudi na okroglih mizah in zaključni konferenci, ki so v oktobru 1995 pospremile izdajo kataloga REVIT. Predstavniki raznih ministrstev so razlagali vladne ukrepe in pomoč, domači podjetniki so govorili o svojih težavah. Zaključek vseh teh razpravljanj pa je naslednji: ne tarnajmo, ne čakajmo na pomoč, Bela krajina naj bo regija novih priložnosti, pospešimo osvajanje znanj. Razvoj vedno temelji na idejah in znanju, teh pa nam nihče ne bo dal, lahko nam le pomaga. V tem je tudi smisel projekta REVIT.

Janko Orač: FRAGMENT IZ SKI-CIRKE, risba s tušem, 1996

Vanek Šiftar JEZIK (NAREČJA) ROMOV V SLOVENIJI

Nobenega dvoma ni, da je živ jezik temelj identifikaciji sleherne organizirane etnične, predvsem pa narodnostne skupnosti.

Ko so se posamezne romske skupine že nekako ustalile, postale zaznavne v Evropi, so se posamezni izobraženci zaradi prepoznavanja začeli zanimati za njihova narečja-pogovorni jezik in tako odkrivali njihovo poreklo in tudi pradomovino. V Pragi je leta 1821 izšlo pomembno delo o romskem jeziku *Romani čhib* in nekaj let za tem večji nemško-romski slovar. To je obdobje, ko je v Evropi naraščalo znanstveno zanimanje za proučevanje sanskrta, staroindijskega knjižnega jezika (najpomembnejše delo: Sanskrt-Wörterbuch) in temu je dal znanstven prispevek tudi dr. Fran Miklošič. Prišel je v stik z Romi na Madžarskem in leta 1842 je nastal njegov romski slovarček.

Z leti je naraščalo zanimanje za romska narečja številnih romskih skupnosti. Med znanstvene proučevalce se je pomembno uvrstil tudi akademik Rado Uhlik (Sarajevo), ki je tudi znanstveno pojasnil izvor in pomen besede Rom (Dom-Lom-Rom), s katero sebe poimenuje romska populacija. Besedo Cigan so jim pritaknili kot karakteristiko etnično zastopljene skupnosti.

Počasi je doraščala tudi romska inteligenca in v narodnostnem osveščanju začela proučevati svojo preteklost, kulturo in jezik. V naši sosesčini je zaznaven napredek na Madžarskem, kjer je romska skupnost tudi največja narodnost. V novem času se je močno razvila romologija v južnih pokrajinah nekdanje Jugoslavije, predvsem v Makedoniji. Šaip Jusuf (Sko-

pje) je tudi avtor romske gramatike.

Z odhodom Romov iz indijske pradomovine so se iz več razlogov razbijali na posamezne skupine in naprej v podskupine. Danes sta ostali kot glavni: Romi in Sinti (pokrajina Sindh v zahodnem Pakistanu), ki so danes v glavnem naseljeni na območju Nemčije, nekaj jih je na Gradiščanskem (Burgenland), v obmejnem kraju Pertotča (Prekmurje) ter na Gorenjskem. Sinti so bili v času tretjega rajha ščiteni, ker jih je Himmler uvrščal zaradi modrih oči med arijce. Miklošič je s svojim proučevanjem razdelil Rome v 13 skupin.

Romi na Balkanu so znanstveno opredeljeni v dve glavni skupini, turško in vlaško, ki sta se delili naprej v podskupine. Delitev je povzročala njihova poklicna dejavnost, ki je vplivala na izolacijo posameznih skupin in tudi odtujevanje narečij kakor tudi medsebojnih odnosov. Tako so bili Romi v Prekmurju precej nasršeni na koritarje (koritaši-izdelovalci korit; prihajali iz Hrvaške). Poklicna dejavnost jim je dajala tudi skupinska imena (lovjarji-trgovci s konji...).

Zanimalo me je, kateri glavni skupini pripadajo Romi iz Prekmurja. Minilo je že dosti let, ko sva z Uhlikom po tekstih, ki so jih pisali pismeni Romi, ugotavljala njihovo pripadnost. Sporočil mi je, da so to vlaški Romi. Z romskimi narečji se je ukvarjala Pavla Štrukelj, dobra poznavalka narečij romske pradomovine, in v disertaciji Romi na Slovenskem (CZ, 1980) skrbno obdelala med romskimi narečji prekmurske (str. 66-76). Kot mnogi romologi je ugotovila veliko razlik med narečji in celo, da se posamezne skupine

nekaterih zaselkov zelo težko sporazumevajo. Verjetno je v tej težavi tudi delen vzrok, da so Romi med Madžari (Hodoš, Dobrovnik) povsem opustili svoje narečje in govorijo le madžarščino. Pomembna je njena ugotovitev, da imajo proučevana narečja ohranjene prvine izvirnega starega indijskega ljudskega jezika prakrata, ki se kot knjižni jezik preprostih ljudi loči od sanskrta, ki je bil jezik brahmanov. Doktorica je tudi zapisala, da je s svojimi ugotovitvami v etničnem in jezikovnem pogledu Romov v Sloveniji želela opozoriti na nadaljnje načrtno delo raziskovalcev. Toda najmanj odziva je bilo na področju raziskovanja in prispevanja k razvoju romskega jezika in formiranja nekega skupnega narečja. Jezik Romov je že "svetovni" problem nekaj milijonske narodnostne skupnosti. O tem je bila živahna razprava na prvem (ustanovnem) kongresu Romov v Londonu in za tem se ponavlja in pojavlja tudi v državah z Romi. Tako je bilo tudi v Jugoslaviji in sedaj so prekinjene nekdanje dobro zastavljene vezi in sodelovanje na romskem področju. Leta 1986 (od 9. do 11. junija) je bil v Sarajevu zelo odmeven mednarodni simpozij Jezik in kultura Romov (večjezični zbornik, Sarajevo 1989). O jeziku in kulturi Romov v Jugoslaviji je bilo precej referentov iz Slovenije: Šiftar, Štrukelj in Tancer. Med sodelujočimi naj opozorim na nekatere pomembne zunanje sodelavce (Kollár-Madžarska, Haišman in Davidova-ČSSR, Amador-Španija, Blalla in Pathania-Indija, Kochanovski, Cortiade-Francija in še drugi. Posebej moram opozoriti na prispevek Friedmana iz ZDA, ki je komparativno obdelal vpliv turškega jezika na romska narečja na Balkanu (turcizmi).

Večina avtorjev je opozarja-

la na nujnost nastajanja določenih skupinskih narečij. Tu pa je bilo poudarjeno, da pri tem še preslabo sodelujejo zavzeti romski jezikoslovci (tudi malo jih je še) - znanstveniki.

V minulih tridesetih letih so se odnosi do romske populacije bistveno spreminjali v posameznih državah kakor tudi na meddržavnem (pravnem) področju. Ureja se njihov etnični in narodnostni položaj in status. Tako je na Madžarskem, v Avstriji, nikamor pa se ne premakne v Italiji, kjer je samo še določba (6. čl. ustave), da so zaščitene vse jezikovne manjšine, ki živijo na njenem ozemlju. Pri konkretnem uresničevanju priznanja narodnostnega statusa je vprašanje jezika oziroma katero narečje naj se uporablja pri pouku romske materinščine pri dvojezičnem pouku.

Problem je tudi konstituiranje romske narodnostne skupnosti. V nekaterih državah je romska skupnost bolj ali manj homogena (Avstrija, Madžarska), nasprotno pa v Italiji in v Sloveniji.

V ustavi Republike Slovenije je določba, da "položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon" (65. člen). Skoraj nemoogoče je sprejeti količjak soliden zakon ob dokaj nejasno definiranimi etničnimi in narodnostnimi posebnostmi romske skupnosti.

V zadnjem času se je iz posameznih skupin in društev začela organizirati romska skupnost Slovenije.

Že nekaj časa več raziskav in avtorjev opozarja na velike težave pri vzgoji in izobraževanju Romov (tako z veliko pozornostjo strokovne kritike sprejeto delo: Mladen Tancer, Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem, Obzorja, Maribor 1994) zaradi pomanjkljivega znanja njihove materinščine.

Otroci se učijo besed, ki jih pojmovno ne razumejo niti dojemajo. S tem so se konkretno soočili in spoprijeli učitelji v Murski Soboti in pripravili "pomožni učbenik" (Zbirka slovensko - romskih izrazov, okrog 1100 besed). Na žalost je pri tem ostalo. Nekaj posameznikov, predvsem otrok, se je udeležilo krajših romskih jezikovnih seminarjev zunaj Slovenije. Škoda, pridobljeno znanje in izkušnje so bile pozabljene, ni bilo potrebne zavzetosti, da bi se posamezniki, usposobljeni za študij romologije, vpisali na fakultete oz. šole, kjer je dobro zastavljena romologija. Prezrta so tudi mednarodna srečanja, znanstvena posvetovanja s posamezniki iz sosednjih romskih skupnosti oziroma držav, kjer so aktivne znanstvenoraziskovalne ustanove romologije. Ni stikov niti z Zagrebom (Findak Sunčica), še manj pa z Roma cultural club v Beogradu, ki se zavzeto ukvarja z vprašanji romskega jezika in njegovim uveljavljanjem. Izdali so Zgodovinski pregled informiranja Romov in knjigo mr. Dragoljuba Ackovića Gradnja za istoriju informisanja Roma ter organizirali (v Beogradu od 17. do 20. decembra 1994) prvo svetovno konferenco glavnih in odgovornih urednikov romskih glasil.

Narečni romski jezik se slovensko precej razlikuje od drugih knjižnih jezikov (npr. ne poznajo nominativa-imenovalnika, imajo osem sklonov itd.), kako je to v narečjih Romov v Sloveniji, pa bo treba šele ugotavljati. Doslej je bilo ugotovljeno, da imajo narečja še precej dediščine jezika svoje pradomovine, je pa veliko razlik in narečja so skoraj uporabna le za posamezna naselja.

Na zblíževanje in potrebno sožitje v življenjskem okolju precej prispeva zavzetost članov Društva za preventivno in pros-

tovoljno delo (duša Tatjana Avsec) s srečanji romskih otrok, kar deloma prispeva tudi k utrjevanju in razvoju jezika.

Ni mogoče prezreti knjižnih prvencev Jožeta Horvata in Jožeta Livijena Lunin prstan (Čhoneskri angrusti, Pomurska založba, M. Sobota 1994, in pesniško zbirko Rajka Šajnoviča Pot/Drom (Dolenjska založba, Novo mesto 1995). Tisk je le skromno registriral omenjeni knjižici. Ob izidu Luninega prstana je poročevalec (Milivoj Roš), morda še kateri, zapisal, da je to prva knjiga v romščini pri nas. Ne vem, ali je to namenoma ali zaradi nepoznavanja. Založba Univerzum v Ljubljani (Bela Sever, Franc Škoberne) je leta 1978 izdala bogato opremljeno knjigo Amen sam e Titoska, o Tito si amaro / Mi smo Titovi, Tito je naš. Objavljeni so prispevki znanih avtorjev (Bevk, Cesarec, Krleža, Nazor in nekaterih drugih). V redakciji je sodeloval Tone Pavček, glavni prevajalec in lektor je bil Šaip Jusuf. Romi so knjigo sprejeli precej zadržano, saj je bilo med njimi veliko nepismenih in tudi jezika prevajalcev niso razumeli. V pripravi za simpozij v Sarajevu sem hotel ugotoviti, koliko so bili teksti piscev (najmanj 4 razrede osnovne šole) iz nekih krajev razumljivi v oddaljenjših naseljih (murskosoboška in lendavska občina). Skoraj dosledno so pod tekst napisali: ne razumem.

Na dvodnevnem simpoziju v Mariboru (3.-5. februarja 1992) z naslovom Mali narodi in etnične manjšine v nastajajoči Evropi je sodelovala tudi dr. Birgit Igla (sodelavka Sprachwissenschaften Instituta, Bochum) z referatom o identiteti Ciganov. Na njeno željo smo dr. Mirko Križman, ona in jaz obiskali nekaj romskih naselij v soboški občini in imeli daljši razgovor v vrtcu Pušča ter z ne-

katerimi posamezniki doma. Zaradi tedanje električne krize smo bili časovno omejeni. Presenečeni smo bili, koliko starih indijskih jezikovnih prvin je odkrivala v pomenku dr. Igla. Ker smo bili časovno omejevali, nismo mogli pri nas strniti vseh ugotovitev. Inštitut v Bochumu je intenzivno pripravljaj največji slovar romskih narečij-jezika.

Po izidu zbornika Lunin pristan sem ji ga poslal s prošnjo, da mi sporoči mnenje o jeziku piscev. Dr. Igla se je medtem preselila v Sofijo (Univerza St. Climenta...), moja pošiljka jo je le našla. Tudi Šajnovičevo pesniško zbirko sem ji poslal s ponovljeno prošnjo. Sredi lanskega leta mi je sporočila:

“Varianta oz. variante romskega jezika, v katerem sta napisani ti zbirki, mi sploh niso znane in zato si ne upam podati v podrobnosti svojega mnenja. V zbirkah se pojavljajo besedne oblike, ki jih na podlagi lastnega poznavanja južnih dialektov intuitivno imam za ‘napačne’. V takšnih primerih nisem prepričana, če gre za tiskarskega škrate ali pa za čisto običajno varianto v določenem dialektu. V večini primerov, ki jih ocenjujem za dvomljive, mi je pri nadaljnjem branju postalo jasno, da gre za narečne posebnosti.

Na osnovi tega lahko pozitivno povem, da sta obe publikaciji napisani z veliko jezikovno doslednostjo, da se dialekti ne mešajo in da se krčevito ne išče naddialektnih kompromisov (kar pa, na žalost, ni vedno tako). Uporabljeni leksikon je relativno bogat in na srečo se avtorja ne bojita uporabljati tudi sposojenk - kar tudi ustreza jezikovni realnosti romskega jezika. (Na podlagi mojih lastnih izkušenj lahko povem, da govorci romskega jezika odklanjajo tekste, v katerih se teži k purifikaciji romskega jezika.) Uporabljeni jezik je tudi drugače izredno zanimiv za jezikoslovce, kajti odkrijejo lahko marsikaj, česar ni možno dogoniti iz drugih dialektov. Po mojem mnenju je objavljanje tekstov v romskem jeziku ter njihovo širjenje pomemben in tudi neobhoden korak pri razvoju standardnega/normiranega knjižnega jezika. Jože Livijen in Rajko Šajnovič sta s svojima deloma gotovo veliko prispevala tako k razvoju romskega jezika kot knjižnega jezika ter tudi k razvoju romske literature. Prirčne čestitke.”

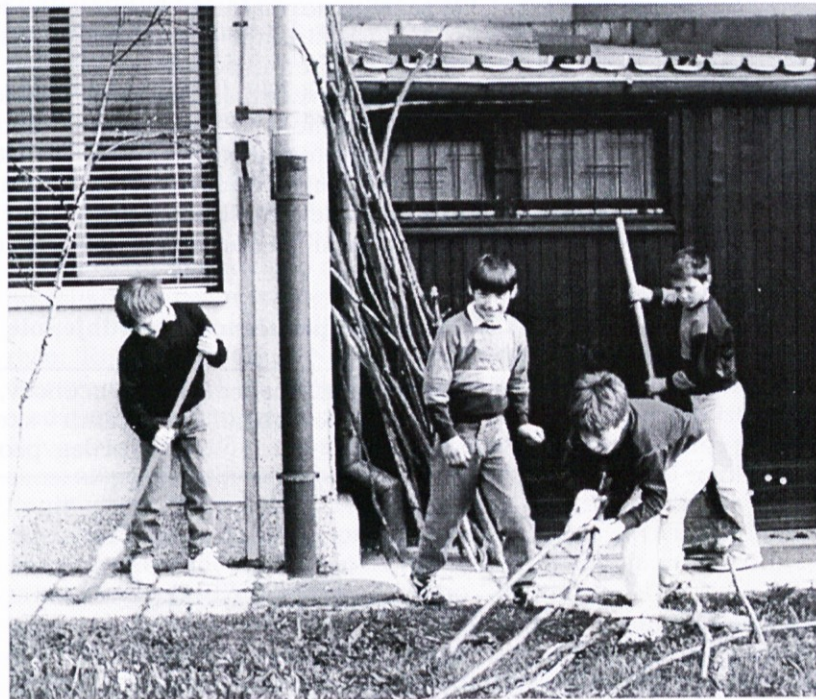
Dr. Igla me je tudi obvestila, da je izšel slovar južноеvropskih dialektov leta 1994 pri založbi Harrassowitz. Poslala mi je zanimiv zbornik Studii Romani-Teksti iz Bolgarije.

Kam greš, dolenski Rom? (Foto: Milan Markelj)

Marjeta Zaman 40 LET OSNOVNE ŠOLE DRAGOTINA KETTEJA

*Vsak otrok hodi v šolo, čisto vsak dan.
Eni po gladki, ravni poti, drugi pa po ozki in vijugasti,
brez kamnov pa ni nobene.
(Marja Strojin)*

Ekološki dan ob dnevu Zemlje

Jubilej! Taka beseda vedno vzbudi razmišljanja, obudi spomine in prikljče na dan tisto, kar je bilo že davno potisnjeno v pozabo. Da, šola deluje že štiri-deset let. To je najstarejša tovrstna šola na Dolenjskem. Na začetku so ji rekli pomožna šola, kasneje je bila to posebna šola, po mnogo letih pa je postala osnovna šola s prilagojenim programom.

Leta 1955 je pričela z delom šola, ki je bila namenjena učencem z motnjami v duševnem razvoju. O samem pričetku delovanja šole pripoveduje prof. Slavka Keglovič, prva defektologinja in ravnateljica, takole: "Malo se je takrat vedelo o posebnem šolstvu. Na takratnem referatu za prosveto in kulturo so mi dejali, da če že imajo take

šole v drugih večjih slovenskih mestih, potem jo moramo imeti tudi na Dolenjskem in naj si preskrbimo prostore in učence." V Dijaškem domu Šmihel je dobila majhno sobico in razred s spalnico. S širšega področja Novega mesta je prišlo devet učencev. Seveda pa ni šlo vse gladko. Potrebno je bilo prepričati starše, da vključijo svoje otroke v Pomožno šolo. Gospa Keglovičeva je takrat opravljala dela učiteljice, vzgojiteljice, varuhinje, računovodkinje, tajnice in ravnateljice. Z leti je število učencev naraščalo, kadrovsko se je šola okrepila in sčasoma postala popolna osemletna šola. Zdaj so tu tudi štirje oddelki vzgoje in izobraževanja ter prostori za domsko vzgojo.

Za delo z otroki s posebnimi

Viri:

Osnovna šola na Slovenskem, Zveza pedagoških društev Slovenije, Izobraževalna skupnost Slovenije, Pedagoški inštitut v Ljubljani, 1971
Preproste besede - glasilo Osnovne šole Dragotin Kette Novo mesto, 1995

potrebami je nujen celostni pristop in tesno sodelovanje vseh strokovnih delavcev ter staršev. Smisel šolanja se pokaže šele s tem, da v vsakem učencu poskušamo maksimalno razviti njegove potenciale, najboljši nadaljujejo izobraževanje v skrajšanih programih in kasneje zaživijo normalno življenje.

V času šolanja učenci doživljajo uspehe, postopno se pričnejo zavedati lastne vrednosti, postanejo bolj samozavestni. Vsega tega pa ni brez maksimalnega angažiranja vseh nas, ki z njimi delamo. Koliko priznanj, pohval, nagrad in pokalov

v državnem merilu so si učenci v vseh teh letih prislužili na različnih tekmovanjih! Zavedati se moramo, da taki uspehi ne pridejo čez noč, temveč so sad dolgotrajnega dela in vztrajanja pri postavljenih ciljih, ki jih je mnogo težje doseči kot pri drugih osnovnošolcih.

Kako si predstavljam prihodnost šole? V nadgradnji tistega, kar se je v pedagoškem smislu pokazalo pozitivno in koristno, dati poudarek stalni strokovni rasti, v medsebojnih odnosih pa znati prisluhniti drugim in drugačnemu mnenju ter biti strpni do drugih in drugačnih.

Tabela 1: Vpis učencev v srednje šole

Šol. leto vpisa	št. učencev, ki so končali 8.r.	št. učencev, vpisanih v skrajšane prilag. programe	vpis v redne skrajšane programe
87/88	16	2	1
88/89	9	1	5
89/90	9	4	1
90/91	12	4	3
91/92	12	3	5
92/93	20	4	9
93/94	8	2	6
Skupaj:	86	20	30

Tabela 2: Uspešnost učencev v srednji šoli

Vrsta programa	št. vpisanih	št. uspešnih
skrajšani prilagojeni	20	20
redni skrajšani	30	20

Iz prikazanih podatkov ugotovimo:

- da se vedno več učencev odloča za nadaljnje izobraževanje,
- da se več učencev vpiše v redne kot v prilagojene programe,
- da je uspešnost v prilagojenih

programih 100 %, v rednih programih pa jih konča šolo 70 %.

Kaj pa tisti, ki šolanja niso nadaljevali? Večji del se jih prijavi na zavod za zaposlovanje kot iskalci zaposlitve.

Naslovnica knjige Bernarde Potočnik Hmeljnik, ki jo je izdalo Slovensko etnološko društvo leta 1994

Kar s precejšnjo gotovostjo bi lahko trdil, da v zadnjih nekaj letih ni bilo pisano o nobeni graščini na Dolenjskem toliko kot o Hmeljniku. Avtorji teh člankov, razprav, interpretacij znanstvenih raziskav in celo monografije o Hmeljniku, ki jo je izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, imajo seveda različna izhodišča. Ta se opažajo v vsebini in obsegu objavljenih del, vendar bi kar za vse lahko ugotovil, da nudijo tudi informacije in ugotovitve, za katere res ni potrebno nobeno veliko znanje iz etnologije ali pa zgodovine, pa da se odločno reče: To pa res ni tako! Ne nameravam ugotavljati, ali je posredi površnost, neznanje, vprašljiva interpretacija, enostranskost ali pa zanesljivost uporabljenih virov. Neke ugotovitve v teh objavljenih delih so prav banalno nenatančne. Tako je na primer v številki TV-15 Svobodna misel iz leta 1994 objavljen članek, v katerem piše, da je Hmeljnik v *Mirenski dolini*!, a ta že stoletja stoji nad dolino Temenice in Krke. Zanimivo je, da je avtorica članka urednica revije in po rodu Dolenjka. Mladina je v novoletni številki letnika 1994 objavila intervju z Philipom Wamboltom, sinom zadnjega lastnika Hmeljnika, ki naj bi izjavil o svoji sestri Anni: "...Na posestvu je na primer hotela prepovedati uporabo orožja in je s tem gnjavila Italijane..." Ne samo da je poznano, kako so Hmeljniški in Auerspergi izražali svoje ogorčenje, ker Nemci niso okupirali tudi tega dela Slovenije, objavljena so tudi *Annina pisma* staršem, kako *ni uspela dobiti pri italijanskem komisarju dovoljenja za orožje in vojaško zaščito* na gradu pred partizani. V letošnji majski številki revije Rast je Mojca Ramšak predstavila

monografijo Bernarde Potočnik, njene diplomske naloge, "odbranjena na *sedanji* hmeljniški žagi 30. maja 1994," a ta žaga že več kot petdeset let ni več hmeljniška. V Dolenjskem listu 7. septembra t.l. je objavljen članek Hmeljnik je samo eden, v katerem je zapisano: "Grad, ki so ga partizani *spomladi* 1942 zažgali... v požigu je bilo veliko dragocenih stvari, ki so jih imeli Wamboltovi v gradu, za *vedno uničenih*..."

Po obstoječi zgodovinski dokumentaciji je povsem lahko ugotoviti, da grad ni bil požgan spomladi 1942 in da so pred požigom gradu, ki je bil izključno iz vojaških razlogov onespособljen za uporabo in postavitve okupatorske postojanke popolnoma izpraznjen, saj so okoliški kmetje tudi na podbudo partizanskega poveljstva iz gradu odnesli vse, kar se je moglo odnesti.

Ker mi je osebno poznano, saj sem rojen Mirenčan, da Hmeljnik ni v Mirenski dolini, sem poslušal več pripovedi, kako zagreta hitlerjanka je bila baronesa Anna, da žaga v Radulji že od leta 1939 ni bila več hmeljniška, da grad Hmeljnik ni bil požgan spomladi 1942 in da nič v njem ni zgorelo, ko je bil onespособljen, sem poiskal monografijo Hmeljnik, ki je bila predstavljena v Rasti, saj je to vendar najobširnejša objava o tem gradu. Zelo pazljivo sem bral to delo, saj mi je obujalo spomin na čas leta 1939, ko je moj stric Janez Zakrajšek kupil od hmeljniške graščine okoli 450 ha gozda in žago v Radulji. Od tedaj pa do odhoda v partizane sem namreč skupaj z mojim očetom, ki je bil pri stricu gozdni predelavec (tedaj so rekli škriban), vsake počitnice prevzemal drva in oglje in si tako zaslužil za knjige, ker sem

Lado Kocijan
HMELJNIK

Pogled na predvojni grad Hmeljnik z "velikega razgleda". (Detajl z razglednice)

Sedanja podoba gradu Hmeljnik. (Foto: Milan Markelj)

obiskoval srednjo šolo v Novem mestu. Tako sem tedaj dobro spoznal dva preizkušena hmeljniška uslužbenca, gozdarja Štremflja in lovskega čuvaja Franca Piletiča, ki je bil sin žagarja na žagi v Radulji. Seveda smo se večkrat srečali tudi z baroneso Anni, ali med nami je bila, razumljivo, kar precejšnja zadržanost. Po odhodu v partizane sem bil nešteto krat na tem območju, tu je tako rekoč rojstni kraj Gubčeve brigade, ki sem ji pripadal. Torej so mi nekateri dogodki okrog Hmeljnika izvirno poznani, nekatere pa sem preverjal v zgodovinski dokumentaciji ali v intervjujih oseb, ki so direktno sodelovale v dogodkih okrog tega gradu. Prav zato lahko rečem, da je ta moj odmev prežet z visoko stopnjo prepričanosti, da sem res zelo blizu resnici.

Avtorica Potočnikova je dokaj natančno predstavila metodološke dileme ob pristopu k diplomski nalogi, a ko se pogleda register virov, ostane samo ugotovitev, da ni Zbornika dokumentov iz II. svetovne vojne na Slovenskem, nobene monografije enot, ki so na tem prostoru delovale, memoarske bibliografije, znanstvenih in drugih zgodovinskih del itd. Če že avtorica ni sama prišla do teh virov, je nenavadno, da je mentor ni usmeril. Verjamem, da bi bile neke ugotovitve in trditve v nalogi širše argumentirane in vsaj nekoliko drugače, kot so sedaj.

V I. poglavju je govor o politični opredelitvi Wamboltovih, a niti besede iz obdobja po Hitlerjevem prihodu na oblast. Za nas, Slovence, to vendar ni nevažno, posebno še, ker so bili Wamboldti po poreklu Sudetski Nemci, katerih politično razpoloženje je pokopalo Čehoslovaško 1938. leta. Mogoče so bili Wamboltovi izjema, a to je treba ugotoviti. Zgodovinar Ivan Stopar je v monografiji Gradovi

na Slovenskem, 1986, zapisal: "Hugo Wambolt je med ljudmi ostal v mrkem spominu. S služinčadjo je bil menda trd in jo celo pretepal. Obenem naj bi bil zagrizen Nemec, ki je iz dna duše sovražil Slovence."

Od Wamboltovih je bila na Hmeljniku od leta 1938 le baronesa Anni. O njeni politični opredelitvi leta 1941 in do njenega odhoda iz italijanske v nemško okupacijsko cono je takratni gozdar na Hmeljniku Štremfel pripovedoval, kako nesrečna je bila baronesa Anni, ker niso Nemci okupirali tudi Dolenjske. Po kapitulaciji takratne Jugoslavije je zahtevala, da jo vsi na gradu pozdravljajo: Heil Hitler. Ne tako dolgo pred njenim odhodom sta bila na dvorišču poleg njega še lovec Piletič in neki gozdni delavec (povedal je ime, a se ga ne spominim). Nenadoma je prišla iz gradu baronesa, kot po navadi v jahalnih hlačah, z bičem v roki, saj jo je bela kobila že čakala in okrog nje se je poigralval jazbecar. S Piletičem sta jo pozdravila, kot je ona zahtevala, delavec pa tega ni vedel in je pozdravil: "Dober dan." Baronesa je za hip obstala, vzkripela in zakričala: "Was?" in že je zažvižgal bič, ki se je ovil delavcu okrog glave. Takoj ga je oblila kri, saj je imel presekan obe lici. Zarjovel je in pobegnil. Piletič ga je kasneje srečal kot partizana. Slišal je, da je bil ranjen in da so ga kot ranjenca ubili belogardisti, ko so konec januarja 1943 napadli partizansko bolnišnico v zaselkih nad Šmarjeto. Baronesa je bila očitno presenečena, mogoče je celo mislila, da se je prenaglila, nato pa se je povzpela na kobilo in počasi odjahala.

K temu dodajmo še podatek, da je bil Philipp vojni kurat že 1938. leta, ko še ni bilo v Nemčiji mobilizacije, in da je bil konec decembra 1942 ujet pred Moskvo. Nobena skrivnost ni,

kaj so nemške divizije tam počenjale. Seveda je prav poučariti tudi, da je zanimiva njegova življenjska pot od vojnega kurata elitne nemške divizije, udeleženca študentskih demonstracij, mednarodnega strokovnjaka socioloških znanosti, saj je svoja spoznanja sodobne sociologije nudil tudi na drugih kontinentih, pa do eminentnega doktorja teoloških in socioloških znanosti. Njegov brat Klemens je bil prav tako kot Philipp bojevnik na vzhodni fronti in je neznano kje končal ob koncu vojne.

Iz vseh teh informacij lahko zaključim, da ni elementov za oceno, da je bilo v Wamboltovi družini 1942. leta antifašistično in antinacistično razpoloženje. Ta ocena pa je vendar zelo relevantna za dogodke na Hmeljniku v tem času.

Kar tipično je za avtorico, da za obravnavo posameznih dogodkov uporablja enostranski vir. Tako na primer na str. 112 citira Annino pismo staršem, v katerem opisuje partizanski zbor na Trški gori... "kričanje in jokanje žensk..., moški so trepetali kot šibe na vodi...". Ali ne bi temu pismu avtorica dodala še verzijo dogodka, kot je opisan od takratnih udeležencev tega zbora, ki prepričljivost govornika na zboru, Staneta Potočarja - Lazarja, ocenjujejo po tem, da je večja skupina mož in fantov takoj vstopila v partizansko enoto.

Na straneh 119 - 120 je citirano pismo Adolfa grofa Auerperga, ki je poročal Hugu Wamboltu o dogodku na Hmeljniku, ko so ga zasedli partizani: "V noči s sobote na nedeljo, 9. maja 1942, so partizani zasedli Hmeljnik. Odpeljali so živino in uničili knjižnico in arhiv. Rop je trajal od desetih zvečer do osmih zjutraj v nedeljo..." Od starega hitlerjanca in nacisti je res nesmiselno pričakovati, da bi dogodek opisal kot

ekonomsko akcijo. Za njega so bili partizani roparji, ki so oropali Hmeljnik. Za svetovno, posebno pa še za evropsko zgodovino pa smo bili takrat in danes antifašistični borci, ki smo edini v tistem času vodili oboroženi boj na ozemlju, ki so ga okupatorji proglasili kot del Reicha in del Rimskega cesarstva. Hitler in Mussolini sta tedaj še kako vedela za partizane v Sloveniji. Seveda pa je nenavadno, da se po petdesetih letih, po končanem študiju in pod mentorstvom univerzitetnega profesorja, v diplomski nalogi opisuje ta dogodek tako enostransko, saj je nesporna zgodovinska resnica tudi sledeče: Spomladi 1942. leta je bilo v Ljubljanski pokrajini okoli 16.000 beguncev s Štajerske in Gorenjske, ki so pobegnili pred nemškim izseljevanjem. Bili so brez kakršnekoli zagotovljene preskrbe. Jedli so to, kar so si drugi odtrgali od svojih ust. V koncentracijska taborišča so Italijani odpeljali že več kot 10.000 prebivalcev, njihove družine so ostale nepreskrbljene. V partizanskih enotah je bilo tedaj na področju Dolenjske in Notranjske okoli 3.500 borcev, ki so pustili doma nepreskrbljene svojce. S širjenjem osvobojenega ozemlja se je pojavilo vprašanje pokojnin, invalidnine, plače učiteljev, celo Cerkev se je ponekod obračala za pomoč odborom OF. Družine je bilo nekako lažje oskrbeti, saj je bila solidarnost ljudi na izredno visoki stopnji, ali enotam in ranjencem je bilo nujno zagotoviti organizirano preskrbo in ne dopustiti, da se samoiniciativno preskrbujejo. Vse to je padlo na rame mladim ali pa nastajajočim odborom OF kot ogromno breme in neodložljiva naloga. Izvršni odbor OF se je v tej situaciji odločil, da poleg drugih ukrepov sprejme 28. marca 1942 tudi odlok pod nazivom Razlastitev veleposestnikov okupatorske na-

rodnosti in domačih izvajalcev. Zasežena je bila živina in hrana predvsem za partizanske enote, žganje za bolnišnice, zemlja pa je bila razdeljena in organizirana obdelava. Analizo okoliščin za to odločitev vrhovne partizanske oblasti in njeno izvajanje je podal zgodovinar, univ. prof. dr. Ferenc v študiji Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945. Poudarja, da je bilo samo na vzhodnem delu Dolenjske 18 graščin z nekaj več kot 29.200 ha zemlje. Prvo aktivnost pri izvajanju odloka so partizani izvedli 23. aprila 1942, ko so zvečer prišli v grad Klevevž. Graščak Ulm je prav tisti dan odšel iz gradu v spremstvu karabinerjev, da preseli v nemško okupacijsko področje. Glede Hmeljnika pa dr. Tone Ferenc navaja: "Druga večja graščinska posest na Dolenjskem, ki jo je zajel odlok Izvršnega odbora OF o razlastitvi, je bila pri gradu Hmeljnik nad Mirno Pečjo. Njegov lastnik je bil baron Philipp Hugo Wambolt pl. Umstadt" (po italijanskem viru Anna Wambolt, 36-letna baronica), ki je imela skupaj 291 ha zemlje, od tega 228 gozda. Iz italijanskih virov vzemo, "da so partizani Dolenjskega odbora 9. maja 1942 zvečer zasedli grajsko poslopje in odnesli razne dragocenosti, npr. srebrne predmete, obleko, blago, odpejlali 10 krav, 4 konje, 4 svinje, iz kašče in kleti 15 metrskih stotov žita in krompirja, 200 litrov žganja..." Dr. Ferenc torej citira italijanski dokument o dogodku.

TedANJI član Okrožnega odbora OF Novo mesto Bogdan Osolnik je o razdelitvi obdelovalne zemlje na Hmeljniku zapisal: "V duhu navodil Izvršnega odbora OF smo v novomeškem okrožju konec junija in začetkom julija 1942 izvedli razdelitev zemlje gradu Hmeljnik med tiste, ki so jo nekoč kot tlačani in nato kot izkoriščani

dninarji napajali s svojim znojem..."

Torej ne ropanje, marveč je šlo za nujno in izsiljeno legitimno odločitev vrhovnega partizanskega političnega vodstva, katerega izvajanje je bilo skrbno spremljano in nadzirano. Odlok je bil posledica ukrepov okupatorja, zaradi katerih je desettisoče Slovencev ostalo na milost in nemilost glede preskrbe. Izvajanje odloka je bilo pod nadzorom odborov OF, ki so opravljali naloge oblasti in poveljstev v delu, kjer so odlok izvajale enote. Za nespoštovanje navodil o izvajanju odloka je bila samo ena kazen, ustrelitev. To ni nobena skrivnost, pa tudi primeri za dokazovanje tega so v dokumentih. Kako je potem mogoče, da se na znanstvenoraziskovalnem nivoju univerzitetnega inštituta govori o ropanju, razen kadar je to citirani izraz okupatorja? Ali je ta znanstvena praksa danes res tako ideološko obremenjena ali pa je posredi plitko znanje o tem zgodovinskem obdobju? Pa ni vprašljiva samo beseda rop. V nadaljevanju avtorica ugotavlja (str. 119): "Partizani so si postregli z vinom, v vinski kleti, in si dali duška v sobah barona in baronice, žvenketala sta porcelan in steklo, lestenec v jedilnici je bil preizkušna tarča za merjenje, kako dobro zna kdo ravnati z orožjem in se končno vdal strelom, ko je treščil v tisoče črepinj..."

Moj komentar na ta tekst je naslednji. Zgleda, da je avtorica poskušala elaborirati uporabo besede rop in je seveda zato zelo primeren opis neke "scene orgij". Poznam tedanje razmere v partizanskih enotah. V Gubčevi brigadi je borec, ki si je prisvojil klobaso, moral v grob. Vsak, ki je prišel v brigado, je bil s tem seznanjen. Ne bom trdil, da nihče od prisotnih na Hmeljniku ni nič popil, je pa gotovo vsak, ki si je "postregel

z vinom”, neizmerno tvegat. Rad bi poznal partizana, ki bi trošil strelivo na lestence, saj je bil vsak naboj v tistem času neizmerna vrednost. In še to! Nisem se ravno trudil, da sem slišal, kje, v kateri hiši, ne tako daleč od Hmeljnika, še danes visi lestenelec, ki naj bi se po avtoričini trditvi raztreščil na tisoče črepinj pod streli partizanov. Prepričan sem, da bi partizanu, ki bi trošil strelivo na lestenelec, bil to tudi njegov zadnji strel. Takrat je bilo v partizanih tako.

Na str. 119 avtorica citira barona Auersperga, da so partizani 9. maja 1942 “uničili knjižnico...” Brez veliko truda se lahko ugotovi, da to ni res. Avtorici nudim naslednjo informacijo glede knjižnice: Bilo je proti koncu maja 1942, ko nas je pet sošolcev šlo na Hmeljnik, da si ga ogledamo, potem ko ni bilo tam več baronese. To so bili Stane Saje, Franc Štrozak, Slavka Kos, njena sestra Fani ter jaz. Razen Štrozaka smo še vsi živi. Del gradu je bil že demoliran, kmetje so odnašali, kar so rabili. Pri tem so imeli prednost bivši zaposleni na gradu, saj so natančno vedeli, kje je kaj. V nekaj sobah, ki so bile nedotaknjene, so bili aktivisti OF, mogoče je tu bil sedež kakega odbora, ter partizansko sodišče. Po dokumentih je bil tu nekaj časa zaprt znani kaplan Šinkar iz Mirne Peči. Sodišče ga je oprostilo, on pa je takoj nato odšel v belo gardo. Kot dijaki smo se zanimali predvsem za biblioteko. Razen nekaj knjig, ki so ležale na tleh, so bile vse na policah. Povzpel sem se na prenosne stopnice, ki so bile visoke za dosego gornje police in našel v usnje vezanega Valvasorja. To smo vzeli in ostala je pri Kosovih na Vel. Kalu. Dogovorili smo se, da jo bomo po koncu vojne predali v šolsko knjižnico. Aktivist Bogdan Osolnik se spominja, da je bil na nekem mitingu v Karte-

ljevem igran skeč o sojenju vojnemu dobičkarju. Igralec - sodnik je imel v rokah debelo knjigo kot zakonik. Ko je Osolnik iz radovednosti pogledal knjigo, je ugotovil, da je to Valvasorjevo delo. Povedali so mu, da so si jo izposodili pri Kosovih. On je dal navodilo knjižničarju iz Novega mesta, ki je bil prisoten, naj zagotovi, da se knjiga ne izgubi. Nisem imel prilike ugotoviti, kakšna je bila končna usoda knjige, morda je v Knjižnici Mirana Jarca. Bogdan Osolnik se spominja, da so kmetje iz okolice, ko jim je bilo dovoljeno, da odnesejo iz gradu, kar je za njih uporabno, knjige vrgli na kup in odnesli na police. Nekega dne je prišel na grad mirnopeški kaplan Šinkar - takrat še član krajevnega odbora OF, čeprav se je že sumilo, da sodeluje z belo gardo, in z dovoljenjem odbora OF odpeljal poln kmečki voz knjig. Ne vem, če je kdo raziskoval, kje so te knjige danes. Bilo pa bi zagotovo to zanimivo ugotoviti, saj sem prepričan, da bi dr. Philipp Wambolt, ki si je izbral bivališče na Jagodniku, z zadovoljstvom sodeloval v identifikaciji.

Na strani 120 avtorica ugotavlja: “Partizani Dolenjskega odreda so se na Hmeljnik vrnili. Preden so grad požgali, so okoliškim prebivalcem naročili, naj grad popolnoma izpraznijo in odnesejo, kar kdo želi. Nato naj prinesejo slame, da bo grad boljše gorel. Komandant Dolenjskega odreda je bil Marjan Dermastja s partizanskim imenom Urban. V odredu je bil tudi Dušan Jereb - Silvo, ki je bil sicer veterinar. Sprva je zelo nasprotoval požigu gradu, nazadnje pa se je vdal, rekoč: “Zgori, stari fevdalec.” Točnega datuma požiga iz dokumentov ni mogoče razbrati. Po ustnem sporočilu se je to zgodilo v noči 18. na 19. maj 1942. Grad je menda gorel štiri dni”.

Moj komentar na to je: Dušan Jereb ni imel partizanskega imena Silvo, ampak Štefan. Če bi avtorica pogledala monografijo Dolenjskega odreda, ga tam ne bi našla v registru borcev odreda, saj v tej enoti nikoli ni bil. Takrat je bil sekretar Okrožnega odbora OF Novo mesto. Partizansko ime Silvo pa je imel Jože Slak, ki je bil nekaj časa v Dolenjskem odredu, nato pa je šel kot aktivist OF na teren, a je že čez nekaj dni, 25. februarja 1943, padel pri Straži. Glede datuma požiga Hmeljnika, da ga "iz dokumentov ni mogoče razbrati", ne vem, katere dokumente je avtorica uporabila. V prvi osnovni monografiji NOB na Slovenskem 1941 - 1945 avtorja Z. Klanjška, ki ima 1.157 strani, je na str. 352 zapisano: "Med najbolj aktivne je šteti odredne enote v vzhodni Dolenjski, ki so bile v nenehnih manjših spopadih z be-ga in okupatorskimi patrolami in ki so morale, da bi preprečile ustanovitve novih be-ga postojank, v drugi polovici oktobra (1942) požgati stare in bogate gradove Klevevž, Hmeljnik in Stari grad." V Zborniku dokumentov NOB Slovenije 1941-1945, knjiga št. 4, bi v dokumentu št. 82 avtorica imela priliko preberati poročilo štaba Vzhodnodolenjskega odreda z dne 11. novembra 1942, original je arhiviran v Arhivu Slovenije, poslano Glavnemu poveljstvu Slovenskih partizanskih čet, da je 1. bataljon dne 19. oktobra 1942 onesposobil s požigom grad Klevevž, 26. oktobra 1942 pa grad Hmeljnik zaradi preverjene nevarnosti, da bela garda in okupatorji tu vzpostavijo postojanko.

Dušan Švara - Dule, poveljnik bataljona Dolenjskega odreda, ki je 9. maja 1942 zasedel Hmeljnik, danes upokojeni generalpodpolkovnik, se spominja, da je bila v štabu takrat razprava. Nekateri so vztrajali,

da se grad zažge, ker je nekdo, ko so se partizani približevali gradu, izstrelil na njih nekaj streliv. Kot poveljnik je to odločno odklonil, ker bi bilo v požaru uničeno vse. Bil pa je dogovor, da se bo kmetom dovolilo, da odnesejo iz gradu, kar bi jim koristilo. Partizani so vzeli hrano in živino, žganje za bolnišnico, obleko in nekaj preprog, ki so jih razrezali za pod sedla in za tovarna sedla. Grad je bil požgan kasneje, po italijanski ofenzivi, ker so namerali Italijani pripeljati tja posadko.

Franček Saje v monografiji Belogardizem piše, da je bil ob koncu maja v zaporu na Hmeljniku nekaj dni zaprt kaplan Šinkar. Nadalje citira dokument štaba divizije Isonzo iz Novega mesta z dne 23. junija 1942, da so ugotovili, da je v gradu Hmeljnik naglo partizansko sodišče, ki je obsodilo župnika Komljanca iz Prečne.

Aretacijo in zapor kaplana Šinkarja na Hmeljniku opisuje tudi Bogdan Osolnik v svoji memoarski knjigi Z ljubeznijo skozi surovi čas. Res je skoraj neverjetno, da bi bila sodišče in zapor v požganem gradu, torej tudi to govori, da grad ni bil požgan okrog 20. maja 1942.

B. Osolnik se spominja, da so v jeseni, bilo je po trgatvi, dobili več obvestil v Okrožni odbor OF, da posamezni italijanski oficirji, ki so stanovali privatno, odpovedujejo stanovanje in govorijo, da so premeščeni v nove postojanke na Hmeljnik in v Klevevž. Italijanski poročnik Armando de Marchi, ki je poučeval italijanski jezik na meščanski šoli, je približno mesec dni po začetku šole (začetek je bil 15. septembra) v zbornici povedal, da bo prišel drug profesor, ker je njegova enota določena, da gre en njen del na Hmeljnik, drugi pa v Klevevž v novoustanovljene posadke. Ko je Hmeljnik gorel, je zadovoljen

Viri:

Dornič Jožica, članek Hmeljnik je samo eden, objavljen v Dolenjskem listu, 7.9.1995

Ferenc dr. Tone, Ljudska oblast na Slovenskem 1941-1945, Založba Borec, 1985

Klanjšek Zdravko, NOB na Slovenskem, 1941-1945, VZI in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 1978, tretja izdaja

Krašovec Velimir, Dolenjski puntarji - ZDO, Založba Borec, 1985

Mladina, 4.1.1994, Intervju Philipp Wambolt von Umstadt - zadnji lastnik Hmeljnika

Osolnik Bogdan, Z ljubeznijo skozi surovi čas, Založba Borec, 1989, ter ustni intervju

Potočnik Bernarda, Hmeljnik, Slovensko etnološko društvo, 1994

Ramšak Mojca, Bernarda Potočnik, Hmeljnik, Rast, št. 1-2, maj, 1995

Stopar Ivan, Gradovi na Slovenskem, Cankarjeva založba, 1986

Saje Franček, Belogardizem, druga izdaja, Slov. knjižni zavod, 1952

Zbornik dokumentov NOB Slovenije 1941-1945, knjiga 4, VZI in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, DZS, 1958

Švara Dušan, ustni intervju

Zbornik dokumentov ljudske revolucije v Sloveniji, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, knjiga I., 1962

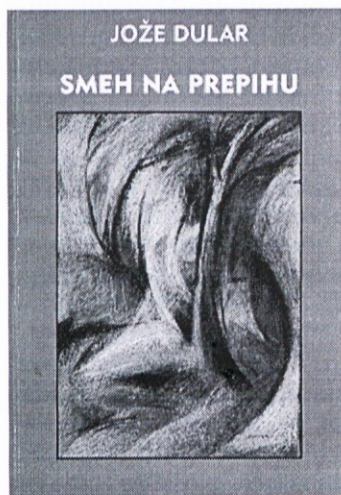
povedal, da ostane za profesorja.

Bogdan Osolnik je v že navedeni knjigi požig Hmeljnika opisal z veliko tenkočutnostjo: "Italijani in belogardisti so začeli po ofenzivi (končala se je 22. septembra 1942) vzpostavljati svoje postojanke na vseh strateško pomembnih točkah. Utaborili so se v cerkvenih zvonikih, šolah in drugih večjih zidanih objektih. Prišlo je obvestilo, da bodo z močno posadko zasedli tudi Hmeljnik. Na ta način bi povsem onemogočili gibanje partizanov na tem območju, ki je bilo za nas izrednega pomena... Poveljstvo Vzhodnodolenjskega odreda je zato dalo nalog eni svojih enot, naj zažge grad... Prebivalci okoliških vasi so iz njega že odnesli vse, kar je bilo mogoče uporabiti. S Štefanom (Dušanom Jerebom) sva na poti proti Novi Gori in Runčecu nalletela na vod partizanov, ki se je pripravljal, da bo izvršil ta ukaz... Zadržala sva jih in komandirju, ki jih je vodil, povedala svoje pomisleke. Mogočni grad je znamenit pokrajinski spomenik in če ga požgemo, bo škoda nepopravljiva. Komandir je bil pripravljen opustiti izvršitev naloge, če za to prevzame odgovornost okrožni odbor OF. S Štefanom se nisva mogla odločiti. Rekla sva mu, naj malo počaka. Potem sva se precej časa sprehajala pod gradom, ga ogledovala in tehtala razloge za in proti. S svojimi mogočnimi zidovi, sredi drevja in rastlinja, ki je v jesenskih barvah poudarjalo njegovo lepoto, je grad resnično opozarjal na svojo znamenitost. Bilo pa je tudi jasno, da bomo sovražnika, če se bo

utrdil v tem mogočnem zidovju, le težko pregnali in da bo to zahtevalo veliko človeških žrtev. Zaradi njegove strateške lege bomo morali grad vseeno napasti, tekla bo kri naših borcev! Tako sva se v tistem jesenskem popoldnevu s Štefanom precej dolgo neodločno posvetovala in zadržala pod gradom. Že se je začel spuščati mrak. Naenkrat je Štefan odločno zamahnil z roko: 'Pa naj pade stari fevdalec! Škoda bi bilo zaradi njega izgubiti eno samo človeško življenje.' Vrnila sva se k partizanom, ki jim je bilo že dosti čakanja in obotavljanja. Rekla sva jim, naj izvršijo svojo nalogo. Ko so se dvignili iz gradu ognjeni zublji, je bila že tema in vidni so bili daleč naokrog."

Navedeni Osolnikov tekst nedvoumno potrjuje, da Hmeljnik ni zgorel zaradi nekega svojega simbolnega pomena kot nekdanji "bogati tiran". Politično vodstvo NOB v tem odločanju sploh ni sodelovalo. Odločitev je bila sprejeta izključno kot vojaško reagiranje partizanskega poveljstva na osnovi preverjenih informacij o nameri okupatorja, da tu vzpostavi svojo posadko. Če bi bila posredi politična odločitev, bi Hmeljnik zgorel pol leta prej.

Ni težko ugotoviti, da potvarjanje zgodovine ni vedno in samo iz ideoloških izhodišč, temveč tudi iz površnosti in plitkega znanja. Moj odmev se nanaša samo na nekaj stavkov 142 strani debele monografije. Ali je tudi ostali tekst tako vprašljiv? V to se nisem spuščal, saj že te pripombe močno postavljajo pod vprašaj vrednost diplomatske naloge in s tem tudi monografije. In kaj sedaj?

Naslovnica knjige Jožeta Dularja
SmeH na prepihu z ilustracijo Jožeta
Kumerja

Lani je prišlo na našem območju do nenavadno plodne založniške dejavnosti, vsaj kar se tiče izdajanja knjig z anekdotami. Če takih, izvirnih domačih knjig poprej desetletja dolgo nismo imeli, smo lani dobili kar tri. Najprej sta izšli dve knjižici anekdot, "Dobro jutro, smeh!" in "Dober dan, smeh", ki ju je pripravil publicist Slavko Dokl, izdala pa založba Erro (o knjigah smo pisali v prejšnji številki Rasti), okoli novega leta pa je pri Dolenjskem listu izšla še knjiga anekdot in prigod "SmeH na prepihu", kjer je kot zbiralec in avtor zapisan pisatelj in publicist Jože Dular.

V Dularjevi knjigi je natisnjenih blizu 250 anekdot in prigod, povezanih z bolj ali manj znanimi osebnostmi oziroma navadnimi ljudmi, ki so ali še bivajo v deželi ob Krki, na sončni strani Gorjancev pa tudi drugod po Sloveniji. Prevladujejo prigode z obeh strani Gorjancev, posebej še iz Bele krajine, kar je povsem razumljivo, saj avtor, četudi po rodu iz Vavte vasi pri Novem mestu, že pol stoletja živi in dela v Metliki. In kot lahko z avtorjevim življenjskim okoljem povezujemo "zemljevid" izbora anekdot, je z njegovim življenjem in delom povezan tudi "osebni" izbor. Junaki izbranih anekdot so pogosto osebnosti, s katerimi se je Dular sam srečeval pri svojem literarnem ali strokovnem delu. Ne čudi, da v teh kratkih, duhovitih zgodbicah najdemo razmeroma kar precej pesnikov, pisateljev, slikarjev, glasbenikov, profesorjev, učiteljev, sploh kulturnikov in razumnikov. To je bil pač krog, v katerem se je Dular gibal ali imel z njim zveze. Mimogrede omenimo, da je tudi pisec sam "dejaven" kar v nekaj anekdotah. Ob osebnostih ug-

lednih poklicev in naslovov pa seveda najdemo tudi povsem vsakdanje ljudi, trgovce, gostilničarje, obrtnike, meščane in meščanke pa vaščane dolenjskih in belokranjskih vasi. Več anekdot oziroma prigod ima celo anonimnega junaka in se tako posamezni zapisi zvrstno od anekdote usmerjajo k šali.

Ivan Zoran v uvodnem zapisu Nova knjiga domačih anekdot in prigod opozarja predvsem na dve odliki Dularjeve knjige: na literarnost besedil in na njeno vsebinsko urejenost. Anekdota že po svoji naravi ne nudi prav velike možnosti za literarnost, četudi zahteva primerno jezikovno skrbnost in posluš, še posebej, ko gre za zapisovanje ljudskega izražanja ali krajevnih jezikovnih posebnosti. Mislim pa, da zares velja poudariti vsebinsko urejenost knjige, to toliko bolj, ker je SmeH na prepihu lahko lep zgled podobnim drugim knjigam, ki nastajajo ali bodo morda še nastale. Pri Dularju se niso ponovile pomanjkljivosti, ki smo jih opazili pri obeh Doklovih knjigah anekdot. Dular je svoje humorne zapise smiselno razporedil glede na osebnost ali temo, anekdote in prigode pa opremil z za tako knjigo nujnim abecednim seznamom oseb, ki so omenjene v knjigi, tako da bralec lahko iz kratke biograf-ske opombe zve, kdo in kaj so bili opisani duhoviteži.

Prav tako je po mojem za takšne avtorske zbirke anekdot nujen seznam tistih, ki so avtorju pomagali pri zbiranju in preverjanju gradiva. V Dularjevi knjigi ga seveda najdemo.

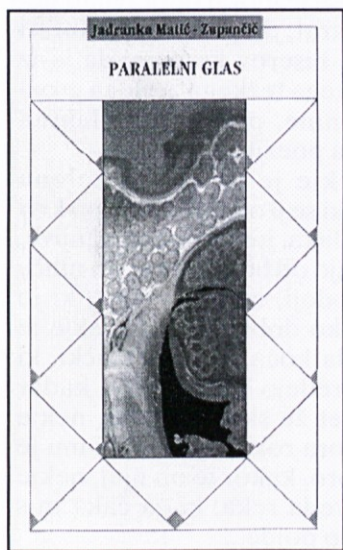
In še na nekaj velja opozoriti: tudi ilustrativno gradivo je primerno urejeno, saj se v knjigi ne vrste izmišljene ilustracije dogodkov, ampak karikature in

portreti oseb, vpletenih v anekdotične prigode. Avtorji karikatur in portretov so: Božo Kos, Borut Pečar, Štaumbek, Lojze Perko in Jože Kumer, ki je poskrbel tudi za žal ne preveč posrečeno naslovnico.

Zbirka anekdot in prigod ni knjiga, ki bi jo brali kot roman ali povest, marveč je knjiga, h kateri se bralec večkrat vrača in jo jemlje v roke, kasneje največkrat z namenom, da bi ponovno prebral kakšno posebno duhovito prigodo ali anekdoto o iz-

branem posamezniku. In za tako stalno branje bi zelo prav prišel indeksni seznam, ki bi bralec omogočil hitro poiskati, na katerih straneh so zapisi o tej ali oni osebi, morda celo temi. Dandanes, ko se besedila ureja in obdeluje računalniško, izdelava takega seznama ni zahtevna, zato je to pravzaprav edino, kar bi pri nekoliko bolj kritičnem pregledu nove Dularjeve knjige lahko omenili kot omembe vredno, a nikakor ne bistveno pomanjkljivost.

Franci Šali **NOVOSTI DOLENJSKE ZALOŽBE**

Jadranka Matić - Zupančič **PARALELNI GLAS** Zbirka Siga, 26. knjiga

Poezija Jadranke Matić - Zupančič je v Sigini zbirki bolj izjema kot pravilo, saj gre za pesnico, ki jo odlikuje zelo prečiščena, zvočno pretanjena, čustveno zadržana umetniška beseda. Izjema pravim zato, ker je v tej zbirki takšna poezija redkost, da ne rečem njen poetsko-estetski vrh.

Duševni impulzi, vzgibi pesničine zavesti so globinski in dajo slutiti močne napetosti, ki jih pesnica z močjo stvariteljske volje neeruptivno, skoraj kristalno izbrušeno povnanja v svojem materinem jeziku - hrvaščini in v jeziku naroda, v katerem se je udomila - v slovenščini.

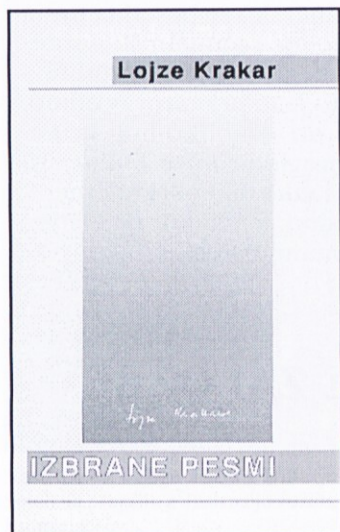
Že s samim naslovom zbirke - Paralelni glas Zupančičeva pomensko razkriva duhovno razsežnost svoje zavesti. V njej živita in delujeta dve kulturni izkušnji, z njima je pretkano njeno dožemanje, čutenje in izpovedovanje. Ti duhovnosti sta kot vzporednici, druga ob drugi sta, gresta... Ali res? Ali

ni njunega prežemanja, pomerjanja, bogatenja, pomikanja, širjenja, oženja, vzplamtevanja in ugašanja, tlenja in žarenja, potovanja v nerazkrite vzgibe in obstoje? Trenutki pač nepredvidljivega duha. Ta vznika, včasih se razlije kot povodenj, a se spet umakne, ponikne, včasih švistne iznenada kot vročični zubelj in ožiga, preden gasne...

Jadranka Matić - Zupančič je kot dvoje rek dveh bregov, kot dvoje rek v eni strugi, v strugi svojega življenja. In ti tečeta kot eno, zdaj bolj z močjo ene, zdaj zopet bolj s silo druge, a vselej obe... V njuni globini so vrelci, iz globin razpok privro žgoče, pekoče duhovne magme, ki vročično hrepene v sebi lastne podobe, kot ukročene erupcije velikih duhovnih energij.

In tako v vseh šestih ciklih, v vseh pesmih, da so le-te kot krhke pojoče besede za komaj komaj odstrto zaveso pesničine močno nemirne, vznemirjene duše.

Lojze Krakar
IZBRANE PESMI
Utva, 20. knjiga

Že sam naslov zbirke pove, da gre za izbor pesniške bere, ki ga je opravil pesnik sam. Zajema pa pesmi iz zbirke ali ciklov, ki so nastali v treh desetletjih Krakarjevega pesnenja. Tako v tej zbirki vnovič podživimo verze iz naslovov: Med iskalci biserov (1964), Noč, daljša od upanja (1966), Vdanost (1970), Nekje tam čisto ob robu (1975), Sporočilo (1978), Romanje v Kelmorjan (1986), katerim so dodani stih po naslovom Sinjina jeseni, ki so porojeni v času (1990/94), ko se je avtor nemara že ukvarjal z mislijo na knjižni izbor svoje poezije, kakor je možno sklepati iz pisem in pogovorov z založnikom. Želel si je namreč, da bi knjižica izšla ob njegovih sedmih križih. Želja se mu je uresničila, a ugledal je ni več.

Kot da bi slutil, jo je načrtoval in hitel z njo. Vanjo je položil sporočilo o smislu svojega bivanja, o božanskem prapočelu kozmosa in ljube Zemlje, o vdanosti v vse, kar je in kakor je, o ljubezni in pripadnosti svojim ljudem in zemlji, kjer je bi rojen, v njej je izpovedal grozo vojne, nasilja, razčlovečenja, z njo pokaže, kako je edino možno ostati človek, navkljub vsem okrutnostim in ponižanjem, ki jih je doživljal v času fašističnega in nacističnega zverstva.

Njegova lirika je torej ujeta v neumrle srhljive sence hudih dni, katerih se rešuje dan za dnem, pri čemer mu je večkrat prav domači kraj, njegov Semič, zatočišče in celilec duševnih ran. Kljub grenkem in tragičnem srečanju in soočenju z zlom organiziranega sovraštva, nadutosti, cinizma in morije, je v pesmih Krakar ohranil svojevrstno vedrino, upajočo du-

hovno držo in lahkotnost, nezamorjenost. Jezik je izredno lep, poln prekrasnih podob, kadar je treba z njim izraziti občutja kruto ranjene duše ali pa prevzete od lepote jutrer in večerov tam med semiškim trtjem in njivami.

Krakar se zaveda veličine pesniške besede. Nadvse jo spoštuje, do nje se pride težko, naporno. Veliko truda je treba za en sam biser. Veliko potapljanja v ocean lastne duševnosti, v globine svojega duhovnega sveta se je moral odpravljati nešteto krat, da je zmogel nabrati nekaj biserov krasote, da je iz srca, tega težkega zrelega grozda črnine, prikapljala žlahtna kapljica poezije.

Nekje je še vedno zelena zver, ki se ji od poželenja po krvi ježi dlaka, nekje so polja, njive, ki ječijo od bolečin, ker jih nihče ne podoji, nekje je smrt, ki jo še kako dobro pozna, nekje je seveda koča, kjer so mački, ki mu predejo bele povelje, kadar ga svet že skoro odpiše, nekje je dobra roka družine, ki mu je v oporo, kakor je on njej, nekje je seveda reka, ki ga čaka in s katero pojde...

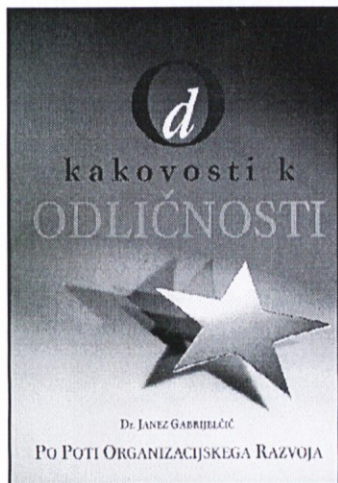
A pustil bi rad odtise, zato "daj zemlja, da se vate odtisne moj korak...da ne bo moje bivanje le veter, ki previhra skalovje, le blisk, ki ničesar zanetil ni."

Krakarju se je vsaj ta poslednja želja izpolnila. Trudoma je izbral bisere, da bodo trajno grelji njegov "pesniški kres"... ker se čas "biserov nikoli ne bo iztekkel, ker "zadnji ognjeni list" nikoli ne bo padel - ker pesem, ki neti, ne more izzveneti", kot je slikovito in prepričljivo zapisal tej knjižici na pot dr. France Zadravec.

Janez Gabrijelčič OD KAKOVOSTI K ODLIČNOSTI

Po poti organizacijskega razvoja

Seidlova zbirka, 16. knjiga

Rekel bi, da je to knjiga, ki jo je navrgel zdajšnji čas usodnih razpotij, na katerih so se zlasti znašli narodi z malimi ekonomijami. Pred nje se namreč usodnejše postavlja vprašanje, ali težiti k standardizirani kakovostni ravni produkcije blaga in storitev in se tako narodno razosebiti ali pa ob osvojenih kvalitetah dela ohranjati v stvaritvah in opravih subjektov okus in videz njihove kulturno-pozitivne posebnosti oziroma različnosti, drugačnosti.

Gabrijelčičeva knjiga nakaže in vabi k drugi možnosti, izhaja jo iz spoznanja, da dandanes mora biti delo ne le kakovostno, ampak tudi odlično. Odličnega izdelka ali storitve pa ne more biti in ni, če ne vsebuje nekaj tistega, žlahtnega, čemur bi lahko rekli posebno, enkratno, nadstandardno, kar poskuša pojasniti teorija organizacijskega razvoja.

Ta teorija pravzaprav povzema in kritično sprejema vse dobro iz dosedanjih spoznanj organizacijskih ved in vnaša ali jim dodaja novo, dinamično komponento gledanja in razumevanja slehernega človekovega opravila. Opozarja predvsem na

njegov duhovni svet, znanje, kulturo in na dejstvo, da človek nosi v sebi ogromne duhovne kapitale, večkrat tudi v dokaj nerazkriti ali podzavestni obliki, kot nezavedno, čakajoče na impulze od zunaj ali od lastne volje in razpoznavne zavesti.

Po tej teoriji razlikujejo torej ne kaže obiti ali zatreti! Nasprotno, treba ga je opredeliti in koristno izrabiti, saj naj bi bilo to ena od važnih sestavin, če ne kar srčika odličnosti. Razlikujejo jo v človeku, v narodu, je fizično in duhovno prisotno, le opredeliti in sprojektirati ga je treba vsakomur in skupinam v programe in načrte plemenitenja izdelkov in storitev pa tudi prostora.

Gabrijelčič tako postavi zoper produkcijski fundamentalizem, ki pozna predvsem standarde kakovosti, produkcijski pluralizem, ki ta načela presega z dodajanjem vsemu, kar delamo, žlahtnost pozitivne razlike, ki jo je najti v duhovnosti subjekta dela oziroma ustvarjanja. V hlastanju po splošno veljavnih standardih, v sicer nujnem in pozitivnem prizadevanju, da osvojimo nivo zahtevane, normirane produkcijske kakovosti,

Urednik Dolenjske založbe Franci Šali (levo) in avtor knjige Od kakovosti k odličnosti dr. Janez Gabrijelčič na predstavitvi v Zavarovalnici Tilia. (Foto: Milan Markelj)

je vendarle koristno in nepogrešljivo tudi vedeti, kako važno je, recimo, da se slovenski proizvođa ali naše storitve še in še razpoznavajo kot naši(e), kot zrasli(e) iz nas, iz naše duhovnosti, iz našega duhovnega zakladja.

Knjiga je nenazadnje tudi dobro strokovno čtivo študirajočim. V njej je moč na zgoščen in pregleden način dobiti precej podatkov o organizacijskih teorijah in še posebej o teoriji organizacijskega razvoja oziroma o njenem bistvu in najvažnejših sestavinah in operativnih pomagalih ali tehnikah

uporabe.

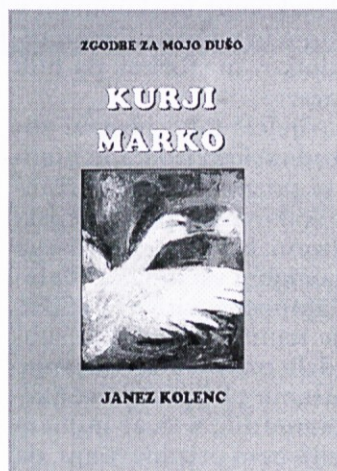
Naj še dodam, da v slovenski strokovni literaturi tovrstne knjige še ni bilo. Tudi sicer predstavlja majhen, a izredno dragocen teoretski delež k rasti organizacijskih ved sploh, kar je vredno še posebej poudariti, saj bi njen prevod omogočil tudi transfer svežih spoznanj v mednarodni strokovno-organizacijski prostor.

Naslovnica in oblikovne rešitve grafikonov so plod mlade, obetavne oblikovalke Mateje Pelko, Studio Visia, Ljubljana.

Janez Kolenc

KURJI MARKO

Zbirka Gorjanski škrat, 16. knjiga

V šestnajstih krajših zgodbah se avtor vrne v svojo mladost, v otroštvo in čas šolanja, ki sta bila zanj polna pristne navezanosti na živali. Te so pravzaprav tudi jedro vseh pripovedi, ob katerih niza sebe, bližnje in prijazni ali večkrat neprijazni svet. Že po naslovih zgodb spoznamo, kako raznovrstne živali so osvajale njegovo srce. Vsaka, pa naj so bili za odrasle vselej neprijetni ščurki, golazen skratka, ali drobne ptice, gosi in druga perjad, ali pa mačke, psi, pujsi, kostruni in krave, je našla v njem ljubi duhovni domek. Z nekaterimi živalmi je navezal tako globoke stike in neraztrgljive vezi, da so le-te dojele in sprejemale njegovo ljubezen in mu jo tudi po svoje vračale.

Kolencov odnos do živali je torej čuteč, poln razumevanja, prijateljstva, medsebojnega zapupanja in spoštovanja. Vseskozi bralcu pripoveduje, kako je žival bitje, ki je sposobno globoke ljubezni, zvestobe in do katere je sleherno človekovo nasilje veliko skrunstvo. V nevednosti in nehote je nekoč v otroški mladosti tudi sam nespametno ravnal z mladimi ptičjimi goliči in zakrivil njih pogin,

kar si ni mogel nikoli docela odpustiti... Žival ima torej pravico živeti po meri svoje vrste in človek mora pač to upoštevati, če hoče z njo živeti, jo navezati na svoj dom in nase. Kolenčev etos gradi torej na tem, da človek nima pravice živali si podrežati ali jo celo zaslužnjevati. Nenazadnje, žival zmora živeti brez človeka, človek pa ne brez nje. Zanj živalski svet ni nekaj nižjega, pač pa vzporedje in enakopravje s človekom.

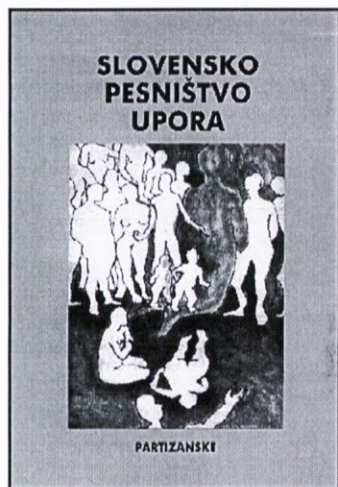
Kako važna so takšna sporočila danes, menda ni treba posebej poudarjati in pojasnjevati. Pomembno je torej vedeti, da živimo z živalmi, ki imajo svojo duševnost in, kadar živijo z nami, tudi svoja imena in vselej svoje dostojanstvo ter ukaze svoje nature.

Kolenc piše svoje zgodbe živo, čustveno, večkrat ganljivo in pretresljivo, ob njih pa niza tudi človeške usode in razmere. Ilustracije k pripovedim je ustvaril slikar Jože Kumer. Vsaka razkriva izredno slikarjevo duhovno moč in sposobnost vživljanja v psihološko razsežnost Kolenčevih zgodb in simbolno raven njegovega pisanja.

Boris Paternu

SLOVENSKO PESNIŠTVO UPORA 1941-1945

2. knjiga - partizanske

Slovenski narod ve, kaj je hrepenenje po svobodi in kaj pravzaprav svoboda je. Veliko je moral zanjo pretrpeti in dati. Svoje najusodnejše trenutke "biti ali ne biti" med drugo svetovno vojno je tako močno in množično izrazil s pesnjenjem, to najintimnejšo resnico sreča, kot nemara nihče drug v podobnih okoliščinah.

Za štiri zajetne knjige je zbranega in študijsko obdelanega gradiva partizanskih pesmi, pesmi iz zaledja boja za svobodo in lepše življenje oziroma iz taborišč in pregnanstev - teh strašnih usod fašističnega in nacističnega zla in od tega se je zadnje dni lanskega decembra, ko se je vsaj v duhu že ozavestilo, kako je najdaljša noč prešla, narodila pri Dolenjski založbi druga knjiga partizanskih pesmi - se pravi po osmih letih čakanja nanjo, saj je prva izšla leta 1987 pri Mladinski in Partizanski knjigi.

Kot prvo je tudi to uredil dr. Boris Paternu, nosilec obsežnega, več kot petnajst let trajajočega raziskovalnega projekta v okviru Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete v Ljubljani oziroma njenega slavističnega oddelka - v seminarju za slovensko književnost.

Če je v prvi knjigi našlo mesto predvsem avtorsko neznano partizansko pesnjenje, pa so v drugi pesmi znanih imen - od tistih, ki so šele takrat začeli

ustvarjati, do onih, ki so bili že tedaj vidni, znani mojstri pesniške besede. Oboje seveda povezuje življenjska stiska naroda - hrepenenje po svobodi in boljšem svetu, čeprav je seveda v pesmih zdaj prvo zdaj drugo bolj vidno, bolj navzoče, ali pa katere od obeh vsebin niti ni, vse odvisno od avtorja, od njegove osebnosti in duhovne ter čustvene motiviranosti. Gre torej za pesmi, ki so hkrati dokument časa, dogodkov ali dogajanja, in tudi poezijo - pesmi, ki pravzaprav razodevajo upor, trpljenje in upanje skozi osebni čustveni in miselni svet, skozi osebni idejni in duhovni razpon.

To pesnjenje torej omogoča sociološko - umetnostni pristop k resnici boja za svobodo in socialno poštenost. Kot tako je zaradi svoje faktografske in kontekstne ujetosti nepogrešljiv vir vsakomur, če mu je predmet raziskovanja življenje slovenskega ljudstva.

Za vrednotenje teh pesmi ne zadoščajo le merila, po katerih se misli in ocenjuje pravo poezijo, saj je bila njih objava pogojena s tem, da se je nekomu pesem pač zapisala. Pa vendar vrh tega pesnjenja nedvomno ožarja velika umetniška lepota in presunja duhovna moč, ki je lastna le veliki poeziji, zato ga smemo tudi kot celoto uvrščati med enega največjih zakladov slovenske duhovnosti.

Janko Orač: FRAGMENT iz skicirke, risba s svinčnikom, 1995

**RAST – L. VII,
ŠT. 1–2 (39–40)
MAREC 1996**

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

VIII

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (42)

Vstavi v 39. nadaljevanju (Rast 1995, str. 319) geslo:

RENDLA STANKA pisateljica in prevajalka

R. 3. aprila 1930 v Radečah. Diplomirala je na filozofski fakulteti v Ljubljani in bila urednica pri Cankarjevi založbi. Piše za mladino in prevaja iz angleščine, nemščine in makedonščine. - J. MODER, Slovenski leksikon novejšega prevajanja, str. 255.

V 41. nadaljevanju (Rast 1995, str. 663) pa:

RUS MARIJA slikarka

R. 1949 v Semiču. Po diplomi na likovni akademiji v Ljubljani je opravila še podiplomski študij in sodelovala na več razstavah doma in v tujini, samostojno pa razstavljala v Celju, Ajdovščini, Beogradu in Ljubljani. - J. Dular, Pomembni Belokranjci, str. 62. Dobitniki študentskih Prešernovih nagrad, Ljubljana, Mestna galerija, 1976 (Katalog).

RUS ZVONKO geograf in muzealec

R. l. 1935 v Metliki. Tam je napravil osnovno šolo, gimnazijo pa v Črnomlju. Diplomiral je iz geografije na ljubljanski univerzi in prejel študentsko Prešernovo nagrado. Poučeval je na osnovni šoli v Podzemlju in Metliki in po upokojitvi ravnatelj Belokranjskega muzeja prof. J. Dularja prevzel njegovo mesto. Je soavtor geografskega osnovnošolskega učbenika za 6. razred in sodelavec Krajevnega leksikona Slovenije. J. Dular, Pomembni Belokranjci. Dolenjski list 9. dec. 1993 št. 49, str. 23. Dolenjski razgledi 17. okt. 1992, str. 99 - slika.

V 41. nadaljevanju (RAST 1995, str. 661) črtaj pri geslu RUPENA ZORA - KATJA pristavek narodna herojka!

SAJE JULIJ - HAKIM zdravnik

R. 26. febr. 1906 v Šmihelu pri Novem mestu (oče Janka), u. 25. marca 1984 v Novem mestu. Tu je l. 1926 maturiral, študiral medicino v Gradcu in 1934 promoviral. Bil je banovinski zdravnik v Velenju do 14. apr. 1941, ko ga je gestapo zaprl. Ko se je vrnil iz izgnanstva v Srbiji, je bil volonter na kirurškem oddelku novomeške bolnice in odšel 1943 v partizane. Po vojni deloval v Ljubljani, nato v Novem mestu, kjer je delal v dispanzerju za žene, na področju karcinoma. - Dolenjski zbornik 1985, str. 283 - s sliko. Zdravstveni vestnik 1973, št. 7/8, str. 374.

SAJE MARIJA šolnica, Žagarjeva nagrajenka

R. 4. dec. 1910 v Novem mestu. Po maturi je študirala v Ljubljani romanstiko in se izpopolnjevala v Parizu. Kot profesorica je poučevala v Mariboru in po vojni v Novem mestu, nato pa je bila ravnateljica gimnazije v Črnomlju in Ljubljani, kjer je s svojimi dijaki uprizarjala gledališke igre v francoskem jeziku. Leta 1971 je za dolgoletno požrtvovalno delo z mladino in kvaliteten pouk jezikov na šolah prejela Žagarjevo nagrado. Po upokojitvi je študirala še umetnostno zgodovino in za katalog, ki je izšel l. 1985 ob retrospektivni razstavi slikarja Josipa Germa, napisala študijo o svojem nekdanjem profesorju - 225 let, str. 384. Narodni heroj Stanko Žagar, Ljubljana 1982, str. 68 - slika. NRazgl 26. dec. 1980, str. 705.

Marija Saje

SAJOVIC EVGEN telesnovzgojni pisatelj in organizator

R. 12. maja 1880 v Kranju, u. 31. okt. 1916 na Studencu pri Ljubljani. Gimnazijo je študiral v Ljubljani, Novem mestu, Celju in Kranju ter po maturi pravo in filozofijo na dunajski univerzi. Poučeval je telovadbo na ljubljanski gimnaziji, ustanovil Vaditeljski list in pisal telesnovzgojne članke. - SBL III, str. 184.

SAJOVIC GVIDON naravoslovec in urednik

R. 14. avg. 1883 (brat Evgena) v Kranju, u. 24. jul. 1920 prav tam. Po maturi je študiral na Dunaju naravoslovje in 1906 promoviral. V šolskem letu 1905/06 je poučeval matematiko, fiziko in prirodopis na novomeški gimnaziji. V mladih letih se je ukvarjal z leposlovjem, bil sourednik Carnioliae in urednik Sokolskega koledarja. Napisal je nad 80 naravoslovnih člankov in objavljaj v domačih in tujih strokovnih publikacijah. - SBL III, str. 185.

Janez Sajovic

SAJOVIC JANEZ prošt, informator o Prešernu

R. 6. jan. 1831 na Visokem pri Kranju, u. 18. sept. 1917 v Ljubljani. Po dovršenem bogoslovju je služboval od 1854 - 67 kot župnik pri Sv. Križu pri Litiji. Leta 1899 je dobil kanonikat v Ljubljani, papež pa ga je imenoval za ljubljanskega prošta. Objavljaj je spomine, ki se nanašajo tudi na Prešerna, čigar dober znanec je bil. Poleg tega sta mu bila vir informacij o pesniku Prešernov nečak Janez Vovk in Valentin Pretnar, župnik pri Sv. Križu, nekdanji domači učitelj Primčeve Julije. - SBL III, str. 185.

SAKSER FRANK časnikar in urednik

R. 1. dec. 1859 v Ljubljani, u. 30. marca 1937 v Šentvidu pri Ljubljani. Izučil se je za tiskarja in bil l. 1892, preden je odšel v Ameriko, faktor v Krajčevi tiskarni v Novem mestu. O počitnicah je pri Dolenjskih novicah nadomeščaj urednika dr. Josipa Marinka. V ZDA je ustanovil tednik Glas naroda, ga sam pisaj, stavil in tiskaj, bil ustanovitelj Slovenskega tiskovnega društva in tiskarne ter zasebne banke. - SBL III, str. 187. Slov. IK 1961 - str. 205.

SALMIČ ANA pesnica

R. 29. maja 1902 v Gorenji vasi pri Leskovcu, u. 2. sept. 1969 prav tam. Zaradi revščine se ni mogla šolati, zato je šla služiti v Zagreb, nato pa stregla v Leskovcu ljudem. Leta 1925 je objavila svojo prvo pesem v ženskem listu Vigred, leta 1940 pa v samozaložbi izdajala zbirko Cvetje z neobdelanih gredic. Med vojno je bila v izgnanstvu v Nemčiji, po vojni pa je izdajala zbirko Iz črnih dni pregnanstva (1967). - Pesmi dolenske dežele (ur. Janez Menart), str. 392. Krško skozi čas, str. 279 - slika.

Franc Samec

SAMEC FRANC šolnik in pedagoški pisatelj

R. 15. febr. 1884 v Kampiljah pri Dobropoljah, u. 1. maja 1945 v Dachauu. Po dovršeni klasični gimnaziji v Ljubljani je študiral slavistiko na Dunaju, zaradi gmotnih razmer opustil študij in postal učitelj. Med drugim je služboval na Selih pri Šumberku, v Polju pri Muljavi in na Krki. L. 1944 je bil zaradi sodelovanja v NOG odpeljan v Dachau, kjer je za pegavcem umrl. Napisal je "Računstvo brez računice v narodni šoli" in "Slovenski stavek ali jezikovni pouk v ljudski šoli" ter ustanovil mesečnik "Kritika sodobne vzgoje in šole". - SBL III, str. 192. Svobodi do smrti je služil vaš glas, str. 36 - slika.

SAMEC SMILJAN gledališčnik, prevajalec in urednik

R. 11. okt. 1912 v Trstu, u. 6. okt. 1995 v Ljubljani. Maturiral je v Mariboru, nato študiral pravo in slavistiko v Ljubljani. Od 1938 je bil dramaturg opernega gledališča, bil med vojno v italijanski internaciji, nato odšel v partizane in deloval v gledališki skupini na osvobojenem ozemlju. Po vojni je kot ravnatelj ljubljanske Opere izvedel uspešno gostovanje Opere v tujini. Prevedel je veliko opernih glasbenih in dramskih del iz italijanščine, nemščine, francoščine, angleščine, ruščine in hrvaščine. Bil je urednik Gledališkega lista in pesnik. - SBL III, str. 195. SDL II, str. 112 - slika. Delo 9. okt. 1995.

SAMSA JANEZ šolnik in publicist

R. 18 nov. 1883 na Gori pri Sodražici, u. 17. maja 1953 prav tam. Gimnazijo in bogoslovje je končal v Ljubljani, dovršil dunajsko univerzo z doktoratom iz filozofije in poučeval klasične jezike in slovenščino na škofijski gimnaziji v Šentvidu pri Ljubljani od 1912 do 1941, ko so Nemci šolo

ukinili in profesorje pregnali. Od 1946 do smrti je upravljal župnijo na Gori. Imel je temeljito klasično in sodobno književno izobrazbo, kar kažejo njegovi številni članki in razprave ter slovstvene ocene. - SBL III, str. 198.

SASEK MATEJ izdelovalec orgel

R. 1. sept. 1837 na Ratežu, u. 24. jun. 1906 v Velikih Brusnicah. Kot samouk je izdelal orgle v cerkvi na Tolstem Vrhu in za cerkev na Gori pri Sodražici ter popravil orgle v Šempetru pri Novem mestu. Rad je zidal tudi hiše. V vsaki je imel nekaj časa trgovino, nato pa je vse skupaj prodal in zidal drugje. - Cerkevni glasbenik 1919, str. 36.

SATTER JOHANN šolnik in prirodoslovni pisatelj

R. 29. sept. 1857 v Mariboru, u. 1. dec. 1900. Maturiral je na celovski gimnaziji in študiral prirodoslovje na Dunaju in v Gradcu. Leta 1893 je prišel na kočevsko gimnazijo. Tu je širil šport in sodeloval v planinskem društvu ter nabiral kočevska ljudska rastlinska in živalska imena in se na splošno uveljavil v življenju kočevskih Nemcev. Gottscheer Kalender 1937, str. 73 - s sliko.

SATTNER p. HUGOLIN (FRANC) glasbenik in skladatelj

R. 29. nov. 1851 v Kandiji pri Novem mestu, u. 20. apr. 1934 v Ljubljani. Osnovno šolo in 6. razredov gimnazije je napravil v Novem mestu, stopil v frančiškanski red in končal 7. in 8. razred gimnazije ter bogoslovje na Kostanjevici pri Gorici. Petja, klavirja in gosli se je učil že v Novem mestu in bil tudi 1874 - 90 organist, učitelj v ljudski šoli ter učitelj petja na gimnaziji. Od l. 1890 do smrti je živel v samostanu v Ljubljani, bil večkrat gvardijan in provincialni vikar. Pisal je nabožne skladbe, kantate, oratorije in opero Tajda. - SBL III, str. 204. Koledar Mohorjeve družbe 1953, str. 144 - slika.

SAVINEC ANDREJ protestantski pisatelj

R. ok. 1550 v Ljubljani, u. neznano kdaj in kje. Obiskoval je stanovsko šolo v Ljubljani in univerzo v Tübingenu na Nemškem. L. 1579 je postal pomožni pridigar v Škocijanu pri Turjaku. Pomagal je Dalmatinu pri prevajanju Mojzesovih knjig in Trubarju pri predelavi Novega zakona. - SBL III, str. 206.

SAVINŠEK JAKOB kipar in slikar

R. 4. febr. 1922 v Kamniku, u. 17. avg. 1961 v Kirchheimu v Nemčiji. Končal je gimnazijo v Ljubljani, bil med italijansko okupacijo interniran v Gonarsu, končal l. 1949 Akademijo za upodablajočo umetnost, se izpopolnjeval v tujini in razstavljal doma in v inozemstvu. Napravil je tudi več javnih spomenikov za Novo mesto (Talec, Pesem svobode, Stane Rozman, Boris Kidrič, Trdina, Kette) in Črnomelj (relief na Kulturnem domu) ter nagrobnik družine Jakac v Novem mestu. - SBL III, str. 207.

SAVNIK BOJAN general in letalski pisatelj

R. 30. jan. 1930 v Kočevju, 22. jul. 1976 se smrtno ponesrečil v Papuku, pok. v Beogradu. Napravil je 2. razreda srednje ekonomske šole v Novem mestu in odšel v vojaško letalsko akademijo. Šolal se je na najboljših vojaških ustanovah. Leta 1953 je postal letalski poročnik, leta 1965 major, nato komandant divizije in leta 1970 najmlajši jugoslovanski general-major. Pisal je tudi strokovne članke o letalstvu - Dol. list 29. julija 1976 št. 31, str. 4; 1975 št. 11, str. 6 - slika. Podatek o smrti dolgujem ge. Veri Savnikovi iz Novega mesta.

SAVNIK DUŠAN pravnik, časnikar in prevajalec

R. 6. nov. 1919 v Gorici, u. 18. jun. 1975 v Ljubljani. V Ljubljani je končal gimnazijo in se vpisal na univerzo. Leta 1943 je odšel v partizane, bil borec Gubčeve brigade, dopisnik propagandnega odseka 15. divizije in vojni dopisnik Slovenskega poročevalca. Po vojni je bil šef tiskovnega urada PNOO za goriško okrožje, leta 1946 promoviral iz prava in kot

Jakob Savinšek: Avtoportret s cvetlico, oglje, 1948

zunanjepolitični komentator veliko potoval po tujini. Prevajal je iz angleščine, francoščine, nemščine itd. Iz partizanskega življenja na Dolenjskem je napisal članke Gubčeva brigada pred Novim mestom v zimi leta 1943/44, Spomini na Gubčevo brigado, Ognjeni krst pred Stojdrago. - PrimSBL 13. snopič, str. 305. Delo 21. jun. 1975, str. 2 - slika.

SBRIZAJ DANILO geograf in turistični delavec

R. 18. nov. 1919 v Ribnici, u. l. 1986 v Ljubljani. Gimnazijo je obiskoval v Kočevju, maturiral leta 1937 in štiri leta kasneje diplomiral iz zemljepisa in zgodovine na filozofski fakulteti v Ljubljani. Poučeval je v Gostinskem šolskem centru, bil njegov direktor, poleg tega pa predsednik občinske skupščine Ljubljana Šiška in odbornik občinske skupščine. Leta 1972 je napisal Zgodovino z osnovami politične ekonomije. - KO JE KO 1970, str. 629. Nedeljski dnevnik 3. avg. 1986 št. 207, str. 5 - slika.

SCHAUBACH FRANC pravnik

R. 3. dec. 1881 v Draščah v Ziljski dolini, u. 6. avg. 1954 v Črnomlju. L. 1906 je promoviral na dunajski univerzi za doktorja prava, napravil sodniški izpit in bil v letih 1910 - 1920 sodnik v Črnomlju ter med prvo svetovno vojno opravljal posle sodnega predstojnika. L. 1918 je bil izvoljen za podpredsednika Narodnega sveta, bil imenovan za velikega župana Mariborske oblasti, v letih 1938-1941 pa je bil trikrat izvoljen za senatorja. Leta 1941 je pred Nemci pribežal v Črnomelj. - SBL III; str. 213.

SCHAUER AVGUST urednik in zgodovinar

R. 17. jan. 1872 v Poljanah pri Dol. Toplicah, u. 1. jul. 1941 v Ljubljani. Bogoslovje je končal v Ljubljani in bil ordiniran leta 1897. Kot duhovnik je dolgo let služboval na Kočevskem. Urejal je Gottscheer Kalender od leta 1925 do 1941. - Letopis ljubljanske škofije 1944, str. 133. Gottscheer Kalender 1930, str. 36/37 - slika.

SCHAUTA JOSIP gozdarski strokovnjak

R. 27. maja 1852 v Njemesu v ČSR, u. 16. sept. 1922 v Namršlju pri Želimljem, pok. v Želimljem. Leta 1873 je prišel s Češkega k upravi veleposestva Snežnik in obenem učil na tamkajšnji deželni gospodarski šoli. Leta 1876 je stopil v službo pri Kočevskem veleposestvu, postal nadgozdar in nato upravitelj graščinskega veleposestva Turjak ter dobil naziv gozdarskega svetnika. Kot strokovnjak je slovel tudi izven Slovenije in je kot cenilec delal pri sodiščih in raznih ustanovah. - SBL III, 214.

SCHEGULA JAKOB odvetnik in novomeški župan

R. 6. jul. 1851 v Slomih pri Ptuj, u. 22. febr. 1920 v Novem mestu. Od l. 1890 je bil odvetnik v Novem mestu, predsednik Narodne čitalnice, občinski odbornik in od l. 1896 do 1902 župan. V dobi njegovega županovanja je bil zgrajen železni most čez Krko pri Windischerju namesto starega lesenega, prezidali so vojašnico in jo prenovili za potrebe okrožnega sodišča, okrajno sodišče pa se je preselilo iz Križatije v nekdanjo Kresijo (današnja Knjižnica Mirana Jarca). - J. Jarc, Novo mesto (v knjigi: Novo mesto skozi čas, stran 60). Mrliška knjiga (rojstni datum).

SCHEUCHENSTUEL JOŽEF ANZELM pravnik

R. 2. apr. 1808 v Ljubljani, u. 5. avg. 1873 v Gradcu. Po končanih pravnih študijah je postal sodni avskultant, l. 1845 pa sodni svetnik. Leta 1850 je bil imenovan za predsednika okrožnega sodišča v Novem mestu in se preselil sem z ženo Julijo, roj. Primic, starejšo hčerjo in taščo. Julija je bila nesojena Prešernova ljubezen in so ji namenjene njegove najboljše pesmi. Scheuchenstuel je bil strog birokrat, nasprotnik slovenstva. Ljudje so ga imenovali dolenski Napoleon. - F. Kidrič, Prešernov album, stran 305, kjer pa so podatki o rojstvu (2. junij) in smrti (6. avgust) napačni; - slika na str. 130. A. Žigon, France Prešeren, poet in umetnik, Pripombe, str. 64 in 66.

SCHEYER MAVRICIJ gozdarski strokovnjak

R. 14. febr. 1837 v Kutni gori (ČSR), u. 29. nov. 1894 v Radečah. Kot gozdar je služboval na graščini Hasberg na Notranjskem, v Idriji in Radečah pri Zidanem Mostu. Pogozdil je 400 hektarov goličave v Jatni in vodil gradnjo ceste Radeče - Brunik. - SBL III, str. 217.

SCHIFFRER ANTON zdravnik in organizator

R. l. 1864, u. 17. jan. 1929 v Ribnici. Srednjo šolo je napravil v Ljubljani, študiral v Gradcu medicino in promoviral. Od l. 1893 je služboval v Ribnici kot okrožni zdravnik in postal središče družabnega življenja. Ustanovil je Sokolsko društvo (1906) in bil 21 let njegov starosta ter podružnico Družbe sv. Cirila in Metoda. - Jutro 19. jan. 1929 št. 17, str. 3. KCM 1930, str. 79 - slika.

SCHLEBNIG (SCHLIBNIG, ŽLEBNIK) JANEZ KRSTNIK pridigar

R. ok. l. 1655, u. 22. dec. 1701 v Novem mestu. Bil je sloveč govornik hrvaško-kranjske frančiškanske provincije. V rokopisu je zapustil 4 zvezke latinskih pridig, ki se hranijo v frančiškanski samostanski knjižnici v Novem mestu - SBL III, str. 220.

SCHMID(T) ILDEFONS skladatelj

R. 1. apr. 1820 v Radečah pri Zidanem Mostu, u. 10. marca 1870 v Fischhamu. Z odliko je končal gimnazijo v Ljubljani in po bogoslovnih študijah stopil v benediktinski samostan v Kremsmünstru. Bil je spreten skladatelj cerkvenih in posvetnih pesmi (16 maš, več rekviemov, gradualov in drugih nabožnih pesmi). - SBL III, str. 227.

SCHMORANZER JOSIP šolnik in mikolog

R. 5. maja 1862 v Škofji Loki, u. 2. dec. 1934 v Meranu. V Ljubljani je napravil 4 razrede gimnazije in učiteljske ter se v Gradcu usposobil za poučevanje risanja na srednji šoli. Bil je učitelj in upravitelj v Žužemberku in Vel. Laščah ter nadzornik v Mariboru. Udejstvoval se je tudi kot arheolog in bil izvrsten poznavalec gob. Svojo zbirko gob je podaril ljubljanski univerzi. Objavljal je pedagoške, arheološke in prirodopisne članke in razprave v domačih in nemških časopisih - SBL III, str. 229. Življenje in svet 1935, str. 502 - slika.

SCHNABELL FL. bakrorezec

Živel je v 17. st. in bil sodelavec J.V. Valvasorja na Bogenšperku. - B. Reisp, Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor (Ljubljana 1993), str. 111, 130, 188.

SCHNEDI(T)Z JANEZ EV. zdravnik

R. 28. dec. 1765 v Melvičah na Koroškem, u. 11. jan. 1843 v Ljubljani. Na Dunaju je končal medicinske študije in postal zdravnik v Celovcu in profesor na tamkajšnjem liceju. Po upokojitvi se je preselil v Ljubljano, bil protomedik za Kranjsko in ravnatelj medikokirurškega študija. V sodelovanju z dr. Žigo Grafom je napisal v nemščini razpravo o Auer-spergovih termah v Dolenjskih Toplicah. - SBL III, str. 229.

SCHOBER JERNEJ zdravnik

Leta 1587 je postal deželni fizik v Novem mestu in nekaj časa nadomeščal lekarnarja, pripravljal zdravila ter na svoje stroške vzdrževal strokovnjaka. Napisal je prvi lekarnarski red, v katerem določa lekarnarjeve dolžnosti do zdravnika, bolnikov in lekarne. - SBL III, str. 233.

SCHÖNBRUNN FRANC slikar, podobar in homeopat

R. 22. jan. 1825 v Metliki, u. 4. jan. 1906 prav tam. Po 3. razredu osnovne šole je stopil v gimnazijo, vendar je zaradi bolezni opustil šolo in od l. 1853 služboval kot diurnist na sodišču v Metliki ter nadomeščal učitelja in hkrati opravljal posle cerkovnika in organista. L. 1870 je napravil 5-tedenski tečaj za učitelje ter bil l. 1890 upokojen kot pomožni učitelj. Ukvarjal se je tudi s homeopatijo, slikarstvom in podobarstvom, bil lovec

in humorist. Nekaj njegovih del je po belokranjskih cerkvah. - Glasnik Slovenskega duhoviškega društva VII/1977, str. 87. J. Novak, Učitelji in učiteljice na bivšem Kranjskem pred l. 1869, str. 388.

Janez Ludvik Schönleben

SCHÖNLEBEN JANEZ LUDVIK teolog in zgodovinar
R. 16. nov. 1618 v Ljubljani, u. 15. okt. 1681 prav tam. Šolal se je pri ljubljanskih jezuitih, stopil v njihov red, dosegel v Gradcu doktorat, bil profesor filozofije na Dunaju, dosegel še doktorat iz teologije in dobil od papeža naslov apostolskega protonotarja. Nazadnje je bil župnik in arhi-diacon v Ribnici in dokončal gradnjo cerkve pri Novi Štifti. Bil je sloveč govornik in je napisal tudi nekaj nabožnih knjig. Njegove latinsko pisane knjige o kranjskem plemstvu in zgodovini Kranjske je uporabljal J. V. Valvasor. - SBL III, str. 236. Album slovenskih književikov str. 2 - slika.

SCHÖPPL-SONNENWALDEN ANTON gospodarstvenik
R. 12. jun. 1858 v Ljubljani, u. 30. apr. 1936 na Vrhovem pri Šentjerneju. Leta 1882 je promoviral in odprl v Ljubljani odvetniško pisarno. Kot specialist za rudarskopravna vprašanja je postal predsednik Rudarske zadruge za Kranjsko in Primorsko. Kot odločen Nemec je podpiral ponemčevanje in sodeloval pri ustanovitvi nemškega gledališča v Ljubljani. Leta 1921 se je umaknil na svoj gradič Vrhovo. Njegova pomembna geološka in mineraloška zbirka je prišla v last ljubljanske univerze, bogata knjižnica je bila prodana v Gradec, dvojnice, zemljevidi in rodbinski arhiv pa so leta 1942 z Vrhovim vred zgoreli. - SBL III, str. 241. Kronika 1936, str. 142 - slika.

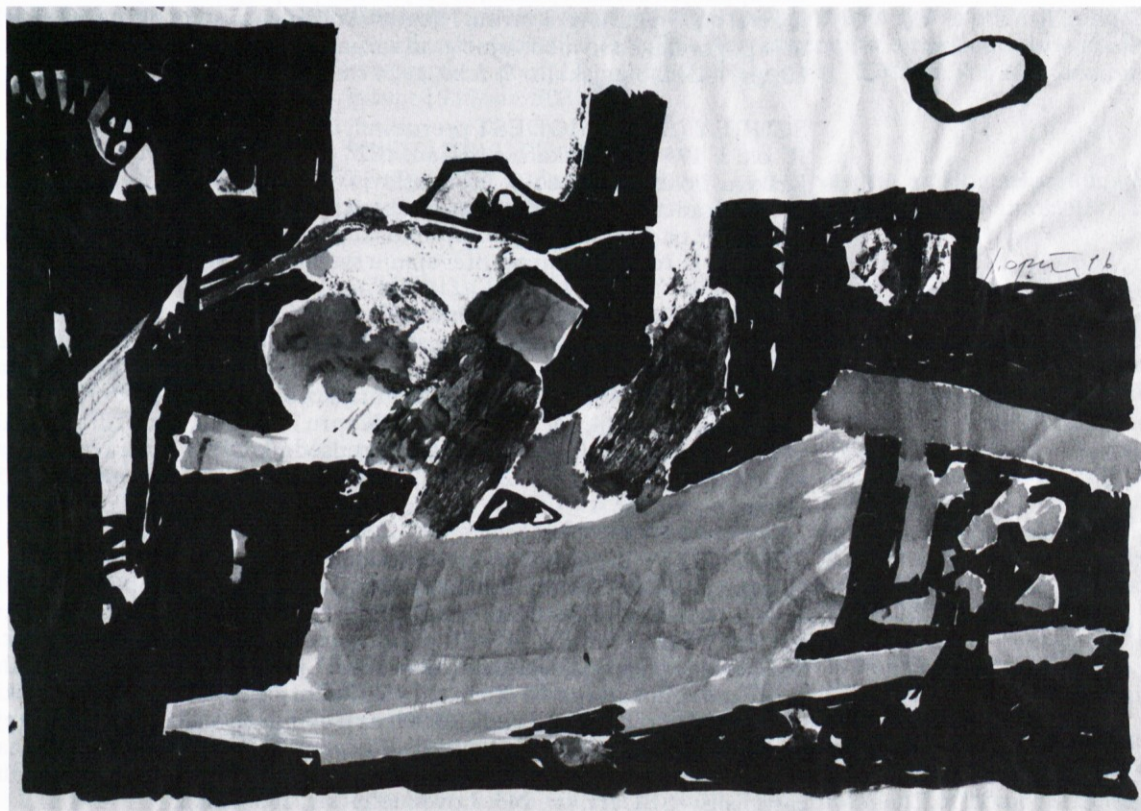
SCHÖPPL HERBERT zadnji graščak na Gracarjevem turnu
R. leta 1892 v Ljubljani (sin Antona), u. 7. apr. 1982 prav tam. Realno je obiskoval v Ljubljani in doštudiral gozdarstvo na Dunaju. Osem let je bil okrajni referent za gozdarstvo v Novem mestu, kasneje pa oskrbnik gozdov pri baronu Koscheku na Planini pri Sevnici. Leta 1938 je bil invalidsko upokojen zaradi opeklin, ki jih je dobil pri pogozdovanju. Od takrat je živel na Gracarjevem turnu. Njegova knjižnica je štela okrog 6000 del in je pogorela, ko so med vojno grad zažgali. - Gozdarski vestnik 1982, št. 10, str. 445. Dolenjski list 7. febr. 1974 št. 6, str. 26 - slika.

SCHREY (ŠRAJ) MODEST preroditelj in prevajalec
R. ok. l. 1754 na Blokah, u. 4. jan. 1821 pri Sv. Duhu (Veliki Trn) pri Krškem. Po študiju filozofije in bogoslovja v Ljubljani je stopil v avguštinski red v Gradcu in bil ordiniran, služboval v Ljubljani, po razpustu samostanov pa je med drugim župnikoval pri Sv. Duhu in tam tudi umrl. Pomagal je Juriju Japlju pri prevajanju sv. pisma. - SBL III, str. 245.

SCHROTT KONSTANTIN zdravnik
R. 26. febr. 1811 v Novem mestu, u. 11. maja 1866 v Trstu. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, II. humanitetni razred in 1. letnik filozofije pa je napravil v Ljubljani. L. 1835 je na Dunaju promoviral za doktorja medicine. Bil je zdravnik na Vel. Lošnju, v Kopru in Pazinu, nato zdravstveni svetnik v Ljubljani in Trstu. Bil je prvi predsednik Društva zdravnikov na Kranjskem. - SBL III, str. 245. Poslanstvo slovenskega zdravnika, str. 25 - slika.

SCHULZ FERDINAND preparator in ornitolog
R. 2. maja 1849 v Šentjerneju na Dol., u. 22. jan. 1936 v Ljubljani. Izučil se je v trgovstvu in po odsluženju vojaščini nastopil službo v Deželnem muzeju v Ljubljani. Po 34 letih je bil upokojen kot muzejski asistent. Sodeloval je pri arheoloških izkopavanjih na Ljubljanskem barju, na Vačah in drugod in nekatera tudi sam vodil. Predvsem pa je zaslužen kot zoološki preparator. Prepariral je okoli 20.000 uplenjenih živali, od tega za muzej nad 800, ter prejel več priznanj in odlikovanj. Posebno se je zanimal za ptičjo favno in o tem objavljajl članke v domačih in nemških strokovnih časopisih. - SBL III, str. 245. Lovec 1929, str. 183 - slika.

Janko Orač: OMIZJE, tuš – lavirana risba, 1996

**RAST – L. VII,
ŠT. 1–2 (39–40)
MAREC 1996**

**REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA**

IX

KRONIKA

December 1995 – januar 1996

DECEMBER

NOVO MESTO - Umrli je Jože Knez, dolgoletni zaslužni gospodarski in politični delavec. Rodil se je v letu 1925 v Žerjavu na Koroškem. Pod njegovim vodstvom je postal Novoles eno izmed najuspešnejših podjetij. Prav tako si je prizadeval pri razvoju dolenjske regije. Aktiven je bil tudi kot politični delavec. Med drugim je bil podpredsednik republiške konference SZDL, podpredsednik republiške skupščine in nazadnje predsednik Sveta RTV Slovenije.

NOVO MESTO - V zbirki Krka v medicini in farmaciji, ki jo izdaja novomeška tovarna zdravil, je izšel zbornik prispevkov 100-letnica kirurškega oddelka Splošne bolnišnice Novo mesto (1894-1994). Glavni in odgovorni urednik je prof. dr. Jože Drinovec. Strokovne članke so prispevali novomeški zdravniki.

ČRNOMELJ, 1. decembra - V hotelu Lahinja so predstavili knjigo Božidarja Flajšmana Sledovi časa s podnaslovom Bela krajina na razglednicah v letih 1895 - 1945. Z avtorjem se je pogovarjal Matjaž Rus.

NOVO MESTO, 1. decembra - Tiskarna - Dolenjska založba je v zbirki Siga izdala prozno delo Jasne Levačič Grenkost njenega življenja. Predstavitev knjige je bila v Knjižnici Mirana Jarca. Z avtorico se je pogovarjala Jadranka Matić - Zupančič, o njenem delu pa je govoril urednik Franci Šali.

OTOČEC, 1. decembra - Moški pevski zbor Otočec je proslavil 5-letnico svojega delovanja s koncertom v Kulturnem centru Janeza Trdine. Zbor ves čas vodi Jože Tori. Kot gostje so nastopili pevci mešanega pevskega zbora Ajda iz Orehovice.

SMARJEŠKE TOPLICE, 1. decembra - Ljubiteljski slikar Branko Kotar je razstavljal svoja dela v tukajšnjem zdravilišču.

KRŠKO, 2. decembra - V Kulturnem domu je bila revija simfoničnih orkestrrov slovenskih glasbenih šol. 5. decembra pa se je v tem domu predstavil zagrebški kvartet kitar. 9. decembra so na Plesu kadetov nastopili člani Opere in baleta SNG Maribor.

NOVO MESTO, 2. decembra - V frančiškanski cerkvi je bila otvoritev razstave Oživljenja dela rezbarja, kiparja in konservatorja Franceta Vodnika (1874 - 1966). Spomine nanj so obudili prof. Jože Dular, prof. dr. Marjan Plaper in dr. Pavle Košorok. Otvoritev sta popestrila organist Edvard Popit in pevkva Barbara Vodnik.

JANKOVIČI PRI ADLEŠIČIH, 2. decembra - V zasebni galeriji Raztresenovih je bila otvoritev razstave del, ki so nastala jeseni na likovni koloniji Semič 95.

RIBNICA, 2. decembra - V Miklovi hiši so predstavili pesniško zbirko Šepet tišine avtorice Slavice Brus iz Starega trga. Knjiga je izšla v založbi Tedyco iz Grosuplja. Predstavitev sta z glasbenimi vložki popestrila Etbin Štefančič in Andrej Trobentar, čigar slikarska razstava je bila odprta tega dne v tej galeriji.

SENTLOVRENC, 2. decembra - Pevski zbor Zagriški fantje, ki deluje v okviru Kulturnoumetniškega društva Marija Kmetova, je z jubilejnim koncertom v tukajšnjem Kulturnem domu praznoval 80-letnico svojega delovanja.

BREŽICE, 3. decembra - Župnijska Karitas je organizirala dobrodelni koncert, na katerem je bilo okrog šestdeset nastopajočih, med drugimi pevski zbor Viva, pevska skupina Solzice, pianistka Alenka Bogolin, Nina Mandžuka s citrami, solistka Marjetka Podgoršek ob spremljavi Ele Verstovšek ter Anuška in Franc Derenda. Program je povezoval Jure Sešek z Radia Ognjišče.

NOVO MESTO, 3. decembra - V počastitev 75 - letnice novomeške pomladi, 97 - letnice Leona Štuklja, novembrski obletnici smrti Antona Podbevška in Negativnemu totalu, neoavantgardni televizijski oddaji o Srečku Kosovelu je bila v konferenčni dvorani hotela Krka futuristična

Predstavitev knjižnega prvenca Jasne Levačič (na sliki desno) Grenkost njenega življenja v Knjižnici Mirana Jarca. Avtorico je predstavila bibliotekarka Jadranka Matić-Zupančič.

soareja Antwoodovo padalo. Dr. Dragan Živadinov in inscenator Matjaž Berger sta govorila o Kosovelu in Podbevšku v diskurzu svetovnih umetniških avantgard.

KRŠKO, 7. decembra - Občinski svetniki so na svoji seji potrdili imenovanje Bojana Božiča iz Rumanje vasi za ravnatelja Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki.

NOVO MESTO, 7. decembra - Kulturni center Janeza Trdine je pripravil v frančiškanski cerkvi koncert glasbene skupine Duma z naslovom Pred nebeškimi vrati - slovenske ljudske epske pesmi. Pesmi je izbrala pevka Klarisa M. Jovanović, instrumentalista pa sta bila Veno Dolenc, akustična kitara in glas, in Božidar Ogorevc, violina in viola. Večina glasbenega gradiva izvira iz knjige Zmage Kumer Čez polje pa svetinja gre.

NOVO MESTO, 8. decembra - V Krki, tovarni zdravil, je predsednik Slovenije Milan Kučan odprl nov razvojno - kontrolni center, ki je največja Krkina naložba v zadnjem desetletju.

Na Otočcu pa je bila jubilejna, 25. podelitev Krkinih nagrad mladim raziskovalcem. Teh je bilo štirideset, v petindvajsetih letih pa je Krkine nagrade prejelo 1459 mladih raziskovalcev. Slavnostni govornik je bil minister za znanost in tehnologijo prof. dr. Rado Bohinc, nagrade pa sta podelila generalni direktor Krke Miloš Kovačič in predsednik Sveta sklada Krkinih nagrad prof. dr. Miha Japelj.

SEVNICA, 8. decembra - Tercet ansambla Slovenija (Cita in Jože Galič, Erika Fele) ter gosta, Katarina in Marko Galič, so imeli v župnijski cerkvi sv. Nikolaja koncert Slomškovih in božičnih pesmi.

LITIJA - V občinski avli so v okviru proslav ob 850 - letnici prve omembe Litije odprli geološko zbirko domačega geologa Blaža Zarnika.

ARTIČE, 9. decembra - V Kulturnem domu je bil predbožični koncert Tamburaškega orkestra Artiče, ki ga vodi prof. Dragutin Križanič, s solistko Elizabeto Križanič. Gost večera je bil artiški dekliski nonet pod vodstvom Marjete Podgoršek.

NOVO MESTO, 9. decembra - Novomeško tovarno zdravil Krka je obiskal namestnik ministra za zdravstvo Ruske federacije dr. Mihail Sapovskij.

ČRNOMELJ, 10. decembra - Tamburaški orkester pri Glasbeni šoli Črnomelj, ki ga vodi Silvester Mihelčič najmlajši, je nastopil v Padovi. Zbor, ki šteje 34 članov, starih od osem do petnajst let, deluje šele drugo leto, a je že prvič nastopil v tujini.

ČRNOMELJ, 11. decembra - V Kulturnem domu je bil 2. koncert GM odra sezone 1995/96. Klavirski recital je oblikoval mladi celjski pianist Klemen Golner, študent 4. letnika Akademije za glasbo v Ljubljani.

LJUBLJANA, 12. decembra - V informacijsko-dokumentacijskem centru za oblikovanje so odprli razstavo oblikovanja in proizvodnje Neapolisa, novomeškega podjetja za oblikovanje, trgovino in svetovanje. Na razstavi so predstavili kolekcijo Lanka oblikovalke tekstila Vesne Hrovat, kolekcijo stolov Muha oblikovalca Boruta Simiča in stenska svetica Tria oblikovalca Petra Simiča.

NOVO MESTO, 12. decembra - V Domu starejših občanov je bil ustanovni sestanek kulturnoumetniškega društva Nove arkade. Ideja je nastala v župniji Novo mesto - Šmihel, ki je v letu 1995 praznovala 700 - letnico obstoja, kjer uspešno že delujeta zbor Zarja in inštrumentalna skupina Sonce.

NOVO MESTO, 12. decembra - Mestna občina Novo mesto in Kulturni center Janeza Trdine sta v avli Kulturnega centra predstavila Trdinov koledar. V kulturnem programu so nastopili učenci osnovnih šol iz Mengša in Bršljina ter avtorji koledarja.

NOVO MESTO, 13. decembra - Hrvaško kulturno združenje je v Dolenjskem muzeju pripravilo predavanje kanclerja kotorske škofije don Branka Sbutega o Boki Kotorski kot prometnici svetosti in greha.

NOVO MESTO, 14. decembra - Na Oddelku za mladino Knjižnice Mirana Jarca je bila predstavitev mladinskega dela Kurji Marko avtorja prof. Janeza Kolenca. Knjiga je izšla pri Dolenjski založbi v zbirki Gorjanski skrat, avtor ilustracij je akademski slikar Jože Kumer. Predstavitve so se udeležili pisatelj, ilustrator in urednik Dolenjske založbe Franci

Šali. Pogovor je vodila vodja Oddelka za mladino Slavka Kristan.

NOVO MESTO, 14. decembra - V športni dvorani Marof so proglasili novomeške športnike leta. To so atletinja Mateja Udovč, atlet Igor Prime in Kolesarsko društvo Krka.

SEVNICA, 14. decembra - Planinsko društvo Lisca Sevnica - Krško je ob zaključku leta, ko je praznovalo 90 - letnico svojega delovanja, pripravilo projekcijo treh kratkih filmov iz serije Razgledi s slovenskih gora, ki so jih posneli v počastitev 100 - letnice slovenske planinske organizacije.

BRESTANICA, 15. decembra - S premierno uprizoritvijo gledališke predstave Vlada Novaka Pozdravljena, miss Agata v Domu Svobode sta zaokrožili 50 - letnico svojega delovanja DKD Svoboda Brestanica in njena dramska sekcija.

DKD Svoboda je ob tej priložnosti pripravila brošuro o delovanju društva in njenih sekcij (dramska, moški pevski zbor, ženski oktet in likovna skupina) z okrog dvesto člani.

DOBREPOLJE - 15. in 16. decembra je bilo v Jakličevem domu posvetovanje, na katerem je sodelovalo petindvajset uglednih slovenskih strokovnjakov, ki so z različnih področij predstavili Dobrepolje. S tem so počastili 100 - letnico ustanovitve Kulturnega društva in rojstva umetnika Franceta Kralja ter 95 - letnico rojstva brata Toneta Kralja.

Letos pa je sto let, odkar je pisatelj in gospodarstvenik Franc Jaklič ustanovil na Vidmu Kmetijsko društvo.

Na posvetovanju je Mohorjeva družba predstavila svojo novo knjigo Franceta Jakliča O, ta testament. O knjigi je govoril urednik založbe Matija Remše. Pisatelja je predstavil njegov vnuk Tadej Sluga. V kulturnem programu so nastopili recitatorji domačega kulturnoumetniškega društva, Zagoriški fantje in moški pevski zbor Rafko Fabiani.

LJUBLJANA - Ministrica za delo, družino in socialne zadeve Rina Klinar je podelila tri nagrade in pet priznanj za delo na področju socialnega varstva. Med dobitniki priznanj je bila tudi Lojzka Potrč, socialna delavka in direktorica Doma starejših občanov Novo mesto.

OTOČEC - 15. in 16. decembra so tu potekali Krkini rehabilitacijski dnevi, ki sta jih pripravila Sekcija za splošno medicino pri Slovenskem zdravniškem društvu in Krka Zdravilišča. Udeležence je pozdravil direktor Krke Zdravilišča Vlado Petrovič.

BRASSCHAAT - 16. in 17. decembra je bila v tem belgijskem mestu 12. mednarodna razstava jaslic, na kateri je sodelovala tudi Slovenija. Izpeljava in organizacija pa sta bili zaupani občini Krško. Na razstavi so bile predstavljene jaslice iz Leskovca pri Krškem, Vojnika, Kranja, Košanjevice na Krki in Olimja.

GABROVKA, 16. decembra - Moški pevski zbor Kulturnoumetniškega društva Fran Levstik je z nastopom v tukajšnji osnovni šoli praznoval 20 - letnico svojega delovanja.

MOZELJ PRI KOČEVJU, 16. decembra - V gostilni Jelen je dr. Renčelj, avtor knjige Suhe mesnine, predaval o domačih kolinah.

NOVO MESTO, 16. decembra - V Galeriji Krka so odprli razstavo del, ki so nastala na 16. Krkinem srečanju slikarjev, na katerem so sodelovali Petar Beus, Hilda Dugonjič - Mijatović, Janez Logar, Nataša Ribič - Štefanec in Huiqin Wang. Otvoritev je popestril kantavtor Adi Smolar. Slikarje in njihova dela je predstavil Janez Mesesnel.

NOVO MESTO, 16. decembra - Mešani pevski zbor Pomlad iz Novega mesta pod vodstvom zborovodkinje Jožice Prus je imel predpraznični koncert v frančiškanski cerkvi.

SENOVO, 16. decembra - Gledališka skupina je ob 50 - letnici DKD Svoboda Senovo pripravila Partljičevo komedijo Na svidenje nad zvezdami.

TREBNJE, 16. decembra - V Kulturnem domu je s koncertom praznoval 15. obletnico svojega delovanja Trebanjski oktet. Kot gosta sta nastopila Boris Bizjak (flavta) in prof. Peter Zoltan iz domače glasbene šole.

KOČEVJE - V Optiki Trope so odprli razstavo del domačega akademskega kiparja Staneta Jarma.

KOČEVJE - Ob božičnih in novoletnih praznikih so pripravili več prireditev. 15. decembra so v Likovnem salonu odprli razstavo Razvoj ekotu-

Otvoritev razstave del s 16. Krkinega srečanja slikarjev. Na sliki z leve proti desni sedita: slikarka Huiqin Wang in slikar Petar Beus.

Predavatelji šeste futuristične soare - je v Novem mestu: slikar Roman Uranjek, sociologinja dr. Mirjam Hladnik Milharčič in inscenator Matjaž Berger.

Prof. dr. Miha Japelj, Trdinov nagrajenec za leto 1995

KRONIKA
Rast 1 - 2 / 1996

rizma na območju Kočevskega Roga.

16. decembra je bil v Šeškovem domu koncert tamburaške skupine Prifarski muzikantje. Kot gosti so nastopili člani akademske folklorne skupine France Marolt.

20. decembra so učenci kočevske glasbene šole izvedli božično - novoletni koncert.

22. decembra je bil v Šeškovem domu koncert Delavske godbe Kočevje.

23. decembra je bil prav tam božični koncert, na katerem sta nastopila Stefan Milenković (violina) in Lidia Cainazzo (klavir).

28. decembra pa je bila v Šeškovem domu uprizorjena komedija Ljubzenski notes v izvedbi članov Mojega gledališča iz Ljubljane in Kulturnega doma španskih borcev.

BOGENŠPERK, 17. decembra - Zavod za izobraževanje in kulturo in matična knjižnica dr. Slavka Gruma iz Litije sta na gradu Bogenšperk pripravila predstavitev knjige slikarja Krištofa Zupeta Katedrala sv. Jožefa.

LITIJA, 19. decembra - V avli občinske stavbe je bila prireditev ob 110 - letnici čitalništva v Litiji.

TREBNJE, 19. decembra - V Glasbeni šoli Trebnje je bil recital violončelistke Emeše Bačkai ob klavirski spremljavi pianista Petra Zoltana.

ČRNOMELJ, 21. decembra - Kulturnoumetniško društvo Artoteka Bela krajina in Mladinski kulturni klub Črnomelj sta v Špeličevi hiši pripravila razstavo fotografij študenta pedagogike Marka Radovana.

ČRNOMELJ - V okviru Novoletnega direndaja, ki so ga pripravili Zavod za izobraževanje in kulturo, Občinska zveza prijateljev mladine, Zveza kulturnih organizacij in Glasbena šola, je bil 22. decembra v Kulturnem domu praznični koncert učencev Glasbene šole Črnomelj.

23. decembra je bil prav tam večer pesmi in plesov folkorne skupine iz Dragatuša z gosti, gorenjsko folklorno skupino iz Bohinjske Bistrice.

26. decembra pa so pripravili novoletni koncert črnomaljskih pevcev in glasbenikov.

FARA, 22. decembra - Tu so odprli novo osnovno šolo. Novo poslopje je uradno odprla Teja Valenčič, državna sekretarka Ministrstva RS za šolstvo in šport.

NOVO MESTO, 22. decembra - Inscenator Matjaž Berger je pripravil že šesto futuristično prireditev, in to na rojstni dan Filipa Tommase Marinettija, italijanskega pesnika, ustanovitelja in vodje futurističnega gibanja.

NOVO MESTO - 22. decembra so novomeški vrtci s praznovanjem in predstavitvijo s kulturnim programom v Kulturnem centru Janeza Trdine počastili 65 - letnico organizirane predšolske vzgoje v Novem mestu in 30 - letnico ustanovitve Vzgojno-varstvenega zavoda Novo mesto. Prva ravnateljica vrtca je bila Roza Perozzi, ravnateljica VVZ Novo mesto pa Kristina Plut, sedaj je na tem mestu Metoda Turk.

NOVO MESTO, 22. decembra - Na slavnostni seji sveta mestne občine Novo mesto so podelili priznanja in nagrade novomeške občine za leto 1995.

Trdinovo nagrado je prejel prof. dr. Miha Japelj iz Krke, tovarne zdravil, kjer je pomočnik generalnega direktorja za razvoj in področje industrijske lastnine. Iz kemijskih znanosti je doktoriral leta 1969, 1973 je bil izvoljen za docenta, 1984 pa za rednega profesorja organske kemijske tehnologije. Je predsednik sveta sklada Krkinih nagrad. Napisal je številne znanstvene in strokovne članke, prispevke in referate za znanstvene in strokovne kongrese in simpozije. Je avtor številnih patentov.

Nagrado mestne občine je prejela Pavla Avbar za prizadevno delo v Rdečem križu. Plaketu Novega mesta pa sta dobila športnika, atlet Igor Prime in kolesar Bogdan Ravbar.

Letos častnega občana niso imenovali.

DOBREPOLJE, 23. decembra - V Jakličevem domu je bil božično - novoletni koncert, na katerem sta nastopila domača godba na pihala in pevski zbor tukajšnje osnovne šole.

DRAŠIČI, 23. decembra - Krajevna skupnost Drašiči je pripravila ob božičnih in novoletnih praznikih svojim krajanom nastop folklorne sku-

pine Ivan Navratil.

NOVO MESTO, 23. decembra - V avli Kulturnega centra Janeza Trdine je bila 2. revija simfoničnih orkestrrov slovenskih glasbenih šol. Z našega območja sta nastopila Simfonični orkester Glasbene šole Krško (dirigent prof. Drago Gradišek) in Novomeški simfonični orkester (dirigent Zdravko Hribar).

NOVO MESTO - Pihalni orkester Gsilskega društva Novo mesto je imel v predprazničnih dneh več nastopov: 23. decembra predbožični koncert v Domu starejših občanov v Šmihelu;

26. decembra koncert v počastitev dneva samostojnosti v Osnovni šoli Grm;

29. decembra v Hotelu Šmarješke Toplice prednovoletni koncert.

KRŠKO, 24. decembra - V Kulturnem domu je bil božični orgelski koncert.

LJUBLJANA, 24. decembra - Umril je slovenski pesnik, esejist in prevajalec prof. dr. Lojze Krakar. Rodil se je 12. februarja 1926 v Semiču, hodil v novomeško gimnazijo, zadnji dve leti vojne pa je prebil v italijanskih zaporih in nemških koncentracijskih taboriščih. Po vojni je maturiral in nato diplomiral na slavistiki. Leta 1965 je postal lektor za slovenščino na univerzi v Frankfurtu, kjer je doktoriral s temo Goethe pri Slovencih. Nazadnje je bil do upokojitve profesor slovenščine na filozofski fakulteti v Zadru. Poglavitni del Krakarjevega ustvarjanja je nedvomno veljal pesništvo. Izdal je več pesniških zbirk. Pisal je tudi pesmi za otroke in v zadnjem času kratko prozo. Objavil je nekaj literarnih razprav ter veliko prevajal, zlasti poljsko poezijo. Leta 1977 je dobil Prešernovo nagrado. Dolenjska založba mu je v letu 1995 izdala zbirko kratke proze Skice spominov, letos pa pesniško zbirko Izbrane pesmi.

BOŠTANJ, 25. decembra - Mešani pevski zbor župnije Boštanj je imel v župnijski cerkvi koncert božičnih pesmi.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 25. decembra - Zdravilišče Šmarješke Toplice je pripravilo božični koncert tria za violino, trobento in klavir.

VELIKA DOLINA, 25. decembra - Moški pevski zbor Kulturnega društva Slavček je nastopil na božičnem koncertu v župnijski cerkvi.

30. decembra pa je imel ta zbor prednovoletni koncert v hotelu Grad Mokrice.

BREŽICE, 26. decembra - Trije zbori tukajšnjega kulturnega društva so nastopili na dveh božično - novoletnih koncertih, in sicer v cerkvi na Čatežu in v cerkvi sv. Lovrenca v Brežicah. Oba koncerta sta bila dobrodelna.

ČRNOMELJ, 26. decembra - V tukajšnjem kulturnem domu so na novoletnem koncertu nastopili moški zbor Črnomelj, lovski zbor ZLD Bele krajine, moški zbor Belt, mešani zbor Črnomelj, črnomaljska godba na pihala, violinist Bojan Ristić in sopranistka Jelena Derani ob spremljavi pianista Andreja Kuniča.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 26. decembra - Pihalni orkester Kostanjevica je v Kulturnem domu nastopil na božično-novoletnem koncertu.

NOVO MESTO, 26. decembra - V frančiškanski cerkvi je oktet Lipa, ki ga vodi Tone Strmole, na božičnem koncertu zapel stare ljudske božične pesmi in kolednice.

SEMIČ, 26. decembra - Tu so pripravili štefanje, na katerem so obudili stare običaje na ta dan, ko je tudi žegnanje v tej fari.

ŠENTJERNEJ, 26. decembra - Tu je bilo že tradicionalno praznovanje štefanovega, ki je postalo eno najbolj znanih (blagoslovitev konj, povorka s konji, vpregami, narodne noše in oživiljenja starih običajev).

NOVO MESTO, 28. decembra - V Kulturnem centru Janeza Trdine je imel prednovoletni koncert Pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže, ki ga vodi Miro Saje. Kot gostje večera so nastopili člani skupine Copacabana.

KRŠKO, 29. decembra - V Kulturnem domu so pripravili Pozdrav novemu letu.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, 1. januarja - Tukajšnje Zdravilišče je pripravilo novoletni koncert dua za flavto in klavir.

ČRNOMELJ, 6. januarja - V Mladinskem kulturnem klubu Bele krajine je bil koncert skupine Ana Papedan.

TREBNJE, 6. januarja - Slovenski krščanski demokrati so v župnijski cerkvi pripravili tradicionalni božični koncert, na katerem je nastopil komorni zbor Ave.

VELIKE LAŠČE, 3. januarja - Na tukajšnji osnovni šoli so gostovali pevci ljubljanske Opere Sonja Hočevnar, Rajko Koritnik, Jože Logar in Martin Žitnik.

NOVO MESTO, 11. januarja - Svet Evrope je začel tekmovanje Mesto pod soncem, na katerem naj bi se osnovnošolci iz 33 evropskih mest prek arheologije spoznavali z zgodovino in razvojem njihovega mesta. Iz Slovenije so se tekmovanja udeležili učenci novomeških osnovnih šol.

NOVO MESTO - Dolenjska založba je v Seidlovi zbirki izdala strokovno delo dr. Janeza Gabrijelčiča Od kakovosti k odličnosti s podnaslovom Po poti organizacijskega razvoja.

CERKLJE OB KRKI, 13. januarja - V Kulturnem domu je gostovala dramska sekcija DKD Svoboda Brestanica s komedijo Vlada Novaka Dobrodošla, miss Agata.

DOLENJSKE TOPLICE - Od 15. do 19. januarja je bilo tu 19 vzgojiteljev in učiteljev slovenskega jezika in kulture iz Argentine in Avstralije na strokovnem seminarju, ki sta ga pripravila Ministrstvo RS za šolstvo in šport ter Zavod RS za šolstvo.

NOVO MESTO, 16. januarja - V Domu kulture je nastopil Slovenski oktet.

LJUBLJANA, 17. januarja - Na Ministrstvu za gospodarske dejavnosti so odprli že 125. samostojno razstavo prekmurskega slikarja Štefana Horvata, ki se je udomil v Višnji Gori.

CERKLJE OB KRKI, 19. januarja - V učnem centru so s kulturnim programom popestrili prisego mladih vojakov. V galeriji so odprli fotografsko razstavo Oskarja Gerjeviča Podobe Brežic, ob otvoritvi so nastopili učenci Glasbene šole Brežice. Ob prisegi vojakov se je predstavil Pihalni orkester Loče.

ČATEŽ OB SAVI, 19. januarja - Domačin Franci Les je v Petrolovem motelu predstavil izbor svojih likovnih del, ki ga je opravil kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević.

NOVO MESTO, 19. januarja - Osnovna šola Dragotina Ketteja, ki izvaja prilagojen program za otroke s posebnimi potrebami, je praznovala 40 - letnico delovanja. Ob tej priložnosti so učenci pripravili obsežen program, nastopil je tudi Dolenjski oktet. Slavnostni govornik je bil novomeški župan Franci Koncilija. Sedanja ravnateljica Breda Oklešen je izročila priložnostna darila dolgoletni prvi ravnateljici šole Slavki Keglovič in dolgoletnim delavkam šole.

GLOBOKO, 20. januarja - Na 12. regijski reviji pihanih orkestrrov se je predstavilo šest orkestrrov iz treh posavskih občin: iz Kapel, Kostanjevice, Loč pri Dobovi, Sevnice, Senovega in Krškega.

ŠKOCJAN, 20. januarja - V okviru nedavno ustanovljenega Salezijanskega mladinskega centra je bil kulturni večer, na katerem so se predstavili mladinski pevski zbor Slavček iz Škocjana, domača dramska skupina in mešani pevski zbor župnije Boštanj.

METLIKA - Dr. Dušan Plut, belokranjski rojak, ki živi in dela v Ljubljani, je predstavil izsledke svojih petih knjig, in sicer Belokranjske vode, Slovenija - zelena dežela ali pustinja, Entropijska zanka, Brez izhoda? - Svetovni okoljski procesi in Vode v Sloveniji. Poudarek je dal zadnjim dvem, ki sta izšli lani.

Svoje knjige je predstavil tudi v Galeriji Raztresen v Jankovičih pri Adlešičih. V kulturnem programu sta nastopila violinist Peter Jud iz Glasbene šole Črnomelj in Andrej Kunič (orgle).

NOVO MESTO - Mariji Gabrijelčič, prof. pedagogike iz Novega mesta, je Zavod Republike Slovenije za šolstvo ob svoji 40 - letnici obstoja v letu

1995 namenil priznanje za njeno dolgoletno in uspešno strokovno delo. Ker se zaradi bolezni ni mogla udeležiti podelitve v Ljubljani, je to nalogo opravil 22. januarja prof. Jože Škufca, predstojnik območne enote Zavoda RS za šolstvo v Novem mestu.

LJUBLJANA, 24. januarja - V Kulturno - informacijskem centru v Križankah so predstavili drugo knjigo Slovensko pesništvo upora 1941 - 1945 - Partizanske II, ki sta jo izdala Dolenjska založba in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Prva knjiga (Partizanske I) je izšla leta 1987 v sozaložništvu Mladinske in Partizanske knjige iz Ljubljane. O knjigi so spregovorili dr. Nace Šumi, predstojnik Znanstvenega inštituta Filozofske fakultete, dr. Boris Paternu, avtor izbora in urednik, dr. Matjaž Kmecl in Franci Šali, urednik Dolenjske založbe.

NOVO MESTO, 25. januarja - V prostorih Zavarovalnice Tilia so predstavili knjigo dr. Janeza Gabrijelčiča Od kakovosti k odličnosti, ki jo je izdala Dolenjska založba. O knjižni novosti sta govorila urednik založbe Franci Šali in avtor.

NOVO MESTO, 25. januarja - V Knjižnici Mirana Jarca je bila predstavitev dveh protestantskih knjig, Dalmatinove Biblije in Trubarjeve Hišne postile. Gost je bil Miha Glavan, vodja rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Uvodni nagovor je imel novomeški podžupan Alojz Zupančič. V kulturnem delu je nastopil oktet Adoramus. Knjižnica je s finančno pomočjo Tovarne zdravil Krka postala lastnik faksimila obeh najlepših protestantskih knjig.

NOVO MESTO, 25. januarja - Pevka Alenka Godec in kitarist Primož Grašič iz Ljubljane sta se v lokalu Pri slonu predstavila z izborom klasičnih jazzovskih skladb.

Prijeten jazzovski večer Pri slonu v Novem mestu sta pripravila pevka Alenka Godec in kitarist Primož Grašič.

(Vse fotografije v Kroniki: Milan Markelj)

ARTIČE, 26. januarja - V tukajšnji osnovni šoli so na reviji oktetov Posavja nastopili: skupina Solzice iz brežiške glasbene šole, oktet Kranjci iz Krške vasi, skupina Corona, oktet Orlica iz Pišec, deklška skupina KUD Oton Župančič Artiče, ženski oktet Brestanica in sevniški oktet Jurij Dalmatin.

BIZELJSKO, 26. januarja - V osnovni šoli je bil 5. Zimski festival, na katerem se je predstavilo osemnajst pevcev solistov.

NOVO MESTO, 26. januarja - Hrvaška pevka Tereza Kesovija je nastopila na humanitarnem samostojnem koncertu v frančiškanski cerkvi, ki sta ga pripravila Hrvaško kulturno združenje in Frančiškanski samostan Novo mesto.

VELIKE LAŠČE, 26. januarja - V tukajšnji cerkvi je bil koncert božičnih pesmi, na katerem so nastopile pevske skupine Kulturnometniškega društva Primož Trubar iz Velikih Lašč, in sicer moški in mešani pevski zbor ter mešana vokalna skupina.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 28. januarja - V župnijski cerkvi sv. Jakoba je bil koncert mladinskega pevskega zbora Seraphicum in Dolenjskega pihalnega kvinteta. Prireditev je bila namenjena za pomoč pri nakupu novih orgel.

TREBNJE, 30. januarja - V tukajšnji osnovni šoli je bil koncert dveh mladih glasbenikov Glasbene šole Trebnje. Nastopila sta Boris Bizjak - flauta in prof. Peter Zoltan - klavir.

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, profesor slovenskega jezika, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Alojz BOH, zdravnik, specialist-pediatr, upokojenec, Novo mesto

Daniel BRKIČ, dipl. teolog-pastor, Evangelijska cerkev, BCO Novo mesto, Novo mesto

Lidija GAČNIK-GOMBAČ, profesorica slovenskega in ruskega jezika, tehnična prevajalka, Metalna Maribor, Maribor

Lojze GOSAR, doktor geografije, habil. izr. profesor, upokojenec, Lukovica pri Brezovici

Ivan GREGORČIČ, profesor slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, pesnik, urednik, Rakovnik pri Šentrupertu

Jože HUMER, dipl. iur., sodnik, Temeljno sodišče Ljubljana, Ljubljana

Taras KERMAUNER, doktor znanosti, akademik, upokojenec, Avber, Sežana

Ksenija KHALIL, ekonomistka, Upravna enota Črnomelj, Črnomelj

Lado KOCIJAN, general-major v pok., izredni profesor na FDV na Univerzi v Ljubljani, Ljubljana

Janez KOLENC, profesor slovenskega jezika v pokoju, Novo mesto

Jurij KOVIČ, dipl. inž., magister matematike, samostojni kulturni delavec, Ljubljana

Lojze KRAKAR (1926–1995), doktor literarnih znanosti (slavistike), pesnik, pripovednik

Lev KREFT, doktor filozofije, Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Jožef MATIJEVIČ, umetnostni zgodovinar, višji kustos v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Mirna Peč

Ivanka MESTNIK, pred. učiteljica slovenskega jezika, upokojenka, Novo mesto

Boris PATERNU, doktor znanosti, univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta v Ljubljani, Ljubljana

France REŽUN, predm. učitelj zgodovine in zemjepisa, upokojenec, Trebnje

Sonja ROSTAN, učiteljica plesa, Glasbena šola Marjana Kozine Novo mesto, Novo mesto

Barica SMOLE, predm. učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Labod Trebnje, Trebnje

Franci ŠALI, profesor sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Vanek ŠIFTAR, doktor znanosti, zaslužni profesor Univerze v Mariboru, Petanci

Jože ŠKUFGA, profesor slovenskega jezika, predstojnik Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, enota Novo mesto, Novo mesto

Anica ŠPARAVEC-ERIČ, ekonomistka, Hotel Krka Novo mesto, Novo mesto

Peter ŠTEFANČIČ, lektor in tajnik Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Novo mesto

Janez USENIK, doktor znanosti, univerzitetni profesor, Univerza v Ljubljani, Novo mesto

Marjeta ZAMAN, profesorica defektologije, Osnovna šola Dragotina Ketteja Novo mesto, Novo mesto

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik VII., leto 1996, št 1-2 (39-40)

ISSN 0353 -6750 UDK 050 (497.12)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
SOIZDAJATELJICE:	Občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine, Kočevske ter Zavarovalnica Tilia
UREDNIŠKI ODBOR:	Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Ivan Gregorčič (Literatura), Milan Markelj (Kultura), Marjan Ravbar, Lucijan Reščič (likovni urednik), Rudi Stopar, Franci Šali (Družbena vprašanja), Peter Štefančič (lektor)
NASLOV UREDNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto - s pripisom za revijo Rast, tel.: (068) 317-256 (tajnik Franc Zaman), faks: (068) 322-731
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115. s pripisom za revijo Rast, tel.: (068) 317-256 (tajnik Franc Zaman) Letna naročnina za fizične osebe je 3.000 SIT, za pravne osebe 6.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov. Rast je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA Izhaja štirikrat letno Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto in Upravna enota Novo mesto

POPRAVEK

V prispevku *Kostanjevica na Krki in njena imena* (Rast št. 7–8, december 1995) sem na strani 554, šesti odstavek, deseta vrstica, napačno navedel: ...Brežice (1322). Pravilno je: ...Brežice (1353).

Franč Bučar

RAST – MAREC 1996

MESTNA OBČINA NOVO MESTO